

Iuvat vobiscum colloqui, viri illustres

Francesco Petrarcan asenteet hänen kirjeissään antiikin kirjailijoille

Johanna Hauta-aho
Pro gradu -tutkielma
Latinan kieli ja Rooman kirjallisuus
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Marraskuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		
Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author		
Hauta-aho Johanna		
Työn nimi – Arbetets titel – Title		
<i>Iuvat vobiscum colloqui, viri illustres.</i> Francesco Petrarcan asenteet hänen kirjeissään antiikin kirjailijoille		
Oppiaine – Läroämne – Subject		
Latinan kieli ja Rooman kirjallisuus		
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages
Pro gradu -tutkielma	Marraskuu 2020	56 s. + 1 liite
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>Tutkielmani käsittelee humanisti Francesco Petrarcan kymmentä fiktiivistä kirjettä antiikin kirjailijoille: Cicerolle, Senecalle, Varrolle, Quintilianukselle, Liviukselle, Polliolle, Horatiukselle, Vergiliukselle ja Homerokselle. Kirjeistä kaksi ensimmäistä on osoitettu Cicerolle. Horatiukselle ja Vergiliukselle osoitetut kirjeet ovat runomitassa.</p> <p>Työni tarkoituksena on etsiä mahdollisia syitä sille, miksi Petrarca halusi kirjoittaa näille yhdeksälle antiikin kirjailijalle, sekä analysoida Petrarcan suhtautumista hänen kirjeidensä vastaanottajiin. Lisäksi tarkastelen työssäni, toistuuko Petrarcan kirjeissä jotkin hänen asenteistaan muita enemmän. Tutkielmani on laadullinen ja sisältää lähiluvun sekä hermeneuttisen analyysin piirteitä. Petrarcaa ja hänen suhdettaan antiikin kirjallisuuteen on tutkittu maailman sivu mutta hänen kirjeensä antiikin kirjailijoille eivät ole olleet aiemman tutkimuksen keskiössä.</p> <p>Petrarcalla oli omat lempikirjailijansa, joiden pariin hän aina palasi ja joista hän piti listaa. Petrarcan lempikirjojen listalta löytyvät hänen kirjeidensä vastaanottajista Cicero, Seneca, Livius, Horatius ja Vergilius. Cicero oli näistä kirjailijoista hänelle kaikkein rakkain.</p> <p>Tutkielmani osoittaa, että luopumalla apologeettisesta näkökannasta Petrarca pystyi näkemään antiikin kirjailijat historiallisessa ajassa eläneinä ihmisinä, jotka olivat erehtyväisiä tavallisten ihmisten tavoin. He saattoivat elää vastoin omia opetuksiaan tai kadehtia toistensa kirjallisuuden lahjoja. Tällaista käytöstä Petrarca kritisoi kirjeillään. Petrarcan kirjeet sisältävät myös aikalaiskritiikkiä. Petrarcan mielestä hänen aikansa ilmapiiri oli alennustilassa ja yksi hänen kirjeidensä kantavista teemoista onkin hänen oman aikansa rappiosta tiedottaminen kirjeidensä vastaanottajille.</p> <p>Kaikilla Petrarcan kirjeillä antiikin kirjailijoille oli oma tärkeä osansa Petrarcan minäkuvan muotoutumisessa. Petrarcale hänen kirjeensä olivat ensi sijassa osa elämäkerrallista teosta, jossa hän pystyi esitellä itsensä jälkipolville haluamassaan valossa. Kirjoittamalla antiikin kirjailijoille tuttavallisesti ja heitä välistä moittien tai neuvoen Petrarca pystyi nostamaan itsensä haluamalleen jalustalle, hänen sanomisiaan kuuntelivat jopa menneisyyden kirjailijat. Hänelle kaikkein tärkeintä elämässään oli tulla jälkipolvien muistamaksi ja elää ikuisesti kirjoituksissaan antiikin kirjailijoiden tavoin.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords		
kirjeet, Francesco Petrarca, antiikin kirjailijat		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited		
Keskustakampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1. Johdanto	1
1.1. Tutkimuskysymykset ja -menetelmät	1
1.2. Aiempi tutkimus.....	3
1.3. Petrarcan latinan kielen tyyli ja ortografia	4
2. Kirjeiden vastaanottajat Petrarcan lempikirjojen listalla	5
3. Petrarcan <i>Familiaries</i> -kirjekokoelman sisältö ja tyyli	18
4. Syyt ja asenteet Petrarcan antiikin kirjailijoiden kirjeiden taustalla	20
4.1. Kaksi kirjettä Cicerolle	24
4.2. Kirje Senecalle	28
4.3. Kirje Varrolle	32
4.4. Kirje Quintilianukselle	35
4.5. Kirje Liviukselle	38
4.6. Kirje Polliolle	41
4.7. Runokirje Horatiukselle	44
4.8. Runokirje Vergiliukselle	47
4.9. Kirje Homerokselle	49
5. Johtopäätökset.....	54
Kirjallisuus	57
Liitteet	63
Liite 1. Petrarcan lempikirjojen lista.....	63

1. Johdanto

”Iuvat vobiscum colloqui, viri illustres.” ”On ilo keskustella kanssanne, oi kuuluisat miehet”, Francesco Petrarca (1304–1374) riemuitsi kirjeessään jo kauan aikaa sitten kuolleelle kirjailija Senecalle.¹ Petrarca, jota humanismin isäksikin on kutsuttu, oli varttunut antiikin roomalaisen kirjallisuuden ympäröimänä sitä ahnaasti lukien ja rakastaen. Antiikin kirjailijat olivat hänen kaukaisia ystäviään, jotka hän oppi tuntemaan heidän teostensa kautta ja joille hän päätti kirjoittaa fiktiivisiä kirjeitä. Alkuhetkenä hänen keskusteluilleen menneiden aikojen kirjailijoiden pidetään vuotta 1345, jolloin hän löysi Veronasta Ciceron kirjeet, joiden oli uskottu aikojen saatossa kokonaan kadonneen. Cicero ei ollutkaan kirjeissään se sama Petrarcan rakastama ylevämielinen Cicero, jonka Petrarca oli oppinut tuntemaan tämän oikeuspuheista ja filosofisista teoksista. Cicero osoittautui kirjeissään täysin vastakohtaksi teoksilleen: hän oli vallanhimoinen ja pikkumainen. Tämä Petrarcan tuntema pettymys oli se alkuvoima hänen ajatukselleen kirjoittaa yhdeksälle antiikin kirjallisuuden suurmiehille kirjeet, jotka hän sisällytti osaksi valtavaa *Familiars*-kirjekokoelmaansa. Cicerolle hän kirjoitti kaksi kirjettä, yhden kirjeen saivat Seneca, Varro, Quintilianus, Livius, Pollio, Horatius, Vergilius sekä Homeros. Näistä kirjeistä Horatiuksen ja Vergiliuksen kirjeet ovat runomitassa, kahdeksan muuta kirjettä ovat proosamuotoisia. Petrarcan kirjeet eivät olleet spontaaneja hetken mielijohteesta syntyneitä tarpeita rupertella ystävien kesken niitä näitä, vaan ne olivat tarkkaan harkittuja esityksiä hänestä itsestään. Lähestymällä menneisyyden suurmiehiä tuttavallisesti kirjeitse (olivathan he ystäviä) heidän tekonsa tuomiten, heitä neuvoen tai heidän teostensa kohtalooan surkutellen Petrarca pystyi muodostamaan itsestään haluamansa minäkuvan. Mikään ei ollut Petrarcale tärkeämpää kuin jättää jälkipolville mahdollisimman hurskas kuva itsestään ja näin ollen elää ikuisesti kirjoituksissaan antiikin kirjailijoiden tavoin.

1.1. Tutkimuskysymykset ja -menetelmät

Petrarcan kymmenen kirjettä antiikin kirjailijoille ovat tutkielmani keskiössä. Tavoitteenani on: 1) etsiä mahdollisia syitä sille, miksi Petrarca halusi kirjoittaa näille yhdeksälle antiikin kirjailijalle, sekä 2) analysoida Petrarcan suhtautumista kirjeidensä vastaanottajiin. Pyrin tutkielmassani saamaan vastauksen varsinkin seuraavaan kysymykseen: mitä Petrarca halusi asenteillaan välittää lukijalleen? Lisäksi tarkastelen, toistuuko Petrarcan kirjeissä jotkin hänen asenteistaan muita enemmän.

---

¹ Petr. *fam.* 24,5,2.

Tutkielmani on laadullinen ja sisältää lähiluvun sekä hermeneuttisen analyysin piirteitä. Tarkastelemalla Petrarcan kirjeitä pyrin muodostamaan kokonaiskuvan Petrarcan kirjeiden tavoitteista. Tarkoitukseni ei ole selostaa kirjeiden sisältöä perinpohjaisesti, vaan keskityn työssäni kirjeiden niihin osiin, joissa Petrarcan asenteet käyvät ilmi.

Olen käyttänyt lähteinäni Petrarcan kirjeisiin Vittorio Rossin vuoden 1968 editiota Petrarcan *Familiars*-kirjekokoelmasta (*Le Familiari*) sekä Elaine Fanthamin Petrarcan kirjeiden valikoimaa *Selected Letters* (2017), joka sisältää Petrarcan antiikin kirjeistä ainoastaan proosamuotoiset kirjeet. Fanthamin edition kommentaariosiosta oli suuri apu varsinkin Petrarcan intertekstuaalisten viittausten ymmärtämisessä. Fanthamin kommentaarin ohella hyödynsin Mario Emilio Cosenzan vuoden 1910 *Petrarch's Letters to Classical Authors* -julkaisun kommentaaria Petrarcan kirjeiden taustoittamisessa ja tämän siteerauksien alkuperäislähteiden löytämisessä.

Petrarcasta on kirjoitettu paljon, varsinkin hänen suhteestaan antiikin kirjallisuuteen. Tutkielmaani varten luin paljon tutkimuskirjallisuutta ja työni kannalta varsin hedelmällisiksi Petrarcan asenteiden kartoittamisessa nousivat erityisesti kaksi tutkijaa: Peter Lebrecht Schmidt ja Ronald G. Witt. Schmidtin saksankielinen julkaisu *Traditio Latinitatis: Studien zur Rezeption und Überlieferung der lateinischen* (2000) pitää sisällään kattavat artikkelit Petrarcan kirjeistä Cicerolle, Liviukselle ja Horatiukselle. Näiden kirjeiden lisäksi Schmidt pohtii Petrarcan kirjeiden kirjoittamiseen johtaneita syitä sekä niiden asettelua *Familiars*-kirjekokoelmassa. Ronald G. Witt kyseenalaisti tutkimuksessaan *In the Footsteps of the Ancients: The Origins of Humanism from Lovato to Bruni* (2000) pitkään renessanssin tutkimuksessa vallalla olleen näkökannan Petrarcasta humanismin ja samalla koko renessanssin isänä. Tässä merkittävässä tutkimuksessa Witt tulee sivunneeksi Petrarcan suhtautumista antiikin kirjailijoihin sekä tämän minäkuvan muodostumiseen johtaneita asenteita.

Tutkielmani rakentuu seuraavanlaisesti: ennen työni varsinaiseen aiheeseen paneutumista käsittelem lyhyesti Petrarcan latinan kielen tyyliä ja ortografiaa eli kirjoitusasua. Johdantona Petrarcan kirjeille esittelen työni toisessa luvussa Petrarcan lempikirjojen listan, jonka hän oli laatinut omakätisesti Cassiodoruksen ja kirkkoisä Augustinuksen tekstejä sisältävän käsikirjoituksensa esilehdelle. Esittelen tämän Petrarcan listan, koska antiikin kirjailijat ovat siinä arvojärjestyksessä ja se sisältää suurimman osan hänen kirjeidensä vastaanottajista – vain Varro, Quintilianus, Pollio ja Homeros ovat jääneet luettelon ulkopuolelle. Tämä luku pohjaa pitkälti Berthold Ullmanin vuonna 1955 julkaisemaan *Studies in the Italian Renaissance* -tutkimuksen lukuun ”*Petrarch's Favourite Books*”, jossa Ullman rekonstruoi Petrarcan kirjaluettelon. Tämän Ullmanin esityksen pohjalta olen laatinut oman luetteloni selkeyttäakseni lukuani, ja se löytyy työni liitteistä. Olen lihavoanut luettelosta kaikki

tutkielmani piiriin kuuluvat antiikin kirjailijat ja heidän teoksensa. Petrarcan lempikirjojen listan esittelyn ohella syvennyn selostamaan, miten Petrarca suhtautui listallaan oleviin kirjeidensä vastaanottajiin ja miten kyseiset antiikin kirjailijat vaikuttivat Petrarcan omaan kirjalliseen tuotantoon.

Tutkielmani kolmannessa luvussa selostan *Familiaries*-kirjekokoelman sisältöä ja kerron kokoelman tyylistä. Neljännessä luvussa taustoitan Petrarcan syitä kirjoittaa antiikin kirjailijoille. Petrarcan kirjeet sijoittuvat tämän luvun alaluvuiksi, joissa paneudun jokaiseen kirjeeseen yksitellen. Poikkeuksen tekee Cicero, jonka kaksi kirjettä olen yhdistänyt yhden luvun alle. Jokaisen kirjeen kohdalla pyrin selvittämään niiden taustat ja kiinnitän huomion siihen, miten Petrarca asennoituu kirjeidensä vastaanottajiin. Lopuksi kokoan kirjeistä nousseet huomiot työni päättävään Johtopäätökset-luvun alle. Kaikki latinankielisten tekstiotteiden suomennokset ovat omiani, ellen toisin ilmoita.

1.2. Aiempi tutkimus

Petrarcaa on tutkittu paljon eri näkökulmista mutta hänen kirjeensä antiikin kirjailijoille eivät ole olleet juurikaan tutkimuksen keskiössä. Cosenzan *Petrarch's Letters to Classical Authors* on ainoa julkaisu, jossa Petrarcan nämä kymmenen kirjettä ovat tarkastelun pääosassa. Tämä Cosenzan kirja sisältää kirjeiden englanninkielinen käännökset sekä kommentaarin jokaisesta kirjeestä. Suomenkielinen Petrarcan kirjeiden tutkimus näyttää rajoittuvan Teivas Oksalan suomennoksiin Petrarcan kirjeistä Cicerolle sekä Vergiliukselle, jotka hän julkaisi vuonna 1986 osana ”*Homeroksesta Alvar Aaltoon, Eurooppalaisia klassikkoja ja humanisteja*” -tekstikokoelmaa. Yleisesti Petrarcan kirjeistä antiikin kirjailijoille eniten huomiota ovat saaneet hänen kirjeensä Cicerolle ja Senecalle, joita on hyödynnetty perusteltaessa Petrarcan näkemyksiä antiikin kirjailijoista ja hänen minäkuvansa muovautumisessa. Työni tarkoituksena on nostaa jokainen Petrarcan kymmenestä kirjeestä antiikin kirjailijalle tutkimuksen kohteeksi samalla täyttäen tämän aiempien tutkimusten jättämän aukon. Tulen osoittamaan, että jokainen näistä Petrarcan kirjeistä on tutkimuksen ja suuremman huomion arvoinen.

1.3. Petrarcan latinan kielen tyyli ja ortografia

Petrarcan laaja kirjallinen tuotanto on pääasiassa latinankielistä mutta hän kirjoitti myös omalla äidinkielellään Toscanan murteella.² Petrarcan italiankieliset teokset, *Canzoniere* ja *Trionfi*, edustavat hänen tuotannossaan niin sanottua kevyempää kirjallisuutta eli runoutta. Vaikka Petrarca laatikin runoja italiaksi, hän ei pitänyt kansankieltä kyllin hienostuneena proosamuotoisen kirjallisuuden ilmaisuun. Petrarcan kielteinen suhtautuminen italian kieleen juontui todennäköisesti hänen haluunsa erottautua edeltäjästään Dante Alighierista, joka kirjoitti pääasiassa italiaksi. Petrarca totesi kirjoittaneensa nuorena myös italiaksi ja pitäneensä kieltä hienostuneena, kunnes hän ”oppi pyrkimään tuotannossaan korkeammalle” eli kirjoittamaan latinaksi.³ Hän tiedettävästi kirjoitti läheisille ystävilleenkin aina latinaksi.⁴

Petrarcan latinan kielen esikuvana oli klassisen ajan roomalaisten kirjailijoiden, erityisesti Ciceron, kirjoittama niin sanottu klassinen latina. Petrarca pyrki jäljittelemään klassisen latinan esikuviansa, mikä tekee hänen latinankielisestä tuotannostaan hyvin tyylliteltyä. Petrarca ei kuitenkaan pyrkinyt latinan kielellään täydelliseen ”tyylipuhtauteen”, vaan hän käytti teksteissään klassisen latinan termien lisäksi kristinuskon mukanaan tuomia uudissanoja. Sekoittamalla kristillistä ja klassista latinan sanastoa keskenään hän pystyi käsittelemään teksteissään aikansa tapahtumia ja kristillisiä aiheita. Pelkkä puhdas klassinen latina ei olisi taipunut tällaiseen.⁵

Koska Petrarca ei pyrkinyt kirjoittamaan täysin puhdasta klassista latinaa, on hänen käyttämänsä kieli ortografisesti erilaista verrattuna esimerkiksi Ciceron kieleen. Petrarcan latinan ortografian yksi hyvin tyypillinen piirre on ylimääräisen *c*-kirjaimen ilmestyminen *mihi*-datiiviin: *michi*.⁶ *Mihi*-datiivin ohella myös klassinen *nihil* taipuu Petrarcan käsittelyssä *nichil*-muotoon.⁷ Petrarca teksteissä loistavat poissaolollaan klassisen latinan diftongit *-ae* ja *-oe*, jotka aikojen saatossa korvautuivat pitkällä *e*-kirjaimella: *praeceptor* – *preceptor*,⁸ *coepit* – *cepit*.⁹ Petrarca käyttää latinassaan myös vulgaarilatinan vaikutuksesta kieleen ilmestyneitä hyperkorrekteja sanamuotoja, joissa sanan oikeellisuutta tavoiteltaessa sana ilmaistaan virheellisesti. Klassisesti ilmaistu *epistolas* on Petrarcan

² Nykyinen italian yleiskieli pohjautuu pitkälti tähän Petrarcan äidinkielenään puhumaan Toscanan murteeseen.

³ Petr. *fam.* 21,15,11: ”*Eidem tunc stilo deditus, vulgari eloquio ingenium exercebam; nichil rebar elegantius necdum alitus aspirare didiceram.*” Vaikka Petrarca sanoo pitävänsä italian kieltä epähienostuneena kielenä, kirjoitti hän italiankielisiä runoja vielä vanhemmallakin iällään. Hän aloitti *Trionfi*-runojen kirjoittamisen vuonna 1352 saattaen ne valmiiksi vain muutama kuukausi ennen kuolemaansa 1374.

⁴ Fantham I, xv–xvi.

⁵ Witt 2000, 270.

⁶ Esim. Petr. *fam.* 1,1,42: ”*Temperare michi non potui.*”

⁷ Esim. Petr. *fam.* 24,4,3: ”*Ego nichil in te rideo.*”

⁸ Esim. Petr. *fam.* 24,3,1: ”*Qualis preceptor aliis fuisses noveram.*”

⁹ Esim. Petr. *fam.* 24,12,2: ”*Totum te nobis reddet, et iam cepit.*”

tekstissä hyperkorrektisti *epystolas*.¹⁰ Hyperkorrektiksi voidaan laskea myös Petrarcan tapa kirjoittaa Vergiliuksen nimi *i*-kirjaimella: ”*Publius Virgilius Maro est.*”¹¹ Vergiliuksen nimen kirjoittaminen *i*-kirjaimella oli vakiintunut jo 300-luvulla, eikä nimen kirjoitusasu palannut klassiseen muotoonsa kuin vasta 1800-luvun puolivälissä.¹²

Petrarcan jälkeen eläneet humanistit veivät puhtaan klassisen latinan jäljittelyn Petrarcaa pidemmälle. He pyrkivät häivyttämään kirjoittamastaan latinasta vähäisimmätkin vulgarismin piirteet tavoitellen mahdollisimman kielipuhdasta latinaa. Petrarcan klassisen ja vulgaarin latinan yhdisteleminen näyttäytyi heille auttamattoman vanhanaikaisena.¹³ Lainatessani Petrarcan tekstejä en ole muokannut niiden kieliasua standardin latinan kielen mukaisiksi.

2. Kirjeiden vastaanottajat Petrarcan lempikirjojen listalla

Petrarca vietti suurimman osan nuoruusvuosistaan Avignonissa, josta oli muodostunut Euroopan keskus paavi Klemens V:n siirrettyä paavinistuimensa Roomasta Avignoniin vuonna 1309. Uusi paavillinen kaupunki sijaitsi otollisesti pohjoisen ja etelän risteyskohdassa vetäen puoleensa oppineita niin Ranskasta kuin Italiastakin. Päästessään arvovaltaisen Colonna-suvun suojatiksi ja solmiessaan läheisen ystävyysuhteen suvun kardinaalin Giovanni Colonna'n kanssa Petarca pystyi muodostamaan ympärilleen oppineiden verkoston ja nousemaan yhteiskunnallisesti merkittävään asemaan. Elämänsä aikana Petarca solmi läheiset välit moniin italialaisiin hallitsijoihin, kuten esimerkiksi Napolin kuningas Robert I:n ja Milanoa hallitsevien Viscontien kanssa. Näiden suhteiden myötä Petarca saavutti varsin huomattavia taloudellisia etuuksia, joiden turvin hän pystyikin vanhemmiten jättäytymään pois julkisesta elämästä pyhittäen aikansa kirjoittamiselle ja lukemiselle.

Nämä läheiset suhteet aikansa korkea-arvoisten henkilöiden kanssa tarjosivat Petrarcale myös mahdollisuuden matkustaa vapaasti niin Italiassa kuin pohjoisessa Ranskan seuduilla. Matkustamalla ympäri keskistä Eurooppaa Petrarcale avautui mahdollisuus kerätä paljon harvinaista latinankielistä kirjallisuutta. Varsinkin Ranskan ja Belgian katedraali- ja luostarikirjastot osoittautuivat kaikkein otollisimmiksi paikoiksi löytää antiikin tekstien käsikirjoituksia. Karolingisen renessanssin myötä Ranskan kirjastoihin oli talletettu paljon klassista latinankielistä kirjallisuutta, mikä takasi sen, että sellaisella ”kirjojen metsästäjällä” kuin Petrarcalla oli paremmat mahdollisuudet löytää näiltä

---

¹⁰ Esim. Petr. *fam.* 24,3,1: ”*epystolas tuas*”.

¹¹ Petr. *fam.* 24,4,6.

¹² Wilson-Okamura 2010, 18.

¹³ Sidwell 2015, 14; Celenza 2015, 514.

seuduilta käsikirjoituksia kopioitavaksi kuin esimerkiksi Italiasta.¹⁴ Petrarca saattoi myös ulkoistaa käsikirjoitusten hankinnan ystävilleen. Mikäli joku Petrarcan läheisistä ystävästä lähti pidemmälle matkalle ja halusi tuoda jotain matkaltaan Petrarcale, pyysi hän heitä tuomaan mukanaan ”erityisesti Ciceron kirjoja”.¹⁵

Käsikirjoitusten keräilijänä Petrarcalla oli omat lempikirjansa ja -kirjailijansa. Petrarcan Cassiodoruksen *De anima*- ja Augustinuksen *De vera religione* -teokset sisältävän käsikirjoituksen esilehdeltä on löydetty hänen laatimansa lista omista lempikirjoistaan, jonka pohjalta Berthold Ullman teki oman esityksensä vuoden 1955 julkaisuunsa *Studies in the Italian Renaissance*.¹⁶

Ullman ajoittaa Petrarcan kirjallista vuosien 1333 ja 1343 välille.¹⁷ Lempikirjaluettelon ajoittamisen kannalta on huomionarvoista se, että siitä puuttuvat kokonaan Ciceron kirjekokoelmat, *Epistulae ad Atticum*, *ad Brutum* ja *ad Quintum fratrem*, sekä myöhemmin väärennökseksi osoittautunut kirje Octavianukselle, *Epistula ad Octavianum*. Näin ollen Petrarca on saattanut laatia lempikirjojen listansa ennen vuotta 1345, jolloin hän löysi Veronasta nämä Ciceron kirjeet, joiden luultiin jo kokonaan kadonneen. Kirjeiden löytyminen oli sen verran merkittävä tapaus Petrarcale, että voisi luulla hänen halunneen korostaa löytöään merkitsemällä Ciceron kirjeet osaksi luetteloaan.

Petrarca on otsikoinut lempikirjojen listansa tekstillä: ”*Libri mei peculiare. ad reliquos non transfuga sed explorator transire soleo.*” (”Tärkeimmät kirjani. Minulla on tapana siirtyä toisten kirjojen pariin, en karkurina vaan tiedustelijana.”).¹⁸ Tätä otsikkoa varten Petrarca on lainannut Senecan kirjeen kohtaa, jossa Seneca kertoo aina välillä lukevansa ”filosofisen vihollisensa” Epikuroksen kirjoituksia: ”*Soleo enim et in aliena castra transire, non tamquam transfuga, sed tamquam explorator.*” (”Tapaan näet mennä jopa vihollisleiriin – mutta en karkurina vaan tiedustelijana.”).¹⁹ Tässä kirjeessään Seneca kehottaa Luciliusta tarkasti harkiten valikoimaan lukemiseen vain muutamia kirjailijoiden tekstejä, mieluiten kaikkein etevimmiltä kirjailijoilta. Senecan sanoma onkin, ettei ihminen pysty mitenkään omaksumaan kaikkea lukemaansa, varsinkaan jos tämä lukee tekstejä monelta eri kirjailijalta. Liian monen eri kirjan ja kirjailijan lukeminen saa lukijansa epävakaaaksi, joten kirjoja tulisi omistaa kohtuudella ja vain sen verran kuin pystyy

---

¹⁴ Ullman 1955, 32; 50.

¹⁵ Petr. *sen.* 16,1,14.

¹⁶ Olen laatinut oman listani Ullmanin esityksen pohjalta, joka löytyy kokonaisuudessaan tutkielmani liitteistä, kts. liite 1. Olen lihavoanut Petrarcan lempikirjojen luettelosta kaikki ne kirjailijat ja teokset, jotka liittyvät tutkielmani aiheeseen ja joihin paneudun enemmän tässä luvussa. Petrarca käyttää listassaan lyhenteitä, jotka olen avannut Ullmanin tapaan sulkeisiin.

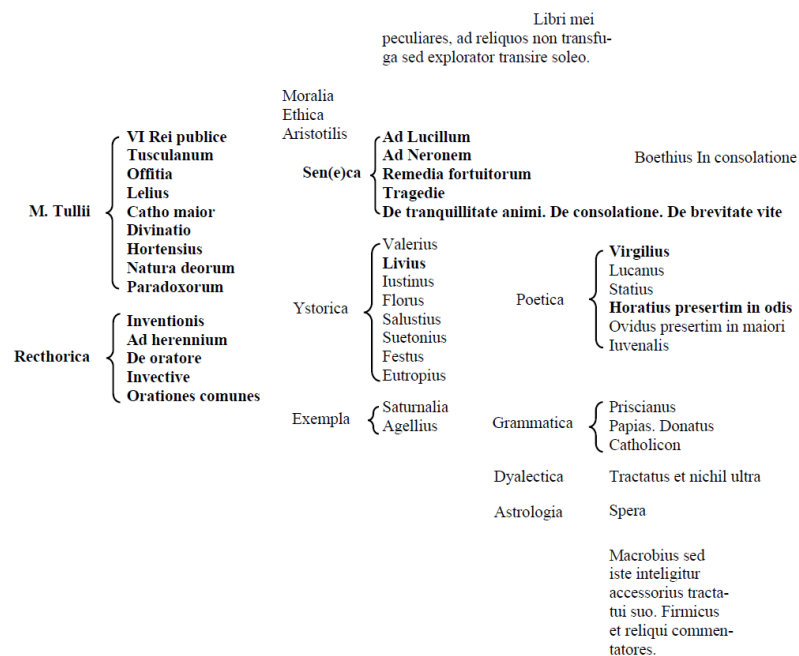
¹⁷ Ullman 1955, 134.

¹⁸ Ullman 1955, 117–118.

¹⁹ Sen. *ep.* 2,5. Suomennos on Antti T. Oikarisen.

lukemaan.²⁰ Mikäli Lucilius haluaa kuitenkin etsiä luettavaa muidenkin kirjailijoiden teksteistä – kuten Senecakin tekee lukiessaan Epikuroksen kirjoituksia – on sekin mahdollista, kunhan hän vain muistaa aina palata kaikkein parhaimpien kirjailijoiden tekstien pariin.²¹ Näitä Senecan neuvoja seuraten Petrarca päätti koostaa omista käsikirjoituksistaan ne kaikkein tärkeimmät, joiden pariin hän palasi aina uudestaan.

Ullman näkee Petrarcan lempikirjojen luettelon muodostuvan kolmesta eri kokonaisuudesta ja jaottelee oman esityksensä kolmeen erilliseen listaan.²² Ullman perustelee jaottelunsa Petrarcan käsialan muuttumisella ja sillä, että jokainen lista muodostaa oman kokonaisuutensa sijoittumisellaan käsikirjoituksen esilehdelle.²³ Ensimmäinen lista on hänen mukaansa näistä osista vanhin ja se muodostaa luetteloiden ytimen, johon Petrarca on halunnut merkitä itselleen ne kaikkein tärkeimmät antiikin kirjailijat ja heidän teoksensa:

Kuva 1. Petrarcan lempikirjojen luettelon ensimmäinen lista.²⁴

²⁰ Sen. ep. 2,2–4; "Illud autem vide, ne ista lectio auctorum multorum et omnis generis voluminum habeat aliquid vagum et instabile. Certis ingeniis inmorari et innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. (...) Itaque cum legere non possis, quantum habueris, satis est habere, quantum legas." ("Varo kuitenkin, ettei tapaasi lukea monia kirjailijoita ja kaikenkarvaisia kirjoja liity jotakin harhailevaa ja epävakaa. Sinun on pysyteltävä tietyissä nerokkaissa kirjoissa ja saatava ravintosi heiltä, jos tahdot omaksua jotakin lujasti mielessä pysyvää. Lue siis aina arvostettuja kirjailijoita, ja jos joskus tahdot poiketa muiden seuraan, palaa etevämpiin pariin."). Suomennos on Antti T. Oikarisen.

²¹ Sen. ep. 2,3.

²² Olen Ullmanin tapaan jakanut Petrarcan lempikirjojen listan kolmeen. Helpottaakseni näiden eri listojen hahmottamista olen rajannut jokaisen listan omaksi kokonaisuudekseen.

²³ Ullman 1955, 122–123.

²⁴ Jätän tästä Petrarcan listasta kokonaan käsittelemättä sen loppupään muodostavat grammatiikan, dialektiikan ja astrologian teokset, sillä ne eivät liity tutkielmani aiheeseen.

Vaikkakin Ullman on jaotellut Petrarcan luettelon kolmeen, on hänen mukaansa kolmas lista oikeasti osa ensimmäistä listaa, ja näin ollen se on laadittu samaan aikaan.²⁵ Petrarcan kolmannen listan muodostavat ainoastaan kirkkoisä Augustinuksen neljästä teoksesta: *De civitate Dei*, *Confessiones* ja *Soliloqua* sekä myöhemmin väärennökseksi todistetusta *De orando Dei*.

De civitate Dei }
Confessionum }

De orando Deo }
Soliloquiorum }

Kuva 2. Petrarcan lempikirjojen luettelon kolmas lista.

Petrarca luettelee nämä neljä Augustinuksen teosta mainitsematta niiden tekijää. Augustinus oli Ciceron, Senecan ja Vergiliuksen tavoin tärkeä auktori Petrarcale – käyhän hän dialogia tämän kanssa *Secretum*-teoksessaan, joka ammentaa niitä samoja pohdintoja sekulaarisen ja hengellisen elämän konflikteista kuin Augustinuksen teos *Confessiones*.

Toinen lista eroaa edeltäjistään käsi-alansa puolesta, mistä Ullman päättelee sen olevan Petrarcan jälkeenpäin sivulle tekemä lisäys.

Iste	Boethius De consolatione
Tusculanum	Ad Lucillum et cetera preter Tragedias
VI. Rei publice	Valerius. Iustinus. Florus. Salustius
Lelius	Priscianus. De poetis dicitur ut supra
Offitiorum	
Catho maior	
Paradoxorum	

Kuva 3. Petrarcan lempikirjojen luettelon toinen lista.

Petrarcan toisen listan aloittaa sana *iste*, jonka Ullman tulkitsee olevan Petrarcan viittaus juuri tuohon kyseiseen käsikirjoitukseen, johon tämä laati listauksensa.²⁶ Tämän merkinnän oheen Petrarca on valikoinut niitä samoja kirjailijoita ja teoksia kuin ensimmäisessä listassa mutta se on ensimmäiseen listaan nähden huomattavasti lyhyempi ja rajatumpi. Tästä Petrarcan mahdollisesti myöhemmin laatimasta listauksesta voidaan olettaa, että Petrarca on vuosien saatossa halunnut palata takaisin edelliseen listaukseensa ja asettaa omistamansa kirjat uuteen sen hetkiseen tärkeysjärjestykseen.

Kaikki Petrarcan lempikirjojen listan kirjailijat ovat antiikin ajoilta, ja heistäkin suurin osa edustaa klassista latinankielistä kirjallisuutta. Petrarca oli saanut jo varhain ensikosketuksensa klassiseen

²⁵ Ullman 1955, 120.

²⁶ Ullman 1955, 129.

kirjallisuuteen sisältään ser Petraccolta. Isä tuki poikaansa tämän antiikin kirjallisuuden harrastuksessa.²⁷ Petrarca luki omien sanojensa mukaan tätä kirjallisuutta niin ahkerasti ulkoa opetellen, että jossain vaiheessa hän ei enää tiennyt, oliko jokin hänen kirjoittamansa teksti hänen omaansa, vai jonkun antiikin auktorin lausumaa. Auktorien tekstit olivat tulleet osaksi häntä itseään – osaksi hänen syvintä olemustaan.²⁸ Klassisen ajan auktorien teokset veivät nuoren Petrarcan mukanaan jättäen kristittyjen kirjailijoiden tekstit taka-alalle. Petrarca laati listansa aikana, jolloin hän luki vielä ahkerasti pakana-auktorien kirjallisuutta sivuuttaen kristityt auktorit lähes kokonaan. Petrarca kertoi vanhemmalla iällään antiikin pakanakirjallisuuden tuottaneen hänelle ainoastaan maallista nautintoa mutta nyt elämänsä ehtoopuolella hänen oli luettava sitä, mikä olisi hänelle pelastukseksi.²⁹ Petrarcan kypsemmän iän kristilliset pohdinnat huipentuivat *Secretum*-dialogiin, jonka tuloksena Petrarca päätti suunnata huomionsa kristillisten tekstien, moraalifilosofian ja uskonnollisen mietiskelyn pariin.³⁰

Ennen kuin käyn tarkemmin läpi Petrarcan lempikirjojen luetteloa, on syytä huomata, että Petrarca listaa ainoastaan Cicerolta ja Senecalta useamman teoksen. Muiden kirjailijoiden kohdalla hän mainitsee joko pelkän kirjailijan nimen tai kirjailijan ja tämän teoksen nimen.³¹ Augustinuksen kohdalla Petrarca mainitsee nimeltä ainoastaan kirkkoisän teokset. Ciceron ja Senecan teosten tarkempi listaus osoittaa sen, että Petrarcan laatiessa listaansa nämä kaksi auktoria ovat olleet hänelle ne kaikkein tärkeimmät ja että hänellä on mahdollisesti ollut kokoelmassaan eniten heidän teoksiaan.

Ensimmäinen lista alkaa otsikolla *Moralia*, jonka alle Petrarca on niputtanut hänelle tärkeimmät moraalifilosofiasta kirjoittaneet kirjailijat: Aristoteleen, Ciceron, Senecan ja Boëthiuksen. Vaikka Petrarca on kirjannut Aristoteleen teoksen *Ethica* (todennäköisesti *Ethica Nicomachea*) heti otsikon

---

²⁷ Witt 2000, 231–233.

²⁸ Petr. fam. 22,2,13.

²⁹ Petr. fam. 22,10,6–7: ”Sed iam michi maius agitur negotium, maiorque salutis quam eloquentie cura est; legi que delectabant, lego que prosint; (...) Iamque oratores mei fuerint Ambrosius, Augustinus, Ieronimus, Gregorius, philosophus meus Paulus, meus poeta David, quem (...) cum Homero Virgilioque composui.” (”Mutta nyt minulla on tärkeämpää tekemistä, pelastumisestani on tullut tärkeämpää kuin kaunopuheisuudesta. Luin silloin minua miellyttävää kirjallisuutta, nyt luen sellaista, joka on minulle hyödyksi. Nyt minun puhujani ovat Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, ja Gregorius, Paavali on filosofini. Runoilijani on Daavid, jonka asetin Homeroksen ja Vergiliuksen rinnalle.”).

³⁰ Enenkel 2014. Petrarca totesi luopuneensa runouden lukemisesta myös 1350-luvun alussa laatimassaan invektiivissä lääkäriä vastaan (*Contra medicum*), Petr. contra medicum 3,143–144: ”Tener admodum illos edidici, (...) Si ergo poetas hodie non lego, forsitan interrogas quid agam. (...) Respondebo tibi (...) ‘Melior fieri studeo, si possim.’ Et quia impotentiam meam novi, posco auxilium de celo et in Sacris Literis delector.” (”Luin nuorena runoja. Jos en nykyään enää lue runoilijoiden kirjoituksia, ehkäpä kysyt, mitä sitten puuhailen. Vastaan sinulle: ”Jos vain on mahdollista, pyrin tekemään itsestäni paremman ihmisen.” Koska tiedän omat puutteeni, pyydän apua taivaasta ja tunnen mielihyvää lukiessani pyhiä kirjoituksia.”).

³¹ Esimerkkinä tällaisista pelkällä kirjailijan nimellä listatuista kirjailijoista ovat kaikki ensimmäisen listan historioitsijat. Petrarca mainitsee sekä kirjailijan nimen että tämän teoksen esimerkiksi ensimmäisen listan ”Boëthius in consolatione”.

alle, on epätodennäköistä, että Petrarca tarkoituksella nostaisi hänet Ciceron edelle. Ullman ei näe mitään ristiriitaa Aristoteleen sijoittumisessa Ciceron edelle. Hänen mukaansa Aristoteleen sijoitus listalla ei ole Petrarcan tekemä myöhempi lisäys, sillä se on kirjoitettu samalla käsialalla kuin kaikki muutkin ensimmäisen listan merkinnöistä.³² Ullmanin väite on hatara, sillä käsialan muuttumattomuus ei poissulje sitä mahdollisuutta, etteikö tämä lisäys voisi olla myöhempää perua. Itse kallistun myöhemmän lisäyksen kannalle, sillä oletan Petrarcan halunneen lisätä Aristoteleen Nikomakhoksen etiikan oikean otsikon alle. Siksi arvelenkin, että Petrarca on tehnyt tämän lisäyksen tilan puutteesta heti otsikon alle, jolloin hän tuli luoneeksi virheellisen vaikutelman Aristoteleen teoksen sijoittumisesta ensimmäisellä sijalla hänen listassaan. Petrarca tunnetusti suhtautui epäilevästi keskiajalla vallinneeseen konsensukseen Aristoteleesta kaikkein korkeimpana antiikin auktorina – väittämä, jonka takana olivat hänen kritisoimansa skolastikot.³³ Tämä Petrarcan kritiikki olikin suunnattu enemmän Aristoteleen kannattajiin, ei niinkään itse teksteihin. Petrarca saattoikin itse siteerata Aristoteleen tekstejä retorisisina tehokeinoina samaan tapaan kuin muitakin antiikin kirjailijoita, eikä hänen omistamansa Aristoteleen käsikirjoitus sisällä mitään viitteitä vihamielisistä huomioista.³⁴

Petrarcan luetteloa dominoivat Ciceron teokset, joille hän on omistanut kaksi omaa pykälää. Cicero oli Petrarcale tärkein ja rakkain antiikin kirjailijoista. Hän on roomalaisen kaunopuheisuuden isä (*romani eloquii summe parens*)³⁵, jonka taidokkuutta ei kukaan antiikin aikanaan voinut kiistää.³⁶ Petrarca oli varttunut Ciceron kirjallisuuden ympäröimänä. Petrarca kertoi Ciceron kielen soinnikkuuden lumonneen hänet jo varhain lapsuudessa, vaikkei hän latinaa silloin vielä osannutkaan.³⁷

Petrarca on halunnut jakaa Ciceron teokset kahteen osaan, filosofiseen (otsikolla *M. Tullii*) ja retoriseen (*Recthorica*) kirjallisuuteen. Petrarca suosi mieluummin Ciceron filosofista tuotantoa retorisen sijaan, ja hän luetteleekin teokset joko paremmuusjärjestyksessä tai siinä järjestyksessä, kuin ne muistuvat hänen mieleensä. Filosofisten teosten järjestys on seuraava: *De re publica* -teoksen kuudes kirja, *Tusculanae disputationes*, *De officiis*, *De amicitia*, *De senectute*, *De divinatione*,

---

³² Ullman 1955, 125.

³³ Petr. *de ignorantia* 4. *De ignorantia* -teoksensa neljännessä kirjassa Petrarca esittää kritiikkiä Aristoteleen teksteille sekä varsinkin kirjailijan kannattajille.

³⁴ Trinkaus 1979, 16; Enemmän Petrarcan Aristoteleen siteerauksista, kts. Trinkaus 1979, 16–21.

³⁵ Petr. *fam.* 24,4,4.

³⁶ Petr. *rer. mem.* 2,17,1: ”*Quem latini eloquii principem sine dubitatione philosophis oratoribus historicis et poetis concorditer visum est.*”

³⁷ Petr. *sen.* 16,1,6.

Hortensius (Petrarca käyttää virheellisesti tätä nimitystä Ciceron *Academica*-teoksesta)³⁸, *De natura deorum* ja *Paradoxa Stoicorum*.³⁹ *De re publica* -teoksen kuudes kirja sisältää kuuluisan kuvauksen Scipion unesta, *Somnium Scipionis*, jossa Scipio Aemilianus unessaan kokee isoisänsä Scipio Africanuksen ilmestyksen. Tämän kohtauksen innoittamana Petrarca kirjoitti omaan *Africa*-eepokseensa sen kahden ensimmäisen kirjan kattavan tarinan, jossa puolestaan itse Scipio Africanus uneksii taistelussa kuolleen isänsä Publius Cornelius Scipion ilmestyksen.

Petrarca on sijoittanut teoksen *Tusculanae disputationes* eli Keskusteluja Tusculumissa listassaan toiselle sijalle ja jota hän siteerasi kaikkein eniten Ciceron filosofisista teoksista.⁴⁰ Tämä Ciceron teos oli tehnyt Petrarcaan niin suuren vaikutuksen, että hän kirjoitti ystävälleen kehuun vuolaasti tätä Ciceron teosta intoutuen vertaamaan Ciceron työtä Herakleen urotöihin.⁴¹ Ciceron *Tusculanae disputationes* sisältää myös otteita Platonin filosofisista teksteistä, jotka olivat mahdollisesti Petrarcan ainoat kiinnekohdat Platonin ajatuksiin.⁴²

Ciceron filosofisia tekstejä seuraavat hänen retoriikan teoksensa: *De inventione rhetorica*, apokryfinen retoriikan oppikirja *Rhetorica ad Herennium*, *De oratore*, *Invective* (tämä tarkoittanee Ciceron kiivasta kirjeenvaihtoa Sallustiuksen kanssa, joka on myöhemmin osoitettu väärennökseksi), sekä *orationes comunes*. *Orationes comunes* eli ”yleisimmät puheet” -nimityksellä Petrarca todennäköisesti tarkoittaa niitä Ciceron suosituimpia oikeuspuheita, kuten esimerkiksi *In Catilinam* -puhetta, jotka kuuluivat lukuisten kirjastojen kokoelmiin.⁴³ Todennäköisesti näiden puheiden yleisen tunnettavuuden vuoksi Petrarca ei kokenut tarpeelliseksi luetella jokaista teosta yksitellen nimeltä.

Petrarcan Cicerolle attribuoitu retoriikan oppikirja *Rhetorica ad Herennium* oli Vergiliuksen tekstien lisäksi ainoa teos, joka säilyi hänen Montpellierin-opiskeluvuosiltansa. Petrarcan kertoman mukaan hänen isänsä raivostui kerran vierailullaan poikansa luona huomattuaan tämän olevan kiinnostuneempi antiikin kirjallisuudesta kuin lakiopinnoista. Raivossaan isä oli paiskannut kaikki poikansa kirjat tuleen mutta Petrarcan itku sai hänet kuitenkin heltymään, ja hän pelasti liekeistä *ad Herennium* -oppikirjan sekä Vergiliuksen käsikirjoituksen.⁴⁴

---

³⁸ Nohac I, 244–245: Ciceron *Hortensius* oli jo kadonnut 1300-luvulla. Todennäköisesti Petrarcan hallussa on ollut virheellisesti nimetty *Academia*-käsikirjoitus. Myöhemmin tekstiin tarkemmin perehdyttyään Petrarcan ymmärsi, ettei kyseinen käsikirjoitus sisältänytkaan tuota Augustinukseenkin vaikuttanutta teosta.

³⁹ Olen merkinnyt luettelossa sulkuihin teosten nimet, joilla ne tunnetaan paremmin.

⁴⁰ Nohac I, 247.

⁴¹ Petr. *fam.* 18,14

⁴² Trinkaus 1979, 12.

⁴³ Ullman 1955, 124 & 133.

⁴⁴ Petr. *sen.* 16,1,8.

Myöhemmin laatimassaan lempikirjojen luettelossa (Lista II) Ciceron *Tusculanae disputationes* on ohittanut tärkeysjärjestyksessä *De re publica* -teoksen kuudennen kirjan. Petrarcan toisella listalla luettelemien Ciceron teosten määrä on myös huventunut – filosofisista teoksista jäljelle ovat jääneet vain *De amicitia*, *De officiis* ja *De senectute*. Yhtäkään Ciceron retoriikan tekstiä ei enää löydy listalta. Molemmasta kirjaluettelosta puuttuu kokonaan myös Ciceron Archiaan puolustuspuhe, *Pro Archia*, jonka uudelleen löytymistä pidetään Petrarcan ansiona. Tämän puheen puuttuminen on ajoitukseltaankin outo, nimittäin Petrarcan löydön ja lempikirjojen listauksen arvellaan tapahtuneen samaisena vuotena eli vuonna 1333.⁴⁵ On sinänsä kiinnostavaa spekuloida *Pro Archia* -puheen puuttumista. Mikäli Petrarca oli laatinut listansa ennen tekemäänsä löytöään, mistä syystä hän on jättänyt lisäämättä tämän puheen toiseen myöhemmin laatimaansa listaan? Mahdollisesti hän on saattanut laatia toisen listauksensa kirjoitettuaan *Secretum*-dialoginsa, jossa hän julisti vetäytyvänsä julkisesta elämästä ja keskittyvänsä moraalifilosofiaan lukemiseen ja uskonnolliseen pohdiskeluun. Retoriikan kirjallisuuden teokset pyörivät julkisen elämän ympärillä, sillä käytiinhän oikeuspuheet yleisön edessä, joten tästä elämän osa-alueelta jättäytyessään Petrarca ei mahdollisesti enää nähnyt tarpeelliseksi enää lukea Ciceron retorisia teoksia. Näitä mahdollisia syitä olisi mielenkiintoista lähteä pohtimaan syvemminkin mutta nämä syyt eivät ole tämän työni kannalta olennaisia, joten jättäydyn pohtimasta asiaa sen tarkemmin.

Seneca seuraa Ciceroa Petrarcan listan tärkeysjärjestyksessä. Senecan teoksista ensimmäisenä Petrarcan listalla ovat tämän moraalikirjeet Luciliukselle, *Epistulae morales ad Lucilium*, joita Petrarca siteerasi pelkästään *Familiares*-kirjekokoelmassaan peräti kuusikymmentä kertaa.⁴⁶ Vaikka Ciceron kirjeiden löytyminen kirvoittikin Petrarcan laatimaan oman kirjekokoelmansa, olivat hänen kirjeensä kuitenkin tyyliltään ja sisällöltään lähempänä Senecan moraalikirjeitä. Petrarcan kirjeet ovat Senecan lailla tarkkaan harkiten laadittuja ja antavat hänestä mahdollisimman tasapainoisen kuvan samalla välttäen ne ristiriitaisuudet, jotka saattoivat Ciceron yksityiselämän huonoon valoon. Senecan tavoin Petrarca antaa ystävilleen kallisarvoisia neuvoja elämän eri osa-alueille.⁴⁷ On kuitenkin syytä muistaa, että Senecan tekstejä luettiin läpi keskiajan, sillä Senecan stoalainen elämäkatsomus ei asettunut poikkiteloin kristillisen doktriinin kanssa.⁴⁸ Tässä suhteessa Petrarcan voidaan kastoja jatkavan vanhaa kristillistä perinnettä soveltaessaan Senecan moraalifilosofian opetuksia omiin

---

⁴⁵ Nohac I, 221. Petrarca löysi *Pro Archia* -puheen Liègestä. Petrarca mainitsee tämän löytönsä kirjeissään Petr. *fam.* 13,6,23 sekä Petr. *sen.* 16,1,17.

⁴⁶ Nohac II,116; Ullman 1955, 124n13.

⁴⁷ Petrarca saattoi neuvoa ystäviään esimerkiksi avioliitossa ja ihannevaimon valinnassa (Petr. *fam.* 22,1), antiikin auktoreiden imitoimisessa (Petr. *fam.* 22,2) ja uskon asioissa epäroinnissa (Petr. *fam.* 16,4).

⁴⁸ Mayer 2015, 277; Senecan kaikki 124 moraalikirjettä tunnettiin jo 1100-luvulla.

pohdintoihinsa. Kristittyjä kiinnostivat varsinkin kolme pakanakirjailijaa, Cicero, Seneca ja Varro, jotka käsittelivät filosofisissa teksteissään universaaleja moraalin ja etiikan kysymyksiä.⁴⁹

Senecan kirjeitä listalla seuraavat *De clementia* sekä apokryfinen *De remediis fortuitarum*, jota Petrarca käytti mallinaan dialogiinsa *De remediis utriusque fortunae*.⁵⁰ Seneca oli laatinut *De clementia* -teoksen ohjenuoraksi nuorelle keisari Nerolle, jotta keisari osaisi hallita valtakuntaansa oikein ja erottaisi hyvän ja huonon hallitsijan toisistaan. Tässä teoksessaan Seneca puhuttelee tulevaa hirmuhallitsijaa lempeästi kehuun⁵¹ – epäkohta, johon Petrarca tarttui myöhemmin Senecalle kirjoittamassaan kirjeessä.⁵²

Seuraavana Petrarcan listan järjestyksessä ovat Senecan tragedianäytelmät, *Tragedie*. Senecan näytelmät olivat nousseet suureen suosioon 1300-luvun alkupuolella Italiassa, erityisesti kahden padovalaisen esihumanistin, Lovato Lovatin ja Albertino Mussaton, vaikutuksesta.⁵³ Senecan näytelmien suosio ulottui aina paavilliseen Avignoniin asti, ja todennäköisesti Petrarca otti itsekin osaa näiden tragedianäytelmien levittämiseen.⁵⁴ Myöhemmin vanhemmalla iällä Petrarca tuli lukeneeksi uudestaan Senecan *Octavia*-näytelmän ja ymmärsi näytelmän olevan väärennös. *Octavia*-näytelmä sijoittuu nimittäin keisari Neron valtakauten ja sisältää historiallisesti oikean ennustuksen keisari Neron kuolemasta. Suetoniuksen Nero-elämäkerran tuntien Petrarca tiesi, että keisari oli pakottanut Senecan tekemään itsemurhan.⁵⁵ Näin ollen hän päätteli, että näytelmän kirjoittaja täytyi olla joku toinen myöhemmin elänyt Seneca-niminen henkilö. Tätä Petrarcan epäilystä tuki hänen ystävänsä Boccaccion 1360-luvun alkupuolella löytämien Martialiksen epigrammien kohta, jossa satiirikko kertoo Córdobassa eläneen kaksi Senecaa: ”*Duosque Senecas (...) facunda loquitur Corduba.*”⁵⁶ Petrarca ja Boccaccio käsittivät tämän Martialiksen lausahduksen siten, että vanhempi Seneca oli toiminut sekä reetorina ja filosofina ja nuorempi oli näytelmäkirjailija. Koska näytelmäkirjailija Seneca oli Petrarcasta ”väärä Seneca”, hän mitä ilmeisemmin halusi jättää näytelmät kokonaan pois hänen toisesta lempikirjojensa luettelostaan. Toisessa luettelossaan hän merkitsee Senecan lyhyesti: ”*Ad Lucillum et cetera preter Tragedias*” – ”Kirjeet Luciliukselle, ja niin edelleen pois lukien Tragediat.”⁵⁷ Tragedianäytelmiä seuraavat kolme Senecan moraalifilosofista teosta: *De tranquillitate animi*, *De consolatione* ja *De brevitae vitae*. Ullman esittää Petrarca

---

⁴⁹ Torre 2015, 275.

⁵⁰ Ullman 1955, 124.

⁵¹ Esimerkiksi Sen. *clem.* 1,6: ”*nemo unus homo uni homini tam carus unquam fuit, quam tu populo Romano*”

⁵² Petr. *fam.* 24,5; Käsittelem tätä Petrarcan sekaannusta enemmän Senecan kirjeen kohdalla, kts. s. 31.

⁵³ Mayer 2015, 278.

⁵⁴ Tarrant 1983, 380: Tragedianäytelmien S-käsikirjoituksen marginaalista on löydetty Petrarcan omakätistä annotointia.

⁵⁵ Suet. *Ner.* 35,5.

⁵⁶ Mart. 1,61,7–8.

⁵⁷ Tässä toisessa lempikirjojen listauksessa Senecan paikan Ciceron jäljessä on ottanut myöhäisantiikin filosofi Boëthius.

lisänneen nämä Senecan filosofiset teokset myöhemmin listaan, sillä näiden kohdalla Petrarcan käsiala on muuttunut.⁵⁸

Moraalifilosofien jälkeen Petrarcan listalla ovat vuorossa antiikin historiankirjoittajat otsikolla ”*Ystorica*”: Valerius Maximus, Livius, Justinus, Florus, Sallustius, Suetonius, Rufus Festus ja Eutropius. Livius on Petrarcale kaikkein läheisin antiikin historioitsijoista mutta varsin kiintoisasti hän on listannut Liviuksen vasta toiseksi Valerius Maximuksen jälkeen.⁵⁹ Valerius Maximuksen sijoituksen historioitsijoiden listan kärjessä voisi todennäköisesti selittyä sillä, että hänen historiallisten anekdoottien kokoelmaansa, *Facta et dicta memorabilia*, luettiin ja kopioitiin ahkerasti läpi keskiajan, mikä teki tästä teoksesta Raamatun jälkeen kaikkein kopioiduin kirjaksi.⁶⁰ Keskiajalla eksemplaarikirjallisuus oli suuressa suosiossa, ja Petrarcaakin laati Valerius Maximuksen teoksen innoittamana oman *exemplum*-kokoelmansa, *Rerum memorandarum libri*.⁶¹

Mutta toisin kuin Valerius Maximukselle, Liviukselle Petrarca päätti kirjoittaa kirjeen.⁶² Petrarca oli toteuttanut vuosina 1328–1329 merkittävimmän saavutuksensa filologian saralla editoidessaan ja kootessaan yhteen kaikki tuohon aikaan tunnetut Liviuksen *Ab urbe condita* -historiikin 29 kirjaa. Hän ei tyytynyt ainoastaan asettamaan kirjoja kronologiseen järjestykseen, vaan vertaillen kaikkia tuntemiaan käsikirjoituksia toisiinsa Petrarca laati tästä historianteoksesta mahdollisimman ”autenttisen” version, sellaisen kuin se mahdollisesti jo tunnettiin antiikissa.⁶³ Petrarcan uskotaankin olleen ensimmäinen sitten antiikin aikojen, joka osoitti tällaista suurempaa kiinnostusta Liviuksen historiikkaa kohtaan.⁶⁴

Petrarca uppoutui mieluusti historiankirjojen pariin. Varsinkin Liviuksen kirjoja lukemalla hän tunsi pääsevänsä osalliseksi antiikin Rooman tapahtumiin, ja ne tarjosivat hänelle pakopaikan tuosta kurjasta ajasta, johon hän oli syntynyt.⁶⁵ Petrarcaa vaivasi *contemptus mundi* – antiikin aikojen hengellinen pääoma oli alennustilassa ja korvautunut maallisilla nautinnoilla. Useat antiikin tekstit olivat kadonneet jäljettömiin, ja yliopistojen skolastikot olivat vieneet uskon asioiden rationalisoinnin äärimmäisyyksiin. Näihin aikansa epäkohtiin Petrarca otti kantaa niin kirjeissään, kuin

---

⁵⁸ Ullman 1955, 124.

⁵⁹ Ullman 1955, 36.

⁶⁰ Pausch 2011; Westwell 2016.

⁶¹ Ullman 1955, 125.

⁶² Petr. *fam.* 24,8.

⁶³ Schiffman 2011, 154–155.

⁶⁴ Reynolds 1983, 206.

⁶⁵ Petr. *fam.* 24,8,4; Samankaltaista aikalaiskritiikkiä löytyy esimerkiksi Petrarcan Varrolle (Petr. *fam.* 24,6) ja Quintilanukselle (Petr. *fam.* 24,7) osoittamista kirjeistä. Myös jälkipolville osoitetussa kirjeessään Petrarca myöntää lukeneensa historiankirjoituksia unohtaakseen oman aikansa (Petr. *sen.* 18,11).

myöhäisuransa invektiiveissään.⁶⁶ Liviuksen tekstien Roomasta muodostui ideaaliyhteiskunta, jonka Petrarca ja humanistit hänen jälkeensä toivoivat palauttavansa – jos eivät konkreettisesti, niin ainakin kielen ja kirjallisuuden osalta. Petrarcale tarjoutui mahdollisuus osallistua Rooman palauttamiseen maailman keskuksiksi osoittamalla julkisesti tukensa kansantribuuniksi julistautuneelle Cola di Rienzolle tämän surullisen kuuluisassa vallankaappausyrityksessä.⁶⁷

Eskapismin mahdollistamisen lisäksi Liviuksen tekstit vaikuttivat Petrarcan kirjalliseen tuotantoon. Liviuksen kuvaukset toisen puunilaissodan tapahtumista olivat tärkeää lähdemateriaalia Petrarcan eepokseen *Africa*. Petrarca halusi luoda Homeroksen ja Vergiliuksen esimerkkiä noudattaen oman eepoksensa, joka sijoittuisi toiseen puunilaissotaan ja sen päähenkilönä olisi roomalaisten joukkojen kunniakas johtaja Scipio Africanus. Kirjeessään Gherardo-veljelleen Petrarca kertoo halunneensa laatia Scipion saavutuksia ylistävän korkealaatuisen eepoksen, sillä tällaisia runoja ei ollut säilynyt ollenkaan. Hän tiesi Enniuksen kirjoittaneen Scipiosta ylistäviä runoja mutta Valerius Maximuksen mukaan ne olivat olleet tyyliltään karkeita ja hiomattomia. Tämän epäkohdan Petrarca halusi paikata eepoksellaan.⁶⁸ Scipio Africanus valikoitui Petrarcan eepoksen päähenkilöksi jo siitäkin syystä, että hän oli ihailnut Scipiota koko ikänsä ja hänen hahmoonsa kiteytyi hyveellisen ihmisen ideaali. Petrarcale Scipio oli hyveellinen ihminen, joka arvosti ystäviään yli kaiken ja yhteisen hyvän edessä luopui jopa henkilökohtaisista haluistaan.⁶⁹ Petrarca kirjoitti Scipion elämästä myös laajan kuvauksen Kuuluisien miesten elämäkertansa, *De viris illustribus*. Alun perin Petrarcalla oli ajatuksena laatia roomalaisten sotasankareiden elämäkerrat, joihin Liviuksen tekstit tarjosivat tärkeän lähdeaineiston.⁷⁰

Petrarcan toista lempikirjojen listaa tutkiessa huomaamme, ettei Liviuksen nimeä löydy enää historioitsijoiden joukosta. Edellisen listauksen tärkeiden historioitsijoiden joukossa ovat vain Valerius Maximus, Justinus, Florus ja Sallustius. Ullman esittää Liviuksen nimen puuttumiselle kolme mahdollista selitystä. Hänen mukaansa syynä voisi olla inhimillinen erehdys – yksinkertaisesti

---

⁶⁶ Petrarca laati urallaan neljä invektiiviä eli niin sanottua kiistakirjoitusta: *Invective contra medicum*, *Invectiva contra quendam magni status hominem sed nullius scientie aut virtutis*, *De sui ipsius et multorum ignorantia* ja *Invectiva contra eum qui maledixit Italie*.

⁶⁷ Petrarcan *Familiaries*-kokoelmasta löytyy kirje di Rienzolle (Petr. fam. 7,7), jonka Petrarca laati tämän epäonnistuneen vallankaappauksen jälkeen. Di Rienzon tukeminen tuli lopulta maksamaan Petrarcale Colonna-suvun suosion.

⁶⁸ Petr. fam. 10,4,34: ”*Sed de hoc tam laudando iuvene nemo canit; quod ideo dictum est quoniam etsi omnis historia laudibus et rebus eius plena sit, et Ennium de eo multa scripsisse non sit dubium 'rudi et impolito' ut Valerius ait, 'stilo', cultior tamen de illius rebus liber metricus non apparet.*” (”Mutta kukaan ei laula tämän nuorukaisen ylistykseksi. Sanon tämän silti, vaikkakin kaikki historiankirjat ovatkin täynnä hänen ylistystään ja hänen saavutuksiaan ja vaikka Ennius oli epäilemättä kirjoittanut Scipiosta paljon ”karkealla ja viimeistelemättömällä tyylillään”, kuten Valerius Maximus on sanonut. Siltikään hänen saavutuksistaan ei näytä olevan laadittu korkealuokkaisempaa runomitaista teosta.”).

⁶⁹ Kallela 2019,34–35.

⁷⁰ Petrarca palasi korjaamaan tekstejään moneen kertaan uransa aikana ja näin tapahtui myös hänen Kuuluisien miesten elämäkertojen kohdalla. Alun perin hänellä oli tarkoitus kirjoittaa vain ihailemistaan antiikin sotasankareista mutta lopulta hän päätyi kirjoittamaan myös Vanhan testamentin henkilöiden, kuten esimerkiksi Aatamin ja Mooseksen elämästä. Lisäksi teos sisältää kahden antiikin heerosen, Jasonin ja Herakleen elämäkerran.

Petrarca on saattanut unohtaa Liviuksen laatiessaan tätä uutta listaansa. Toisen selityksen mukaan Petrarca olisi voinut vieraantua jostain tuntemattomasta syystä Liviuksen teksteistä. Viimeiseksi mahdolliseksi syyksi nimen puuttumiselle listasta Ullman esittelee mahdollisuuden, ettei Petrarca välttämättä enää omistanut Liviuksen historiikkia.⁷¹

Antiikin historioitsijoiden ja runoilijoiden väliin asettuvat Macrobiuksen *Saturnalia* ja Aulus Gellius⁷², jotka Petrarca niputtaa otsakkeen *exempla* alle. Näitä kahta kirjailijaa seuraavat Petrarcan lista lempirunoilijoistaan (*Poetica*). Ensimmäisenä tärkeysjärjestyksessä on Vergilius, jota seuraavat Lucanus, Statius, Horatius, Ovidius sekä Juvenalis. Horatiuksen ja Ovidiuksen kohdalla Petrarca ei ole ainoastaan tyytynyt mainitsemaan heitä nimeltä, vaan hän on halunnut täsmentää vaalivansa erityisesti näiden runoilijoiden tiettyjä teoksia: *Horatius presertim in odis* viittaa Horatiuksen oodeihin ja *Ovidius presertim in maiori* puolestaan tarkoittaa Ovidiuksen *Metamorphoses*-teosta⁷³.

Runouden osalta Vergilius edusti Petrarcale sitä samaa, mitä Cicero oli hänelle proosallisen kirjallisuuden saralla. Vergilius oli Ciceron ohella Rooman toinen suuri toivo (*”magne spes altera Rome”*).⁷⁴ Hänen ensikosketuksensa eeppiseen runouteen olivat alkujaan Vergiliukselta, sillä kreikkaa taitamattomana hän pystyi uppoutumaan Homeroksen runouteen vasta 1360-luvun alussa, jolloin hänen ja Boccaccion tilauksesta valmistui Homeroksen eeposten latinankielinen käännös.⁷⁵

Vergiliuksen runot olivat suuressa suosiossa keskiajalla ja niiden lukemisella oli keskeinen rooli koulunkäynnissä. Runoilijan kieli ja tyyli auttoivat erityisesti oppilaiden latinan kielen soinnikkuuden kehittymisessä. Vergiliuksen lukeminen oli merkki sivistyksestä.⁷⁶ Vergiliuksen runojen sisäistämässä auttoivat Serviuksen kommentaarit, joiden kautta avautuivat Vergiliuksen kielen ilmaisuvoima ja runojen moraaliopetukset. Serviuksen kommentaarit tutustuttivat nuoret myös antiikin mytologiaan.⁷⁷

Vergiliuksen merkitys Petrarcan runotuotannolle on kiistaton. Petrarcan *Africa* ammensi tyyliä ja teemansa Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta, samoin Vergiliuksen *Bucolica*-runolaulut inspiroivat häntä laatimaan oman pastoraaliekloginsa, *Bucolicum carmen*. Petrarcan pastoraali alkaakin

---

⁷¹ Ullman 1955, 129.

⁷² Petrarca käyttää Aulus Gelliuksen nimestä muotoa *Agellius*.

⁷³ Ullman 1955, 127: Petrarcan ystävä Boccaccio käyttää tätä samaa termiä Ovidiuksen *Metamorphoses*-teoksesta.

⁷⁴ Petr. fam. 24,4,8.

⁷⁵ Käsittelen Homeroksen eeposten latinankielistä käännöstä enemmän Petrarcan Homeroksen kirjeen kohdalla, kts. s. 50–51.

⁷⁶ Geymonat 1995, 311.

⁷⁷ Fantham I, xvii.

Parthenias-nimisellä laululla, joka on suora viittaus Vergiliukseen.⁷⁸ Petrarca avaa kirjeessään veljelleen Gherardolle pastoraalin ensimmäisen laulun merkityksiä. Petrarcan alter ego, paimen Silvius, laulaa viettäneensä nuoruudessaan paljon aikaa paimen Partheniaan (Vergilius) sekä vieraan maan paimenen (Homeros) seurassa.⁷⁹

Petrarcan kaikista omistamista käsikirjoituksista lienee kuuluisin hänen Vergiliuksen käsikirjoituksensa, nykyiseltä nimeltään *Virgilius Ambrosianus* jonka hän omisti jo varhain 1320-luvulla.⁸⁰ Tämä käsikirjoitus käsittää Vergiliuksen kaikki kolme teosta (*Bucolica*, *Georgica* ja *Aeneis*) sekä Serviuksen kommentaarit näihin teoksiin. Näiden lisäksi käsikirjoitus sisältää Statiuksen *Achilleis*-eepoksen ja joitain Horatiuksen oodeja.⁸¹ Petrarca oli tilannut käsikirjoituksensa kansilehden koristelua varten sienalaiselta taiteilijalta, Simone Martinilta, kuvituksen, johon taiteilija oli sisällyttänyt Vergiliuksen teosten allegoriat: paimenen, maanviljelijän sekä *Aeneis*-eeposta *codex*-kirjaan kynäilevän seppelöpäisen Vergiliuksen. Petrarca on annotoinut tätä käsikirjoitusta enemmän kuin mitään muuta hänen omistamistaan käsikirjoituksista.⁸² Käsikirjoituksen marginaaliin Petrarca on kirjannut henkilökohtaisia tapahtumia elämästään, kuten esimerkiksi merkinnän Lauran menehtymisestä ruttoon.⁸³

Horatiuksen Petrarca mainitsee lempikirjalistallaan Vergiliuksen, Lucanuksen ja Statiuksen perään. Horatiuksen kohdalla Petrarca on halunnut täsmentää tarkoittavansa erityisesti Oodeja eli *Carmina*-runokokoelmaa, jota hän lainaa kaikkein eniten runoilijan tuotannosta.⁸⁴ Keskiajalla Horatiuksen oodit eivät olleet kovinkaan suuressa suosiossa, kouluissa luettiin mieluummin runoilijan satiireja sekä runokirjeitä niiden moralistisen sävyn vuoksi.⁸⁵ *Carmina* oli myös tärkeä inspiraationlähde Petrarcan italiankieliseen runokokoelmaan *Canzoniere*, jonka nimikin mukailee Horatiuksen oodeja.

---

⁷⁸ Petrarca selittää kirjeessään Gherardo-veljelleen (Petr. *fam.*10,4,24) Vergiliuksen saaneen lisänimen Parthenias siveellisten elintapojensa mukaan. Petrarca viittaa tässä Serviuksen mainintaan, jonka mukaan Vergiliuksen eli moraalisesti puhtaana kuin ”neito”, kreikaksi Παρθενίας. Serv. *a.* 1, *praef.*: ”*Adeo autem verecundissimus fui, ut ex moribus cognomen acceperit; nam dictus est Parthenias.*” (”Hän oli tavoiltaan niin puhtoinen, että hän sai siitä hyvästä kutsumanimen. Häntä kutsuttiin Partheniaaksi.”).

⁷⁹ Petr. *fam.* 10,4,25. Petrarca kertoo kirjeessään Gherardo-veljelleen Homeroksen olevan ”vieraasta maasta tullut ylväs paimen, jonka melkein jokainen sana kantaa tärkeää merkitystä”: ”*Ceterum aliunde advectus pastor nobilis Homerum significat, in quo singula fere verbaq aliquid important.*”

⁸⁰ Käsikirjoitus tunnetaan myös nimellä *Codex Ambrosiana*. Käsikirjoitus kuuluu nykyisin Milanon Biblioteca Ambrosiana -kirjaston kokoelmaan, jonka mukaan se on saanut nimensäkin.

⁸¹ Zak 2015, 142; Fantham I, xviii.

⁸² Ullman 1955, 126.

⁸³ Zak 2015, 142.

⁸⁴ Schmidt 2000, 299. Petrarca siteeraa näiden runojen ohella myös Horatiuksen satiireita *Satirae*, runokirjeitä *Epistulae* ja *Ars poetica* -teosta. Kaikkein vähiten hän lainaa runoilijan epoodeja *Epodes*.

⁸⁵ Ullman 1955, 37.

Horatiuksen runokirjeiden esimerkkiä seuraten Petrarca päätti vuonna 1350 laatia oman runokirjekokoelmansa, *Epystole metrice*.⁸⁶

Horatius oli Petrarcalle muutakin kuin lyyrisen runouden esikuva. Horatiuksen runot sisälsivät moraalifilosofisia aforismeja, joita Petrarca sijoitti niin käsikirjoitustensa marginaaleihin kuin kirjekokoelmansa kirjeisiin. Varsinkin Horatiuksen runoissa toistuvat ajatukset elämän kultaisesta keskitiestä (*aurea mediocritas*) ja kohtuudella elämisestä olivat Petrarcalle mieluisimpia siteerauksen kohteita.⁸⁷ Juuri tällaisten ajatusten vuoksi Petrarca nosti *De ignorantia* -teoksessaan Horatiuksen Ciceron ja Senecan rinnalle moraaliopetuksen auktoriteetiksi.⁸⁸

Olemme huomanneet, että Petrarcan toisessa lempikirjojen listassa hänen aikaisemmassa listassaan suosimien kirjojen järjestys on saattanut muuttua hänen kiinnostuksen kohteidensa vaihtuessa. Runoilijoiden suhteen Petrarca ei ole kuitenkaan muuttanut mieltänsä: ”*de poetis dicitur ut supra.*”

3. Petrarcan *Familiars*-kirjekokoelman sisältö ja tyyli

1300-luvulla sopimuksia ja muita virallisia dokumentteja laadittiin usein kirjeen muotoon. Tällaisten virallisten kirjeiden kirjoittamiselle oli omat konventionsa, joihin sovellettiin klassisen retoriikan oppeja. Kirjeiden kirjoittamisen taitoa (*ars dictaminis*) opiskeltiin kouluissa imitoimalla tarkkaan malliesimerkkejä.⁸⁹ Mallien kaavamaisen jäljentämisen seurauksena kirjeistä katosikin vähitellen kokonaan kirjoittajan oma ääni, joka kaikui vielä antiikin aikaisissa kirjeissä.⁹⁰ Antiikin aikana kirjeiden keskeisimmistä tehtävistä oli toimia korvikkeena kahden toisistaan erillään olevan henkilön keskustelulle (*sermo absentium*), jonka vuoksi niiden kielen ja tyylin oli jäljiteltävä puheen kepeyttä ja vaivattomuutta.⁹¹ Erottautuakseen ilmaisun vapautta rajoittavista *ars dictaminis* -kirjeistä varhaiset humanistit, Petrarca etujoukoissaan, omaksuivat antiikin kirjeet esikuviksi omille kirjekokoelmilleen. Kirjeistä muodostui renessanssin humanistien keskuudessa suosituin kirjallisuuden tyylilaji.

---

⁸⁶ Enenkel 2014

⁸⁷ Schmidt 2000, 299.

⁸⁸ Petr. *de ignorantia* 4,108: ”*stimulos ac verborum faces, quibus ad amorem virtutis vitiique odium mens urgetur atque incenditur (...) Quos qui querit, apud nostros, precipue Ciceronem atque Anneum, inveniet, et, quod quis mirabitur, apud Flaccum, poetam quidem stilo hispidum, sed sententiis periocundum.*”

⁸⁹ Vanhin ja samalla mahdollisesti suosituin *ars dictaminis* -kirjeiden oppikirja ja *exemplum*-kokoelma on Alberico Montecassiolaisen *Breviarium de dictamine* vuodelta 1075.

⁹⁰ Kuhn 2010, 1882.

⁹¹ Cic. *fam.* 2,4,1; Sen. *ep.* 75,1–2.

Petrarcan neljästä kirjekokoelmasta⁹² kattavin, *Rerum familiarium libri* eli *Familiares*, koostuu 24 kirjasta sisältäen yhteensä 350 kirjettä, jotka ajoittuvat vuosien 1325 ja 1366 välille. Petrarca oli todennäköisesti alkanut laatia jo 1320-luvulla kirjeistään kaksoiskappaleita (*transcriptio in ordine*) mutta vasta Ciceron kirjeiden löytyminen vuonna 1345 synnytti hänessä kipinän koota kaikki kirjeensä yhdeksi kokoelmaksi.⁹³

Ciceron kirjeet tekivät Petrarcaan lähtemättömän vaikutuksen. Ne erosivat täysin sisällöltään ja tyyliään Senecan moraalikirjeistä, jotka Petrarca tunsi jo entuudestaan. Ciceron kirjeet olivat Ciceron yksityisiä keskusteluita läheistensä ja ystäviensä kanssa, eikä niitä ollut tarkoitettu julkaistaviksi hänen elinaikanaan. Näin ollen ne ovat tyyllisesti sekä kielellisesti epämuodollisia ja arkisia – ne edustivat kaikkea sitä mitä Ciceron oikeuspuheet ja filosofiset teokset eivät olleet. Cicero käsitteli kirjeissään elämänsä arkipäivän asioita, sen mukanaan tuomia iloja ja murheita, eivätkä ne aina esitelleet Ciceroa suotuisassa valossa. Varsinkin hänen kirjeensä Atticukselle syntyivät aikana, jolloin Ciceron poliittinen ura oli myrskyn riepotelevana.⁹⁴ Kirjeissään hän näyttäytyy opportunistina, joka vastoin filosofisia opetuksiaan, ottaa osaa aikansa valtapeleihin. Ciceron kirjeet paljastivat Petrarcalle ihmisen inhimillisine virheineen erehtymättömän roomalaisen suurmiehen mielikuvan takaa.

Ciceron kirjeiden ohella Petrarca suosi Senecan moraalikirjeitä esikuvinaan kirjeilleen. Toisin kuin Petrarca itse myöntääkään,⁹⁵ vaikuttivat Senecan moraalikirjeet hänen kirjeidensä sisältöön ja tyyliin huomattavasti enemmän kuin Ciceron kirjeet. Senecan tapaan Petrarcan kirjeet ovat hyvin tyylliteltyjä, ja hän on laatinut ne täysin itsetietoisesti julkaistaviksi. Niistä ei löydy samanlaista spontaaniutta kuin Ciceron kirjeissä, eivätkä ne ole kirjoitettu yhtä pelkistetysti ja tuttavallisesti.⁹⁶ Petrarca on hyvin tarkka siitä, millaisen kuvan hän antaa itsestään lukijalleen. Välillä hän saattaa ottaa Senecan roolin moraalifilosofina, joka jakelee kirjeidensä vastaanottajille kullannarvoisia neuvoja – aivan kuten Seneca neuvoo ystäväänsä Luciliusta.⁹⁷

Petrarcan *Familiares*-kirjekokoelmaa voi luonnehtia omaelämäkerralliseksi teokseksi. Kokoelmassa kirjeet ovat kronologisessa järjestyksessä, vaikka todellisuudessa hän valikoi säilyttämistä kirjeistään osan, muokkasi niitä, ja mahdollisesti laati uusia kirjeitä varta vasten osaksi kokoelmaansa.⁹⁸

---

⁹² Petrarca laati *Familiares*-kirjeiden lisäksi kolme muuta kirjekokoelmaa: *Rerum senilium libri*, *Sine nomine* ja *Epystole metrice*.

⁹³ Papy 2015; Ascoli 2015, 121.

⁹⁴ Najemy 1993, 25.

⁹⁵ Petr. *fam.* 1,1,32.

⁹⁶ Enenkel 2002, 369.

⁹⁷ Enenkel 2002, 377–378.

⁹⁸ Celenza 2018, 79.

Useimmista Petrarcan kirjeistä löytyy päivämäärämerkinnät, jotka omalta osaltaan tekevät niistä mahdollisimman autenttisen oloisia. Käymällä läheistä (mahdollisesti fiktiivistä) kirjeenvaihtoa aikansa suurmiesten, esimerkiksi paavi Urbanus V:n⁹⁹ ja Napolin kuningas Robert I:n¹⁰⁰ kanssa, hän onnistuu korostamaan omaa yhteiskunnallista merkitystään. Palaamalla aina uudestaan ja uudestaan vanhoihin kirjeisiinsä niitä editoiden Petrarca piti huolen siitä, että hänen elämänsä ja tekstinsä innoittaisivat jälkipolvia samalla tavalla kuin Ciceron tekstit olivat vaikuttaneet häneen.¹⁰¹

Petrarca näkikin antiikin epämuodollisten yksityiskirjeiden tyylin mahdollisuutena laatia omaelämäkerta ilman autobiografiakirjallisuuden asettamia rajoitteita. Lukija pääsee tirkistelijän roolissa osalliseksi kahden yksityishenkilön keskusteluun, vaikkei Petrarcan kirjekokoelmassa kuullakaan suoraan kirjeenvaihdon toista osapuolta. Petrarca pystyi käsittelemään kirjeiden välityksellä henkilökohtaisia halujaan, toiveitaan ja pettymyksiään – asioita, joita kirjailija ei välttämättä haluaisi tuoda esiin elämäkerrassaan.¹⁰² Avaamalla sisäistä maailmaansa Petrarca pystyy luomaan lukijan ja itsensä välille intiimin suhteen, joka kulminoituu lukijan suoraan puhutteluun jälkipolville osoitetussa *Posterati*-kirjeessä.¹⁰³

4. Syyt ja asenteet Petrarcan antiikin kirjailijoiden kirjeiden taustalla

Petrarcan kymmenen fiktiivistä kirjettä antiikin kirjailijoille päättävät *Familiares*-kirjekokoelman viimeisen 24. kirjan.¹⁰⁴ Kirjeessään runoilija Pulice da Vicenzalle Petrarca kertoo kirjoittaneensa nämä kirjeet ”jo kauan aikaa sitten” mutta sijoittaneensa ne kokoelmansa loppuun täysin teknisistä syistä, sillä hänestä ne erosivat liikaa aikalaisilleen osoitetuista kirjeistä.¹⁰⁵ Hän kertoo antiikin kirjailijoille kirjoittamisen tuoneen hänelle myös mukavaa vaihtelua ja lepoa raskaiden töiden lomaan.¹⁰⁶ Ciceron kirjeiden löytyminen keväällä 1345 ja niiden lukemista seuranneet pettymyksen tunteet kirvoittivat Petrarcaa kirjoittamaan menneisyyden suurmiehelle. Petrarcan ensimmäinen kirje

---

⁹⁹ Petr. *sen.* 7; Tässä samaisessa kirjeessä Petrarca kertoo paaville lähettäneensä kirjeitä myös häntä edeltäneille paavi Benedictus XII:sta ja Klemens VI:lle (Petr. *fam.* 7,6).

¹⁰⁰ Petr. *fam.* 4,3.

¹⁰¹ Mann 2000, 24.

¹⁰² Papy 2010, 49.

¹⁰³ Petr. *sen.* 18,11.

¹⁰⁴ Petrarcan antiikin kirjailijoille osoittamat kirjeet: Petr. *fam.* 24,3–12.

¹⁰⁵ Petr. *fam.* 24,2,17: ”*Quamvis enim hec propter dissimilitudinem materie ac extrema reiecerim, ante longum tamen tempus excuderam.*” (“Olen sijoittanut nämä kirjeet, jotka olin laatinut jo kauan aikaa sitten, kokoelmani loppuosaan niiden poikkeavuutensa vuoksi.”).

¹⁰⁶ Petr. *fam.* 24,2,6: ”*Inter multas enim ad coetaneos meos scriptas, pauce ibi varietatis studio et ameno quodam laborum diverticulo antiquis illustrioribus inscribuntur.*” (“Monien aikalaisilleni kirjoittamieni kirjeiden ohella olen omistanut antiikin kuuluisuuksille kirjeitä vaihtelun vuoksi sekä mukavana lepona raskaista töistäni.”).

Cicerolle syntyikin heti tuon samaisen vuoden kesäkuussa, toisen hän laati vuoden lopussa joulukuussa. Myöhäisin näistä kirjeistä on osoitettu Homerokselle ja se on päivätty vuodelle 1360.

Petrarca tunsi antiikin kirjeen konventiot ja näitä seuraten hän halusi puhutella kirjeidensä vastaanottajia heille sopivalla tavalla. Proosaa kirjoittaneita kirjailijoita hän lähestyy proosallisin puheenparsin hyödyntäen tuttavallista kieltä (*sermo familiaris*). Horatiukselle ja Vergiliukselle osoitetut kirjeet ovat runomuotoisia ja ne on laadittu heidän suosimiinsa runomittoihin: Horatiuksen kirje on pienemmässä Asklepiadeen mitassa, Vergiliuksen kirje on puolestaan laadittu heksametriin. Näiden kahden runoilijan puhuttelusta poiketen Petrarcan Homerokselle osoittama kirje ei kuitenkaan ole heksametrissä, vaan se on proosamuotoinen. Petrarca tiedostaa tämän lähestymistavan aiheuttavan hämmennystä mutta perustelee valintaansa yhteisen kielen puuttumisella ja sillä, että hänen kirjeensä on oikeasti vastaus Homeroksen ikään kuin itse lähettämään kirjeeseen, joka oli laadittu proosaan.¹⁰⁷

Ciceron kirjeiden lukemista seurannutta pettymyksen tunnetta voidaan siis pitää alkusysäyksenä Petrarcan ajatukselle kirjoittaa menneisyyden suurmiehille:

Temperare michi non potui quominus, ira dictante, sibi tanquam coetaneo amico, familiaritate que michi cum illius ingenio est, quasi temporum oblitus, scriberem et quibus in eo dictis offenderer admonerem.

En pystynyt enää pidättelemään itseäni, vaan vihan sanelemana ja unohtaen ajan välillä minne kirjoitin hänelle [Cicerolle] tuttavallisesti aivan kuin ikäiselleni ystävälle, jonka luonteen tunnen. Muistutin häntä niistä kirjoituksista, jotka loukkasivat minua.”¹⁰⁸

Petrarca tunsi samanlaista pettymystä myös Senecan kohdalla, sillä perehtyessään tarkemmin Senecan *Octavia*-näytelmään hän huomasi sen sisältävän ristiriidan siinä esitetyn Neron hallinnon kritiikin sekä Senecan ja keisarin läheisten suhteiden välillä. Petrarca ei kuitenkaan ymmärtänyt tämän näytelmän olevan todellisuudessa apokryfinen, vaan syytti Senecan elävän Ciceron lailla toisin kuin opetti. Näin ollen hän päätti kirjoittaa myös tälle menneisyyden suurmiehelle, ja samalla hän sai ajatuksen lähestyä muitakin antiikin kirjailijoita:

Que michi cogitatio principium fuit ut et Senece tragediam que inscribitur Octavia, post annos relegens parili impetus eidem quoque, ac deinde, varia occurrente materia, Varroni Virgilioque atque aliis scriberem.

---

¹⁰⁷ Petr. *fam.* 24,12,5.

¹⁰⁸ Petr. *fam.* 1,1,42.

Tämän pohdinnan myötä päätin, että kirjottaisin saman mielentilan vallassa Senecalle luettuani vuosien jälkeen uudestaan hänen *Octavia*-tragediansa. Ja niinpä törmätessäni erinäisiin syihin kirjoitin Varrolle, Vergiliukselle sekä muille.¹⁰⁹

”*Sibi tanquam coetaneo amico familiaritate, quasi temporum oblitus, scriberem.*” – ”Unohtaen ajan välillämme kirjoitin hänelle tuttavallisesti aivan kuin ikäiselleni ystävälle.” Petrarca pystyi katsomaan lineaarisesti menneisyyteen ylittäen aikarajat menneisyyden ja nykyisyyden välillä. Perehtymällä antiikin suurmiesten elämään, esimerkiksi historiikkien välityksellä, Petrarca pystyi riisumaan heidän päältään myyttisyyden viitan ja lähestyi heitä historiallisesta kontekstista.¹¹⁰ Hän halusi tietoisesti erottautua vallalla olleesta apologeettisesta ajatusmallista, jonka mukaan antiikin pakanarunoilijat olivat todellisuudessa vihkiytyneet kristinuskon mysteereihin ja lauloivat runonsa Pyhän Hengen innoittamina.¹¹¹ Koska pakanakirjailijan väitettiin saaneen inspiraationsa suoraan Jumalalta, ei hänen tekstinsä asettunut poikkiteloin kristillisten opetusten kanssa aiheuttaen ristiriitaisuuksia. Räikeä esimerkki tällaisesta apologeettisesta tulkinnasta liittyy Vergiliuksen *Bucolica*-teoksen neljänteen runoon, jonka ajateltiin sisältävän jumalaisen profetian Kristuksen tulosta.¹¹² Petrarca hyväksyi toki ajatuksen siitä, että antiikin kirjailijat saivat taitonsa Jumalalta, mutta hänen käsityksensä mukaan he kirjoittivat heidän luontaisten kykyjen puitteissa ilman mitään jumalaista väliintuloa.¹¹³ Tällaiset miehet olivat ennen kaikkea omassa historiallisessa ajassa toimineita ihmisiä siinä missä Petrarca itsekin oli, joten heitä saattoi lähestyä kirjein yhtä luontevasti kuin hänen omia aikalaisiaan. Vaikka Petrarcan ajattelu ylittikin aikarajat menneen ja nykyisen välillä, hän tiedosti käyvänsä keskustelua kuolleiden kirjailijoiden kanssa. Tämä Petrarcan tiedostaminen korostuu varsinkin hänen ilmoittaessa useimpien kirjeidensä loppukaneetissa kirjoittavansa ”elävien joukosta” (*”apud superos”*).¹¹⁴

Muodostaakseen mielipiteensä antiikin kirjailijoiden persoonasta Petrarca hyödynsi lähdemateriaalinaan antiikin historiankirjoitusta, erityisesti Suetoniuksen historiikkeja, sekä muiden antiikin kirjailijoiden omissa teoksissaan tekemiä huomioita aikalaisistaan. Syventymällä vertailemaan kirjailijan omia tekstejä historiikkeihin ja muiden kirjailijoiden teksteihin Petrarca pystyi lähestymään kirjeidensä vastaanottajia varauksetta. Hänen käsityksensä mukaan antiikin

---

¹⁰⁹ Petr. *fam.* 1,1,43.

¹¹⁰ Witt 2000, 278–279.

¹¹¹ Witt 2000, 252.

¹¹² Verg. *ecl.* 4,6–7: ”*Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna; / iam nova progenies caelo demittitur alto.*” (”Pian palaa Neitsyt, on Saturnuksen valta palaava. Nyt laskeutuu taivaan korkeuksista uusi jälkipolvi.”).

¹¹³ Witt 2000, 278–279.

¹¹⁴ Petrarcan *apud superos* -lausahdus puuttuu Polliolle (Petr. *fam.* 24,9), Horatiukselle (Petr. *fam.* 24,10) ja Vergiliukselle (Petr. *fam.* 24,11) osoitetuista kirjeistä.

kirjallisuutta leimasi kirjailijoiden turhamainen ja kateellinen kilpailu suuruudesta.¹¹⁵ Antiikin kirjailijat eivät olleet hänestä yhtään sen ylevämielisempiä kuin hänen omat aikalaisensa.

Koska antiikin kirjailijat olivat historiallisia henkilöitä, Petrarca pystyi kritisoimaan heidän elintapojaan. Hän kertookin joutuneensa kritiikkinsä vuoksi väittelyyn erään Ciceroa rakastavan vanhuksen kanssa, joka kiihdyksissään tulee nimittäneeksi Ciceroa jumalukseen. Petrarca muistuttaa vanhusta Ciceron jumalaisuuden olevan vastoin kristinuskon oppia, joten tämän ihmisyydestä ei voinut olla epäilystäkään.¹¹⁶ Cicero oli ihminen, ja ihmisenä hän pystyi erehtymään ja erehtyikin: ”*Sed si homo fuit, et errasse profecto potuit et erravit.*”¹¹⁷

Kritiikin esittämisen ja pettymyksen lisäksi Petrarcalla oli useita muita eri syitä, joiden perusteella hän valitsi kirjeidensä antiikin aikaiset vastaanottajat. Yhdeksästä kirjeen vastaanottajasta Cicero, Seneca, Livius, Horatius ja Vergilius ovat Petrarcalla ne kaikkein rakkaimmat antiikin auktorit, joihin hän turvautui aivan kaikessa kirjallisessa tuotannossaan. Nämä kaikki viisi kirjailijaa löytyvät myös jo aiemmin esittelemästäni Petrarcan lempikirjojen listalta.¹¹⁸ Petrarcan valitsi kirjeidensä vastaanottajiksi kanonisoituja kirjailijoita.¹¹⁹ Moni hänen valitsemistaan roomalaisista kirjailijoista edustavat niin sanottua latinankielisen kirjallisuuden kulta-aikaa eli myöhäisen tasavallan ja keisari Augustuksen aikaa. Petrarca luettelee *Rerum memorandarium libri* -teoksessaan Augustuksen aikalaisiksi joukon kirjallisuuden suurmiehiä ikäjärjestyksessä: Varro, Cicero, historioitsijoista Sallustius ja Livius, Seneca, Asinius Pollio, sekä runoilijoista Vergilius, Horatius ja Ovidius.¹²⁰ Petrarca laskee Seneca mukaan tähän joukkoon, sillä hän ei osannut tehdä eroa vanhemman ja nuoremman välillä.¹²¹ Näistä luettelemistaan yhdeksästä nimestä poiketen kirjeen vastaanottajiksi ovat valikoituneet Sallustiuksen ja Ovidiuksen sijaan Quintilianus ja Homeros.

Petrarca asetti kirjeensä vastaanottavat kirjailijat seuraavaan järjestykseen: Cicero, Seneca, Varro, Quintilianus, Livius, Pollio, Horatius, Vergilius ja Homeros. Näiden kirjailijoiden järjestys on kaikkea muuta kuin sattumanvarainen. Järjestys on osaltaan kronologinen, nimittäin joukon kärjessä ovat Ciceron ja Senecan kirjeet, joita pidetään näistä kymmenestä kirjeestä vanhimpina. Niin ikään

---

¹¹⁵ Facchini 2018.

¹¹⁶ Petr. *fam.* 24,2,8–10.

¹¹⁷ Petr. *fam.* 24,2,10.

¹¹⁸ Kts. työni luku 2 tai liite 1.

¹¹⁹ Schmidt 2000, 286.

¹²⁰ Petr. *rer. mem.* 1,13,7: ”*Quenam enim etas illustrium apud nos ingeniorum fertilior fuit? Marcum Varronem, Marcum Ciceronem, Crispum Sallustium, Titum Livium, Anneum Senecam, Asinium Pollionem, Virgilium Maronem, Horatium Flaccum, Ovidium Nasonem, (...) uno tempore (...) habuit.*” (”Tuottiko hänen kuuluisa aikakautensa enemmän oppineita kuin meidän aikakautemme? Hänen aikanaan elivät samanaikaisesti Marcus Varro, Marcus Cicero, Sallustius Crispus, Titus Livius, Anneus Seneca, Asinius Pollio, Vergilius Maro, Horatius Flaccus ja Ovidius Naso.”).

¹²¹ Käsittelem tätä Senecoiden sekoittumista enemmän Petrarcan Senecalle osoittamassa kirjeessä, kts. s 31.

joukon myöhäisin, Homeroksen kirje, päättää Petrarcan menneisyyden kirjailijoille laatimat kirjeet. Antiikin kirjailijoista kaksi hänelle tärkeintä, Cicero ja Vergilius, muodostavat tarkoituksenmukaisesti alun ja lopun roomalaisille osoitettujen kirjeiden osalta.¹²² Ciceron ja Senecan kirjeet ovat sävyiltään pettymyksen sanelemia ja ne muodostavat oman kokonaisuutensa. Näiden kahden kirjailijan sekä runoilijoille kirjoitettujen kirjeiden väliin jäävät Varron, Quintilianuksen, Liviuksen ja Pollion kirjeet. Tämän järjestyksen myötä kirjekokoelmaan muodostuu kaksi teoreetikon ja reetori paria: Varro (teoreetikko) ja Quintilianus (reetori) sekä Livius (teoreetikko) ja Pollio (reetori) – abab. Muodostamalla teoreetikkojen ja reetoreiden välille pareja Petrarca pyrkii arvottamaan näitä kahta oppineisuuden tyyppiä.¹²³ Petrarca piti julkisesta elämästä vetäytyneenä ja aikansa kirjallisuudelle omistavaa teoreetikkoa paljon korkeammassa arvossa kuin julkisessa virassa toimivaa ammattipuhujaa. Tämä arvostus näkyy Petrarcan kirjeissä erityisesti siinä, että Varrolle ja Liviukselle osoitetut kirjeet ovat huomattavasti lempeämpään sävyyn kirjoitettuja kuin Quintilianuksen ja Asinius Pollion kirjeet. Quintilianuksen ja Pollion kirjeitä leimaavat Petrarcan syyttelyt kateudesta, joita nämä molemmat kirjailijat osoittivat hänen mielestään lahjakkaampia kirjailijoita kohtaan: Quintilianus kadehti Senecaa, Pollio puolestaan Ciceroa.

Seuraavaksi pureudun yksityiskohtaisesti jokaiseen näihin Petrarcan kymmeneen kirjeeseen niputtaen Cicerolle osoitetut kaksi kirjettä saman luvun alle. Tarkoitukseni on esitellä tarkemmin kirjeiden kirjoittamiseen johtaneet taustat sekä selvittää, millaiseen asemaan Petrarca asettaa itsensä kirjeiden vastaanottajiin nähden ja millaiseen sävyyn kirje on kirjoitettu.

4.1. Kaksi kirjettä Cicerolle

”*Cicero Attico salutem.*” – ”Cicero tervehtii Atticusta.” Voimme vain kuvitella, millaisia tunteita nämä Ciceron sanat herättivät Petrarcessa hänen silmäillessä ensikertaa Veronan katedraalikirjastosta löytämänsä käsikirjoitusta. Hän piteli käsissään kauan aikaa sitten kadonneiksi julistettuja Ciceron kirjeitä, joten harvinaisten käsikirjoitusten keräilijänä hänet varmasti valtasi suuri löytämisen riemu. Petrarcale kirjeiden löytymisellä oli myös henkilökohtaisesti tärkeä merkitys, sillä Cicero oli ollut antiikin kirjailijoista hänelle se kaikkein tärkein ja rakkain.¹²⁴ Nämä lämpimät tunteet sekoittuivat pian suuttumukseen, mitä enemmän Petrarca uppoutui lukemaan kirjeitä. Kirjeiden Cicero ei vastannut lainkaan sitä Ciceroa, jonka Petrarca oli oppinut tuntemaan tämän oikeuspuheista ja

---

¹²² Schmidt 2000, 286.

¹²³ Schmidt 2000, 286.

¹²⁴ Enemmän Ciceron merkityksestä Petrarcan elämään ja kirjalliseen tuotantoon kts. s. 10–12.

filosofisista teoksista. Ylevän ja kaunopuheisen suurmiehen takaa paljastuikin maallista valtaa ja kunniaa epätoivoisesti tavoitteleva onnenonkija. Näistä suuttumuksen ja pettymyksen tunteista syntyi Petrarcan ensimmäinen kirje Cicerolle, jonka hän laati melkein heti tämän kirjeiden löytymisen jälkeen.¹²⁵

Petrarca on kirjeessään ikään kuin Ciceron toimia sivusta seurannut vanha ystävä, jonka on saatava purkaa tälle sydäntään. Hän toteaa heti kirjeensä alkuun, että hän välittää ystävästään niin paljon, ettei hän pysty lausumaan sanottavaansa ilman kyyneliä. Kaikki mitä hän tulee sanomaan ystäväelleen, on silkkaa surunvalittelua. Sanomisen painoarvoa lisää se, että Petrarca nimittää itseään ”Ciceroa eniten rakastavaksi seuraajaksi” (*”posterus, tui nominis amantissimus”*).¹²⁶ Tämän lisäksi Petrarca korostaa heidän läheistä suhdettaan lisäämällä usein Ciceron nimen yhteyteen possessiivipronominin, hän tekee Cicerosta ”omansa”: *”Franciscus Ciceroni suo salutem”*¹²⁷ ja *”mi Cicero.”*¹²⁸ Ketään muuta antiikin kirjailijaa Petrarca ei puhutellut kirjeissään näin lämpimän veljelliseen sävyyn kuin Ciceroa. Vastapainona veljellisyydelle ja korostaakseen pettymyksen tunteitaan Petrarca käyttää Cicerosta panettelevia kutsumanimiä, kuten ”onneton” (*”infelix”*)¹²⁹ sekä Ciceron omia sanoja mukaillen ”levoton ja surkea vanhus” (*”preceps et calamitose senex”*).¹³⁰

Petrarca suretti Ciceron tapa elää vastoin omia opetuksiaan. ”Olin tiennyt jo kauan aikaa sitten, millainen opettaja olit ollut muille, nyt ymmärrän, millainen opettaja olit itsellesi. Näytit seuraajillesi reitin, jolla itse säälittävästi kompastuit.”¹³¹

Doleo vicem tuam, amice, et errorum pudet ac miseret, (...). Nimirum quid enim iuvat alios docere, quid ornatissimis verbis semper de virtutibus loqui prodest, si te interim ipse non audias? Ah quanto satius fuerat philosopho presertim in tranquillo rure senuisse, de perpetua illa, ut ipse quodam scribis loco, non de hac iam exigua vita cogitantem, nullos habuisse fasces, nullis triumphis inhiasse, nullos inflasse tibi animum Catilinas. Sed hec quidem frustra.

Suren kohtaloasi ystäväni, sekä häpeän ja säälin sinun erheitäsi. Nimittäin mitä iloa on opettaa muita, mitä hyötyä on aina puhua kaunopuheisesti hyveistä, jos et kuitenkaan itse kuuntele sanojasi? Ah,

---

¹²⁵ Petrarca on päivännyt kirjeensä kesäkuun 16. päivälle 1345, jolloin hän oleskeli vielä Veronassa. Kokonaisuudessa hänen päiväysmerkintänsä on seuraava (Petr. fam. 24,3,7): *”Apud superos, ad dexteram Athesis ripam, in civitate Verona Transpadane Italie, XVI Kalendas Quintiles, anno ab ortu Dei illius, quem tu non noveras, MCCCXLV.”* (”Elävien joukossa, Adige-joen oikeanpuoleisella törmällä, Veronan kaupungissa transpadanalaisessa Italiassa kesäkuun 16. päivänä vuonna 1345 jälkeen Jumalan syntymän, jota et ollut tuntenut.”).

¹²⁶ Petr. fam. 24,3,1: *”Unum hoc vicissim a vera caritate profectum non iam consilium sed lamentum audi, ubicunque es, quod unus posterorum, tui nominis amantissimus, non sine lacrimis fundit.”* (”Kuule nyt vuorostasi (missä ikinä oletkin) tämä aidosta välittämisestä alkunsa saanut asiani, joka ei ole neuvo vaan surunvalittelu ja jota yksi seuraajistasi, sinun nimeäsi eniten rakastava, ei pysty lausumaan ilman kyyneleitä.”).

¹²⁷ Petr. fam. 24,3,1.

¹²⁸ Petr. fam. 24,3,7.

¹²⁹ Petr. fam. 24,3,6.

¹³⁰ Petr. fam. 24,3,2. Petrarca siteeraa löytämänsä Ciceron apokryfista kirjettä Octavianukselle, *Epistula ad Octavianum*, jonka Petrarca uskoi olevan Ciceron itse kirjoittama. [Cic.] oct. 6: *”O meam calamitosam ac praecipitem senectutem!”*.

¹³¹ Petr. fam. 24,3,1–3: *”Et qui iam pridem qualis preceptor aliis fuisses noveram, nunc tandem quis tu tibi esses agnovi. (...) Ostendisti secuturis callem, in quo ipse satis miserabiliter lapsus es.”*

kuinka olisikaan ollut sopivampaa erityisesti filosofille vanheta maaseudun rauhassa ja pohtia ikuista elämää tämän niin mitättömän elämän sijasta (kuten sinä olet jossain kirjoittanut). Sinun ei olisi tarvinnut pidellä voitonmerkkejä, ei janota triumfeja, eikä kukaan Catilina olisi ollut ylpistämässä mieltäsi. Mutta tämä sinun moittimisesi on täysin turhaa.¹³²

Cicero eli aikana, jolloin Rooman valtakunta oli murroksessa: tasavallan ihanne oli murtumaisillaan eri osapuolien valtakamppailujen seurauksena, ja jokaisen virkamiehen oli valittava puolensa. Ciceron epäonneksi hänen osallisuutensa aikansa valtakamppailuissa päättyi proskriptioon. Petrarcan argumenttina onkin, että mikäli Cicero olisi jättäytynyt syrjään aikansa valtakahinoista yrittämättä päästä osalliseksi vallasta, olisi Ciceroa odottanut levollinen vanhuus maaseudun rauhassa. Olihan Cicero itsekin unelmoinut tällaisista rauhallisista vanhuusvuosista maalla *De senectute* -teoksessaan.¹³³

Petrarcaa jäi vaivaamaan hyökkäävä sävy, jolla hän oli kirjeessään lähestynyt Ciceroa. Petrarca oli tullut kirjeessään epäkristillisesti tuominneeksi ystävänsä tämän erheiden takia. Välttääkseen antamasta lukijalleen itsestään epäedullista kuvaa Petrarca päätti laatia Cicerolle toisen kirjeen, joka olisi sävyltään edeltäjänsä huomattavasti sovittelevampi ja lempeämpi. Petrarcan toinen kirje Cicerolle syntyi vielä saman vuoden 1345 joulukuussa, kun hän oli palannut Veronasta takaisin Avignoniin.¹³⁴

Hyvien tapojen mukaisesti Petrarca aloittaa kirjeensä pahoittelulla, mikäli hänen edellinen kirjeensä oli loukannut Ciceroa:

Franciscus Ciceroni suo salutem. Si te superior offendit epystola (...) accipe quod offensum animum ex parte mulceat, ne semper odiosa sit veritas; quoniam veris reprehensionibus irascimur, veris laudibus delectamur.

Franciscus tervehtii Ciceroaan. Mikäli edellinen kirjeeni loukkasi sinua, ota vastaan tämä, joka osaltaan lohduttaa loukattua mieltäsi, jottei totuus olisi aina vihamielinen. Suutumme nimittäin totuudenmukaisesta kritiikistä mutta ilahdumme todellisista ylistyksen sanoista.¹³⁵

---

¹³² Petr. fam. 24,3,7. Petrarca siteeraa kohdassa, ”*De perpetua illa, non de hac iam exigua vita cogitantem*”, Ciceron kirjettä Attikukselle, Cic. att. 10,8,8: ”*Tempus est nos de illa perpetua iam, non de hac exigua vita cogitare.*” Kristittynä Petrarca tulkitsee Ciceron tarkoittavan sanoilla *perpetua vita* iankaikkista elämää. Todellisuudessa Cicerolla oli mielessä hänen ikuinen maineensa.

¹³³ Cic. sen. 49: ”*Si vero habet aliquod tamquam pabulum studi atque doctrinae, nihil est otiosa senectute iucundius.*” (”Jos jotain voi pitää ikään kuin ravintona lukemiselle ja oppineisuudelle, niin mikään ei ole miellyttävämpää kuin raukea vanhuus.”); Cic. sen. 51: ”*Venio nunc ad voluptates agrorum, quibus ego incredibiliter delector, quae nec ulla impediuntur senectute et mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere.*” (”Tulen nyt asiassani maaseutuelämän iloihin, joihin olen äärettömän mieltynyt. Näistä iloista mikään ei ole haitaksi vanhuudelle, ja minusta ne näyttävät sopivan jopa filosofin elämään.”).

¹³⁴ Petrarcan kirjeen päiväys on kokonaisuudessaan seuraava (Petr. fam. 24,4,16): ”*Apud superos, ad sinistram Rodani ripam Transalpine Gallie, eodem anno XIV Kalendas Ianuaris.*” (”Elävien joukossa, Rhône-joen vasemmanpuoleisella törmällä Gallia Transalpinassa saman vuoden joulukuun 19. päivänä.”).

¹³⁵ Petr. fam. 24,4,1.

Petrarca haluaa täsmentää, ettei hän ollut moittinut kirjeessään Ciceron kirjallisia lahjoja, joita hän piti suuressa arvossa, vaan hänen kritiikkinsä kohdistui vain ja ainoastaan Ciceron elämän valintoihin.¹³⁶ Petrarcan ensimmäisen kirjeen Ciceron elämänvalinnoista syyllistäminen muuttui hänen toisessa kirjeessään myötätunnoksi: *”Ego nichil in te rideo, vite tantum compatior, ut dixi; ingenio gratulor eloquio ve.”* (”En naura lainkaan sinulle, vaan tunnen suurta myötätuntoa elämäsi kohtaan. Kuten sanoin, onnittelen sinua älykkyydestäsi sekä kaunopuheisuudestasi.”).¹³⁷

Petrarca vaihtaa kirjeensä lopuksi aihetta kertoakseen Cicerolle tämän teosten kohtalosta.

Expectas audire de libris tuis, quem illos exceperit fortuna, quam seu vulgo seu doctioribus probentur? (...) Fama rerum tuarum celeberrima atque ingens et sonorum nomen; perrari autem studiosi, seu temporum adversitas seu ingeniorum hebetudo ac segnities seu, quod magis arbitror, alio cogens animos cupiditas causa est. Itaque librorum aliqui, nescio quidem an irreparabiliter, nobis tamen qui nunc vivimus, nisi fallor, perire; magnus dolor meus, magnus seculi nostri pudor, magna posteritatis iniuria.

Odotatko kuulevasi, millainen kohtalo on langennut teoksillesi ja ovatko ne suuren yleisön tai oppineiden suosiossa? Sinun tekojesi maine on mitä kuuluisin ja valtava, nimesikin kaikuu kirkkaana. Mutta harvassa ovat sinun teostesi lukijat. Joko lukijoidesi katoon on syynä aikakautemme vihamielisyys tai oppineiden velttous ja laiskuus tai kuten arvelen sen johtuvan mieliä pakottavasta ahneudesta. Niinpä jollen erehdy, jotkin teoksistasi ovat kadonneet mahdollisesti peruuttamattomasti kokonaan meiltä nyt eläviltä. Tämä on suuri suruni, aikakautemme suuri häpeä ja suuri väärä jälkipolville.¹³⁸

Aina kun Petrarcale tarjoutui tilaisuus osoittaa tyytymättömyyttä omaa aikaansa kohtaan, tarttui Petrarca siihen viipymättä. Vaikka Ciceroa luettiin ja arvostettiin suuresti, niin silti tuo kurja aika oli mennyt kadottamaan osan Ciceron teoksista. Petrarcan mieltä painoi erityisesti tämän *Hortensius*-dialogin kohtalo. Dialogi oli juuri se, joka oli saanut Petrarcan ihaileman kirkkoisä Augustinuksen innostumaan opiskelemaan filosofiaa ja jota kirkkoisä siteerasi *Confessiones*-teoksessaan. Petrarca olikin luullut pitkään omistaneensa tämän Ciceron teoksen mutta myöhemmin vertailemalla omaa käsikirjoitustaan Augustinuksen sitaatteihin hänelle selvisi, ettei hän löytänyt käsikirjoituksestaan kirkkoisän siteeraamia tekstikohtia. Petrarcale valkeni, ettei hänen omistamansa Ciceron käsikirjoitus ollutkaan *Hortensius* vaan tämän *Academica*-dialogi.¹³⁹

Kerrottuaan Cicerolle tämän teosten kohtalosta Petrarca arveli Ciceroa kiinnostavan tietää, kuinka asiat olivat Roomassa. Petrarca haluaa säästää Ciceron kyyneliltä ja vaikenee kokonaan, Rooman

---

¹³⁶ Petr. fam. 24,4,2: *”Tu quidem, Cicero, quod pace tua dixerim, ut homo vixisti, ut orator dixisti, ut philosophus scripsisti; vitam ego tuam carpsi, non ingenium non linguam, ut qui illud mirer, hanc stupeam.”* (”Sanon tämän luvallasi, Cicero: elit kuin ihminen, puhuit kuin reetori ja kirjoitit kuin filosofi. Arvostelin elämäsi, en älykkyyttäsi enkä kieltäsi, sillä ihailen näitä taitojasi mutta olen hölmistynyt elintavoistasi.”).

¹³⁷ Petr. fam. 24,4,3.

¹³⁸ Petr. fam. 24,4,11.

¹³⁹ Cosenza 1910, 34–36.

tilasta ei kannata edes keskustella.¹⁴⁰ Petrarca uskoi Rooman asemaan maailman keskuksena, joka oli saanut osakseen suurta nöyryytystä menetettyään paavinistuimensa Avignoniin, ”Lännen Babyloniin”.¹⁴¹

4.2. Kirje Senecalle

Petrarca on päivännyt kirjeensä Senecalle elokuulle 1348.¹⁴² Vuosi 1348 oli ollut erityisen raskas Petrarcale, sillä Euroopassa riehunut rutto oli aiemmin keväällä vienyt hänen rakkaan Lauransa.¹⁴³ Saman vuoden heinäkuussa mustaan surmaan menehtyi myös kardinaali Giovanni Colonna, joka oli ollut Petrarcan tärkein tukija hänen Avignonin vuosinaan.

Petrarcan Senecan kirjeen synnytti se sama pettymyksen tunne, josta hänen ensimmäinen kirjeensä Cicerolle oli myös saanut alkunsa. Perekdyttyään tarkemmin Senecan elämään Suetoniuksen Nero-elämäkerran välityksellä Petrarca löysi ristiriitaisuuksia Senecan elämänvalintojen ja hänen opettamansa filosofian välillä. Hän sai tietää, että Seneca oli kuulunut Neron lähipiiriin toimien nuoren keisarin opettajana ja että tämän kohtaloksi koitui joutua entisen oppilaansa tapattamaksi. Lisäksi Seneca oli Petrarcan ihmetykseksi laatinut keisaria ylistävän teoksen *De clementia*, jossa Seneca ylisti Neron ylittävän lempeydessään jopa keisari Augustuksen.¹⁴⁴ Tämän johdosta Petrarca aikoo kirjoittaa Senecalle sanojaan säästelemättä aloittaen kirjeensä pahoittelulla:

Petitam a tanto viro impetramque veniam velim, siquid asperius dixero quam aut professionis tue reverentiam deceat aut quieti sit debitum sepulcri. Qui enim me Marco Ciceroni, quem latine eloquentie lumen ac fontem, (...) dixerim, non pepercisse legerit, si reliquis itidem vera loquens non pepercero, indignationis iuste materiam non habebit.

Haluaisin pyytää anteeksiantoa kaltaiseltasi suurmieheltä, mikäli sanon jotain tylymmin kuin olisi suotavaa kunnioittaakseni sinun mainettasi ja hautarauhaasi. Kuka hyvänsä tämän kirjeen lukeekaakaan, ei hänellä ole mitään syytä tuhtumukseen puhuessani yhtä suoraan muistakin miehistä, sillä en säästänyt sanoiltani Marcus Ciceroakaan, jota nimitin latinan kaunopuheisuuden valoksi ja lähteeksi.¹⁴⁵

---

¹⁴⁰ Petr. fam. 24,4,16: ”*Reliquum est ut urbis Rome ac romane reipublice statum audire velis, (...). Verum enimvero tacere melius fuerit; crede enim michi, Cicero, si quo in statu res nostre sint audieris, excident tibi lacrimae.*” (”Haluaisit viimein kuulla, miten asiat ovat Roomassa ja Rooman tasavallassa. Rooman asioista on kuitenkin parempi vain vaieta. Usko minua Cicero, jos kuulisit millä tolalla asiat ovat valtiossamme, vuodattaisit kyyneliä.”).

¹⁴¹ Petr. fam. 11,6,5: ”*Babilon occidentalis.*”

¹⁴² Petr. fam. 24,5,26. Kirjeen päiväys on kokonaisuudessaan: ”*Apud superos, in Gallia Cisalpina ad dexteram Padi ripam, Kalendis Sextilibus anno ab ortu Eius, quem an tu rite noveris incertum habeo, MCCCXLVIII.*” (”Elävien joukossa, Gallia Cisalpinassa Po-joen oikeanpuoleisella rannalla, elokuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1348 Hänen syntymästään. Hänen, jonka todellisesta tuntemisestasi en ole varma.”)

¹⁴³ Petrarcan merkintä Lauran poismenosta löytyy hänen Vergiliuksen käsikirjoituksestaan (*Codex Ambrosiana*). Lisää Petrarcan omistamasta Vergiliuksen käsikirjoituksesta, kts. s. 17.

¹⁴⁴ Sen. clem. 1,11,1: ”*Comparare nemo mansuetudini tuae audebit divum Augustum.*” Petr. fam. 24,5,24.

¹⁴⁵ Petr. fam. 24,5,1.

Jos Cicero oli ollut Petrarcalle latinan kaunopuheisuuden valo ja lähde, oli Seneca hänelle tärkeä moraalinen opettaja (*magister virtutis*)¹⁴⁶, jonka moraalifilosofiaa Petrarca sovelsi omissa filosofisissa pohdintoissaan. Seneca oli myös Ciceron lisäksi ainoa Petrarcan lempikirjailijoista, joiden teokset hän oli eritellyt tarkemmin lempikirjojen listaansa.¹⁴⁷

Koska Seneca oli Petrarcalle merkittävä kirjailija, hän halusi aloittaa kirjeensä kehuilla: ”*Inter omnis quidem evi clara nomina tuum nomen annumerandum esse.*” (”Nimesi lukeutuu kaikkien aikojen kuuluisien nimien joukkoon.”).¹⁴⁸ Osoittaakseen Senecan kiistattoman lahjakkuuden Petrarca siteerasi kreikkalaista Plutarkhosta, joka muodosti *Bioi parallēloi* -teoksessaan roomalaisten ja kreikkalaisten suurmiesten elämäkertoista vastinpareja. Petrarcan käsityksen mukaan Plutarkhos ei onnistunut löytämään kreikkalaisten keskuudesta ketään, joka vetäisi vertoja Senecan oppineisuudelle.¹⁴⁹ Kreikkaa taitamattomana Petrarca tukeutuu tässä väitteessään todennäköisesti kuulopuheeseen, sillä Plutarkhos ei kirjoittanut tiedettävästi mitään Senecan elämästä.¹⁵⁰

Roomalaisessa historiankirjoituksessa keisari Neron hallintoaikaa luonnehditaan mielivaltaisuuksien ajaksi, jolloin keisari esimerkiksi tapatutti lähipiirinsä omaa äitiään ja vaimojaan myöden. Petrarca hyödynsi lähteenä kirjeeseensä historioitsija Suetoniuksen Nero-elämäkertaa, jossa historioitsija sivusi lyhyesti myös Senecan elämää.¹⁵¹ Suetoniuksen lisäksi Neron hallintokaudesta olivat kirjoittaneet kaksi muutakin historioitsijaa, Tacitus ja Cassius Dio, joiden kirjoituksia Petrarca ei pystynyt hyödyntämään kirjeeseensä. Petrarcan hyvä ystävä Boccaccio löysi Tacituksen *Annales*-historiikin vuonna 1371, jolloin Petrarcan Senecan kirjeen laatimisesta oli ehtinyt kulua jo 23 vuotta. Niin ikään Petrarcan kreikan kielen taitamattomuus esti häntä perehtymästä Cassius Dion teksteihin, jotka käännettiin latinaksi vasta 1533.¹⁵² Tacituksen Seneca eroaa Suetoniuksen Senecasta. Siinä

---

¹⁴⁶ Petr. fam. 24,5,8.

¹⁴⁷ Petrarcan listalta löytyvät Senecan *Epistulae morales*, *De clementia*, tragedianäytelmät, sekä moraalifilosofiset teokset *De tranquillitate animi*, *De consolatione* ja *De brevitae vitae*. Näiden teosten lisäksi Petrarcan listalta löytyy myös myöhemmin väärennökseksi todettu *De remediis fortuitorum*. Lisää Senecan merkityksestä Petrarcan kirjalliseen tuotantoon ja sijoittumisesta Petrarcan lempikirjojensa listalle, kts. työni s.12–14.

¹⁴⁸ Petr. fam. 24,5,2: *Inter omnis quidem evi clara nomina tuum nomen annumerandum esse.*

¹⁴⁹ Petr. fam. 24,5,3: ”*Plutarchus (...) suos claros viros nostris conferens, (...) suorum ingenia prorsus imparia non erubuit confiteri, quod quem tibi ex equo in moralibus preceptis obicerent non haberent; laus ingens ex ore presertim hominis animosi et qui nostro Iulio Cesari suum Alexandrum Macedonem comparasset.*” (”Vertaillen oman kansansa kuuluisuuksia meikäläisiin Plutarkhos ei häpeillyt myöntää, ettei kreikkalaisten oppineiden joukosta löytynyt ketään, joka olisi ollut sinun kansasi yhdenvertainen. Tämä on suuri ylistys erityisesti tällaisen ylvään miehen suusta, joka oli aiemmin verrannut meidän Julius Caesarimme Aleksanteri Suureensa.”)

¹⁵⁰ Rossi 1942, *ad loc.* Rossi arvelee *Familiares*-kommentaarissaan Petrarcan mahdollisesti kuulleen tämän kreikan kielen opettajaltaan Barlaam Calabrialaiselta.

¹⁵¹ Petr. fam. 24,5,12. Suetoniuksen keisarielämäkerrat, *De vita Caesarum*, olivat nousseet suosioon 1300-luvulla (Mayer 2015, 282), mikä selittää niiden löytymisen myös Petrarcan lempikirjojen listalta, kts. työni liite 1, Lista I.

¹⁵² Fantham II, 681.

missä Suetonius toteaa lyhyesti Neron pakottaneen opettajansa itsemurhaan (*”Senecam praeceptorem ad necem compulit.”*)¹⁵³, Tacitus kuvaa Senecan itsemurhan sankarillisena kuolemana. Tacitus esittää myös, ettei Senecan luonne koskaan taipunut mielistelyyn, ei edes kuoleman edessä.¹⁵⁴ Tietämättömänä tästä Tacituksen kuvauksesta Petrarcan mielestä Senecan kuolema oli täysin turha ja vailla kunniaa – Seneca olisi voinut itse vaikuttaa kohtaloonsa jättäytymällä kokonaan tekemisistä Neron kanssa.¹⁵⁵ Petrarca omaksui Suetoniukselta ajatuksen siitä, että Seneca oli halunnut turhamaisuudessaan olla läheisissä tekemisissä hirmuhallitsijan kanssa ja tarkoituksella jättäneen nuoren keisarin tietämättömäksi muista antiikin suurista ajatteliijoista, jotta keisari ihailisi vain ja ainoastaan häntä.¹⁵⁶ Tätä turhamaisuutta Petrarca pitää yhtenä syynä Senecan turmioon: *”prima hec miseriarum tuarum radix ab animi levitate ne dicam vanitate profecta.”* (*”Sinun kärsimyksesi sai alkunsa huikentelevasta, ellen sanoisi jopa turhamaisesta hengestäsi.”*).¹⁵⁷ Painottaakseen tyytymättömyyttään Senecaa kohtaan Petrarca käyttää tästä vähätteleviä nimityksiä, kuten onneton ja karkea vanhus (*miserabilis senex*¹⁵⁸ ja *dure senex*¹⁵⁹) sekä onneton (*miser*¹⁶⁰).

Petrarca haluaisi kuitenkin saada Senecalta itseltään vastauksen häntä askarruttavaan kysymykseen eli siihen, miksi Seneca oli niinkin kauan aikaa keisarin kanssa tekemisissä.¹⁶¹ Ikään kuin ennakoiden Senecan vastausta hän toteaa: *”Tulet vastaamaan, ’Halusin paeta, mutten pystynyt siihen’, jonka jälkeen käytät verukkeenas Kleantheen sitaattia, jota sinun on tapana soveltaa latinaksi: Kohtalot johdattavat halukasta, vastahakoista ne retuuttavat perässään.”*¹⁶² Petrarca ottaa Senecan opettajan roolin ja ohjeistaa Senecaa lukemaan uudestaan *De clementia-* ja *De consolatione ad Polybium* -teoksensa, joissa Seneca osoitti suosiota sekä keisari Nerolle että tätä edeltävälle Claudiukselle.¹⁶³

¹⁵³ Suet. *Ner.* 35.

¹⁵⁴ Tac. *ann.* 15,61: *”Nec sibi promptum in adulationes ingenium. Idque nulli magis gnarum quam Neroni, qui saepius libertatem Senecae quam servitium expertus esset.”* (*”Hänen luonteensa ei ollut taipuvainen mielistelyyn. Kukaan ei tiennyt tätä paremmin kuin itse Nero, joka oli useaan otteeseen todistanut Senecan suorasanaisuuden käskyjä tottelevaisuuden sijasta.”*) Tacituksen koko kuvaus Senecan kuolemasta: Tac. *ann.* 15,60–64.

¹⁵⁵ Petr. *fam.* 24,5,9.

¹⁵⁶ Petr. *fam.* 24,5,13: *”Avertisse te Neronem a ’cognitione veterum oratorum,’ quo scilicet in tui illum admiratione diutius detineres.”* vrt. Suet. *Ner.* 52: *”a cognitione veterum oratorum Seneca praeceptor, quo diutius in admiratione sui detineret.”*

¹⁵⁷ Petr. *fam.* 24,5,13.

¹⁵⁸ Petr. *fam.* 24,5,10.

¹⁵⁹ Petr. *fam.* 24,5,14.

¹⁶⁰ Petr. *fam.* 24,5,15.

¹⁶¹ Petr. *fam.* 24,5,10: *”Quid igitur tibi cum his laribus tandiu, quid cum inhumano cruentoque discipulo, quid cum dissimillimo comitatu?”* (*”Miksi siis halusit olla niinkin kauan tekemisissä tämän keisarihuoneen, tuon epäinhimillisen ja verenhimoisen oppilaasi ja tämän mitä omituisimman seurueen kanssa?”*).

¹⁶² Petr. *fam.* 24,5,11: *”Respondebis: ’Effugere volui, sed nequivi’, et illum Cleantis versiculum pretends, quo in latinum verso uti soles: Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.”* Seneca siteeraa tätä Kleantheen lausahdusta kirjjeessään, Sen. *ep.* 107,11.

¹⁶³ *De consolatione ad Polybium* syntyi Senecan ollessa Korsikalla maanpaossa keisari Claudiuksen hallintokautena. Tässä teoksessa Seneca pyrki palaamaan takaisin Roomaan ja saavuttamaan keisarin suosion mielistelemällä tätä ja tämän vapautettua orjaa Polybiusta.

Petrarca ennustaa, ettei Seneca tule lukemaan näitä teoksiaan ilman häpeää, sillä Petrarca ei itsekään pysty lukemaan niitä tuntematta myötähäpeää.¹⁶⁴

Petrarca palasi korjaamaan kirjettään Senecalle vielä 1360-luvulla lisäten kirjeeseen epäilyksensä Senecan *Octavia*-näytelmän autenttisuudesta luettuaan sen uudestaan.¹⁶⁵ Näytelmään sisältyy kohta, jossa kuvataan keisari Neron todellinen kuolema ja siihen johtaneet syyt ennustuksen muodossa. Tämän takia Petrarca päätteli, ettei näytelmä voinut olla keisaria ennen henkensä menettäneen Senecan kirjoittama. Petrarca tulkitsi näytelmän esiintuoman ristiriidan siten, että antiikin aikana oli täytynyt elää kaksi Seneca-nimistä kirjailijaa, joista toinen oli Neron opettajanakin toiminut filosofi ja toinen oli tätä edellistä myöhemmin elänyt näytelmäkirjailija.¹⁶⁶ Tätä Petrarcan tulkintaa tuki myös Boccaccion vuonna 1362 tai 1363 löytämä Martialiksen *Epigrammata*-satiirit, joista yhdessä Martialis mainitsee Hispanian Córdobassa eläneen kaksi Senecaa.¹⁶⁷ Petrarca ja Boccaccio osuivat tulkinnassaan harhaan, nimittäin Martialis todellisuudessa tarkoitti Seneca vanhempaa ja nuorempaa, joista vanhempi oli reetori *Controversiae*-teoksen taustalla ja nuorempi puolestaan filosofi ja näytelmäkirjailija sekä Petrarcan kirjeen varsinainen vastaanottaja. Petrarcalle Seneca vanhempi ja nuorempi olivat yksi ja sama henkilö, eikä hän kyseenalaista lainkaan sitä tosiasiaa, että hänen Senecansa olisi elänyt yli satavuotiaaksi.

Kristittyinä Petrarcan mielestä keisari Neron julmin hirmutyö oli kristittyjen vainoaminen. Petrarca ei syytä kirjeessään Senecan olleen osallisena tähän hirmutyöhön, sillä hän tietää filosofin tunteneen sympatiaa kristittyjä kohtaan.¹⁶⁸ Tämä Petrarcan väittämä Senecasta kristittyjen tukijana pohjautuu täysin Senecan tekaistuun kirjeenvaihtoon apostoli Paavalin kanssa, minkä mukaan Seneca olisi osoittanut kiinnostusta kääntyä kristinuskoon.¹⁶⁹ Petrarca harmittelee, ettei Seneca ymmärtänyt pitää lujemmin kiinni ystävyystään Paavaliin ja kääntyä kristityksi, jotta Seneca olisi voinut saavuttaa

---

¹⁶⁴ Petr. fam. 24,5,19: "Relege libros quos ad eum ipsum de clementia, relege quem ad Polibium de consolatione dictasti; (...) pudebit, credo, laudati discipuli. (...) certe ego illa sine pudore non relego."

¹⁶⁵ Fantham II, 681.

¹⁶⁶ Petr. fam. 24,5,16–17: (...) illa forsitan opinio est vera, que tragediarum non te illarum, sed tui nominis alterum vult auctorem. Nam et duos Senecas Cordubam habuisse hispani etiam testes sunt, et Octavie – id enim tragedie illi est nomen – locus aliquis hanc suspicionem recipit." ("Se väittämä on mahdollisesti oikein, jonka mukaan sinä et itse laatinut tragedianäytelmiä, vaan joku toinen samanniminen henkilö kirjoitti ne. Nimittäin myös espanjalaiset ovat todistaneet kahden Senecan eläneen Córdobassa, ja eräs kohta Octavia-näytelmässä – tosiaan se on tuon tragedian nimi – herättää tämän epäilyksen."). Koska Petrarcasta näytelmäkirjailija Seneca oli "väärä Seneca", jätti hän Senecan tragediat kokonaan pois toisesta lempikirjojen listauksestaan, kts. s. 13.

¹⁶⁷ Fantham II, 683; Mart. 1,61,7–8: "duosque Senecas (...) facunda loquitur Corduba"

¹⁶⁸ Petr. fam. 24,5,25. Petrarca viittaa tässä Senecan apokryfiseen kirjeeseen Paavalille (Sen. ep. Paul. 12), jossa Seneca tuomitsee Neron kristittyjen vainot.

¹⁶⁹ Senecan ja Paavalin tekaistut kirjeet ajoittuvat 300-luvun loppupuolen tienoille, sillä näistä löytyy mainintoja kirkkoisien Hieronymuksen ja Augustinuksen teksteistä (kts. Hier. de. vir. ill. 12 ja Aug. ep. 153,5). Sen sijaan heitä hieman ennen elänyt Lactantius ei viittaa *Divinae institutiones* -teoksessaan tähän kirjeenvaihtoon todetessaan Senecan olleen hyvä kristitty, mikäli joku olisi näyttänyt hänelle tien kristinuskoon, Lact. div. inst. 6,24,10: "[Seneca] potuit esse verus dei cultor, si quis illi monstrasset, (...) si verae sapientiae ducem nactus esset."

ikuisen elämän.¹⁷⁰ Kirjeensä päiväyksessä Petrarca osoittaa kuitenkin epäilevänsä Senecan kristinuskon tuntemusta todetessaan: ”*Ab ortu Eius quem an tu rite noveris incertum habeo.*” (”Hänen syntymästään, jonka todellisesta tuntemisestasi en ole varma”).¹⁷¹ Petrarca kirjoitti myös vanhuusvuosien *Seniles*-kirjekokoelmassaan, ettei usko Senecan koskaan olleen kristitty.¹⁷²

4.3. Kirje Varrolle

Kirjoitettuaan Cicerolle ja Senecalle tunteikkaat kirjeet Petrarca intoutui lähestymään muitakin antiikin kirjailijoita kirjeitse. Varro valikoitui Petrarcan kirjeen saajaksi jo siitä syystä, että ”kaikki antiikin oppineet olivat yksimielisiä siitä, että Varro oli heistä se kaikkein oppinein.”¹⁷³ Näin todetessaan Petrarca ei ollut kaukana totuudesta, nimittäin antiikin teksteissä Varron nimeen yhdistettiin kirjailijan taitoja ylistäviä superlatiiveja, kuten oppinein (*doctissimus*)¹⁷⁴, hienostunein (*eruditissimus*)¹⁷⁵ ja ahkerin (*diligentissimus*)¹⁷⁶. Varro kirjoitti paljon eläessään, eikä hänen teostensa kokonaislukumäärästä ole tarkkaa tietoa.¹⁷⁷ Aulus Gellius mainitsee *Noctes Atticae* -teoksessaan Varron ehtineen kirjoittaa 490 kirjaa täyttäessään 79 vuotta.¹⁷⁸ Samaan kirjojen lukumäärään pääsee niin ikään myös kirkkoisä Pyhä Hieronymus, joka kertoo luettellessaan Varron teoksia niiden käsitelleen jopa 48 eri aihetta. Hän tosin toteaa listanneensa Varron koko kirjallisesta tuotannosta vain puolet: ”*Vix medium descripsi.*”¹⁷⁹ Mikäli siis kirkkoisän laskentaan on luottamista, olisi Varro laatinut elämänsä aikana yhteensä 980 teosta. Tällaiset utterat saavutukset kirjallisuuden saralla saivat Petrarcan rakastamaan ja kunnioittamaan Varroa.¹⁸⁰ Osansa Petrarcan ihailusta saavat myös Varron tasapainoiset elintavat. Vaikka Varro omistikin elämänsä kirjoittamiselle, hän ei kuitenkaan hylännyt ”aktiivielämäänsä” (*actuosa vita*), vaan palveli Pompeiuksen alaisena sekä kirjoitti Caesarille kirjoja sodankäynnistä ja julkisista viroista.¹⁸¹ Tällainen julkisen ja yksityisen elämän tasapaino edusti Petrarcalle ihanteellista elämäntapaa.

---

¹⁷⁰ Petr. *fam.* 24,5,26.

¹⁷¹ Petr. *fam.* 24,5,26.

¹⁷² Petr. *sen.* 16,9,8: ”*tamen haud dubie paganum hominem.*”

¹⁷³ Petr. *fam.* 24,6,5: ”*Doctorum tamen omnium consensu doctissimus Varro est.*”

¹⁷⁴ Sen. *helv.* 8,1: ”*Varro, vir doctissimus Romanorum.*”; August. *de civ. D.* 3,4: ”*vir doctissimus eorum Varro.*”

¹⁷⁵ Quint. *inst.* 10,1,95: ”*vir Romanorum eruditissimus.*”

¹⁷⁶ Cic. *Brut.* 60: ”*Varro noster diligentissimus investigator antiquitatis.*”

¹⁷⁷ Kaikista Varron lukuisista teoksista on säilynyt kokonaisuutena ainoastaan kolmen kirjan kattava maanviljelysopus *Res rusticae* sekä osia latinan kieltä käsittelevästä *De lingua Latina* -teoksen 25 kirjasta (kirjat 5–10).

¹⁷⁸ Gell. 3,10,17.

¹⁷⁹ Hieron. *ep.* 33,2.

¹⁸⁰ Petr. *fam.* 24,6,1: ”*Ut te amem ac venerer tua me singularis virtus et industria, tuum me clarissimum nomen cogit.*”

¹⁸¹ Petr. *fam.* 24,6,4.

Antiikin kirjailijoiden arvoasteikollaan Petrarca sijoitti Varron heti kolmanneksi Ciceron ja Vergiliuksen jälkeen.¹⁸² Kirjeessään ystävälleen Boccacciolle Petrarca toteaa rakastavansa sekä Ciceroa että Varroa, mutta jos hänen on pakko valita, pitää hän Ciceroa kaikkein parhaimpana kirjailijana. Hän ei kiistä, etteikö Varro olisi ollut kaikkein oppinein antiikin kirjailijoista mutta Cicero ohitti tämän taidot kaunopuheisuudessaan. Lisäksi Petrarcan valintaa näiden kahden kirjailijan välillä helpotti se tosiasia, että hän oli viettänyt suurimman osan elämästään lukien ja rakastaen Ciceron tekstejä.¹⁸³

Petrarca kirjoitti kirjeensä Varrolle ollessaan ”maailman keskuksessa” (*in capite orbis*) eli Roomassa marraskuun ensimmäisenä päivänä 1350.¹⁸⁴ Kirjeen kirjoittamisen hetkellä Petrarcan laaja käsikirjoituskokoelma ei sisältänyt ainuttakaan Varron tekstiä mutta hän kertoo kerran aikoinaan päässeensä silmäilemään tämän tekstejä Avignonissa ystävänsä lakimies Soranzion kirjastossa.¹⁸⁵ Tämän lyhyen kohtaamisen muisteleminen piinaa häntä, sillä silloin hän sai ”vain maistiaisen Varron teosten suloisuudesta.”¹⁸⁶ Viisi vuotta Varrolle kirjoittamisen jälkeen Petrarcan odotus palkittiin vuonna 1355, kun hänen hyvä ystävänsä Boccaccio lähetti hänelle kopion *De lingua Latina* -teoksen fragmenteista löydettyään ne Montecassinon luostarista.¹⁸⁷ Jotta Petrarca pystyi lähestymään Varroa kirjeitse, hänen oli turvauduttava alkuperäislähteiden puutteessa toisen käden tietoon. Petrarca siteeraa kirjeessään Ciceroa, Lactantiusta ja kirkkoisä Augustinusta. Näiden kolmen lisäksi Petrarca tunsu varmasti Aulus Gelliuksen kirjoitukset Varrosta *Noctes Atticae* -teoksessa, jonka Petrarca listasi yhdeksi lempikirjoistaan.¹⁸⁸ Petrarca hyödynsi kirjeessään Varrolle varsinkin Augustinuksen *De civitate Dei* -teoksen kuudennetta kirjaa, jossa kirkkoisä referoi Varron kadonnutta uskontoja käsittelevää teosta *Antiquitates rerum humanarum et divinarum*.¹⁸⁹ Petrarca toivoi kirjeessään, että Varro olisi ehtinyt tavata Augustinuksen ja että he olisivat käyneet keskustelua teologiasta.¹⁹⁰ Hän

---

¹⁸² Tämä Varron sijoittuminen kolmanneksi Petrarcan arvostuksessa käy ilmi Petrarcan italiankielisestä *Trionfirunoteoksesta*. Petr. *TF* 3,38: ”*Qui vid'io nostra gente aver per duce / Varrone, il terzo gran lume romano.*” (”Tuolla näen joukon meikäläisiä johtajanaan Varro, tuo roomalaisista tähdistä kolmanneksi kirkkain.”)

¹⁸³ Petr. *fam.* 18,4,5: ”*Cum equidem magni ambo, aut me amor et familiaritas fallunt aut omni ex parte maior est Cicero.*”

¹⁸⁴ Petr. *fam.* 24,6,11. Petrarcan kirjeen päiväys on kokonaisuudessaan seuraava: ”*Apud superos, in capite orbis Roma, que tua fuit et mea patria facta est, Kalendis Novembris anno ab ortu Eius quem utinam novisses MCCCL.*” (”Elävien joukossa, maailman keskuksessa, Roomassa, joka oli sinun isänmaasi ja josta tuli minun. Marraskuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1350 Hänen syntymästään. Hänen, jonka jos vain olisit voinut tuntea.”)

¹⁸⁵ Petr. *fam.* 24,6,8; Nohac II, 113.

¹⁸⁶ Petr. *fam.* 24,6,8: ”*Recordatione torqueror summis, (...) labiis gustate dulcedinis.*”

¹⁸⁷ Reynolds 1983, 430.

¹⁸⁸ Petrarca on merkinnyt Gelliuksen lempikirjojen listaansa *exempla*-kirjallisuuden kohdalle nimityksellä ”*Agellius*”. Kts. työni liite 1, Lista I.

¹⁸⁹ Tämä Varron teos on säilynyt parhaiten Augustinuksen *De civitate Dei* -teoksen kuudennessa kirjassa. Petrarcan suosittelee *Contra medicum* -invektiivissään erästä lääkäriä turvautumaan Augustinuksen teksteihin Varron tekstien puutteessa. Petr. *contra medicum* 4,190: ”*Lege Varronis vel, quia illos non habes, Augustini libros.*”

¹⁹⁰ Petr. *fam.* 24,6,7: ”*Augustinus, (...) cum quo utinam de libris divina tractantibus deliberare potuisses.*”

uskoi, että Varro olisi ollut suuri teologi, sillä hän ”käsitteli teologisia aiheita hyvin tarkasti jaotellen ne huolellisesti eri aihealueisiin.”¹⁹¹

Petrarca kertoo Varrolle Ciceron olleen Augustinuksen lisäksi yksi tämän kuuluisimmista ihailijoista.¹⁹² Cicero oli Varron aikalainen, joka Petrarcan sanojen mukaan ei epäröimättä liittyi Varron lahjoja ylistävien oppineiden kuoroon: ”*Doctorum omnium consensu doctissimus Varro est, quod 'sine ulla dubitatione' Marcus Cicero (...) affirmare non timuit.*” (”Kaikki oppineet ovat yksimielisiä siitä, että Varro on heistä se kaikkein oppinein. Marcus Cicerokin myönsi tämän vailla epäilyksen häivääkään.”)¹⁹³ Varrolla oli monta ylistäjää, joista kaikkein pisimmälle kehuissaan meni kristitty kirjailija Lactantius todetessaan, ettei edes kreikkalaisten keskuudessa ollut koskaan elänyt ketään Varron kaltaista.¹⁹⁴

Tällaiset ylistykset vahvistivat Petrarcan käsitystä siitä, että Varron teosten katoaminen oli historian suurimpia vääryyksiä.¹⁹⁵ Petrarca kertoo Varrolle kirjeessään, ettei tämän teoksista ole yksikään säilynyt kokonaisuena.¹⁹⁶ Petrarca syyttääkin tästä vääryydestä aikaansa: ”*Etas nostra libros tuos perdidit: quidni autem, unius numorum custodie studiosa?*” (”Aikamme on tuhonnut kirjasi. Mutta miksipäs ei, kun se on halukas ainoastaan suojaamaan mammonaansa?”).¹⁹⁷ Oman aikansa ja sen hengellisen tilan paheksuminen oli Petrarcalla mieluisimpia valituksenaiheita.¹⁹⁸ Petrarcan mielestä hänen aikaansa vaivasi alennustila, maallistuminen, jossa hengellisen pääoman ylläpitämisen korvasivat ruumiilliset nautinnot. Hän muisti valittaa tästä aikansa kurjuudesta aina kun siihen tarjoutui tilaisuus. Petrarcalla on kuitenkin vielä toivon kipinä Varron teosten löytymisestä, sillä hän aavistaa niiden piilottelevan vielä jossain. Petrarca paljastaa Varrolle etsineensä erityisesti tämän teologista teosta, jota Augustinuskin oli siteerannut omaan teokseensa. Petrarca kertoo käyttäneensä tähän etsintätööhön monia vuosia ja valittaa, ”kuinka väsyttävää on etsiä kadonnutta, sillä mikään ei ole turhauttavampaa kuin pitkittynyt ja piinaava toive, joka jää toteutumatta.”¹⁹⁹

---

¹⁹¹ Petr. fam. 24,6,7: ”*Magnus nempe theologus futurus, qui eam quam poteras theologiam tam scrupulose tractasti, tam anxie divisisti.*”

¹⁹² Petr. fam. 24,6,7.

¹⁹³ Petr. fam. 24,6,5. Petrarca on hyödyntänyt tässä Augustinuksen Jumalan valtio -teoksen kuudetta kirjaa, jossa Augustinus lainasi Ciceron kadonnutta *Academica*-dialogia. Vrt. Petrarcan tekstiä August. *de civ. D.* 6,2: *Denique et ipse Tullius huic tale testimonium perhibet ut in libris Academicis dicat eam quae ibi versatur disputationem se habuisse cum Marco Varrone, 'homine', inquit, 'omnium facile acutissimo et sine ulla dubitatione doctissimo.'*”

¹⁹⁴ Petr. fam. 24,6,6: ”*Lactantius, (...) qui nullum Varrone doctiorem ne apud Grecos quidem vixisse non dubitat.*”; Lactant. *div. inst.* 1,6,7: ”*Marcus Varro, quo nemo unquam doctior ne apud Grecos quidem vixit.*”

¹⁹⁵ Nollac II, 110.

¹⁹⁶ Petr. fam. 24,6,8.

¹⁹⁷ Petr. fam. 24,6,2.

¹⁹⁸ Tätä samankaltaista oman ajan kritiikkiä löytyy esimerkiksi Liviuksen kirjeestä.

¹⁹⁹ Petr. fam. 24,6,8: ”*Ea ipsa, praecipue divinarum et humanarum rerum libros, qui nomen tibi sonantius peperere, adhuc alicubi latitare suspicor; eaque multos iam per annos me fatigat cura, quoniam longa et sollicita spe nichil est*

Petrarca kehottaa Varroa katsomaan tämän teosten menetystä valoisammalta kantilta lausueessaan lohdutuksen sanansa:

Tu vero solare animum, et laboris egregii fructum ex conscientia percipiens, mortalia periisse ne doleas; sciebas peritura dum scriberes: mortali enim ingenio nichil efficitur immortale. Quid autem refert an statim an post centum annorum millia pereat quod aliquando perire est necesse?

Mutta lohduta toki mieltäsi ja ota vastaan ansiokkaan työsi hedelmät hyvällä omallatunnolla. Älä sure töidesi katoavaisuutta. Tiesit jo kirjoittaessasi niiden katoavan, sillä kukaan kuolevainen oppinut ei luo mitään kuolematonta. Mitä se kuitenkin hyödyttää, tuhoutuuko jokin asia heti vai vasta sadantuhannen vuoden päästä, jos sen kuitenkin on joskus tuhouduttava?²⁰⁰

”Kukaan kuolevainen oppinut ei luo mitään kuolematonta.” Tällä stoalaisella huomiolla Petrarca muistuttaa Varroa ja samalla lukijaansa, että hän käy keskustelua ihmisen, tavallisen kuolevaisen kanssa; *memento mori*, muista kuolevaisuutesi. On vaikea sanoa, allekirjoittiko Petrarca täysin tämän toteamuksensa. Nimittäin juuri hänen halunsa tulla jälkipolvien muistamaksi ja elää ikuisesti kirjoitustensa kautta oli se voima, joka ohjaili häntä kaikissa hänen tekemisissään.

4.4. Kirje Quintilianukselle

Petrarca tunnustaa häpeäkseen Quintilianukselle heti kirjeensä alussa olleensa pitkään tietämätön Quintilianuksen kirjoituksista ja ihmetelleensä, mistä tämän oppineisuuden ylistykset oikein kumpusivat. Vasta luettuana tämän teoksen hän ymmärsi erheensä.²⁰¹ Petrarca tosiaan tutustui Quintilianuksen *Institutio oratoria* -teokseen vasta vanhemmalla iällään vuonna 1350 vieraillessaan kotikaupungissaan Firenzessä.²⁰² Tuolloin hän oli tutustunut kirkolliseen virkamieheen, Lapo da Castiglionchioon, joka lahjoitti Petrarcalle omasta kirjastostaan löytyneen kopion Quintilianuksen retoriikan teoksesta. Tämä hänen ystävältään saatu käsikirjoitus sisälsi kuitenkin vain osan

---

importunius.” (“Arvelen teostesi piilottelevan vielä jossain, erityisesti niiden sinun taivaallisia ja maallisia asioita käsittelevien kirjojesi, jotka loivat nimellesi suuremman kaiun. Tämä etsimisen taakka on uuvuttanut minua jo monta vuotta, sillä mikään ei ole vaivalloisempaa kuin pitkä ja piinaava toivo.”)

²⁰⁰ Petr. *fam.* 24,6,9.

²⁰¹ Petr. *fam.* 24,7,1–2: “*Olim tuum nomen audieram et de tuo aliquid legeram, et mirabar unde tibi nomen acuminis; sero ingenium tuum novi. (...) Ceterum is michi de te veram liber opinionem attulit; diu tuis in rebus erraveram; errorum finem advenisse gratulor.*” (“Olin kuullut nimestäsi jo kauan aikaa sitten ja ihmetellyt, mistä sait kärkevän maineesi. Vasta myöhemmin tutustuin sinun taitoihisi. Kuitenkin sen kirjan myötä sain oikean käsityksen sinusta, nimittäin olin kauan epäröinyt lukea teoksiasi. Olen kiitollinen, että virheeni on nyt saapunut matkan päähänsä.”).

²⁰² Petr. *fam.* 24,7,10. Petrarcan kirje on päivätty Firenzessä joulukuun 7. päivänä 1350, jolloin hän kertoo saaneensa ensikosketuksensa Quintilianuksen teokseen. Kokonaisuudessaan Petrarcan kirjeen päiväysmerkintä on seuraava: “*Apud superos, inter dextrum Apennini latus et dextram Arni ripam, intra ipsos patrie mee muros, ubi primum michi ceptus es nosci, eoque ipso tempore, VII Idus Decembris, anno Eius, quem dominus tuus persequi maluit quam nosse, MCCCL.*” (“Elävien joukossa, Apenniinien oikeanpuoleisella rinteellä Arno-joen oikeanpuoleisella törmällä, isänmaani muurien sisäpuolella, missä ensi kerran opin tuntemaan sinut ja sinä samana päivänä, joulukuun seitsemäntenä 1350 Hänen vuotenaan. Hänen, jota isäntäsi halusi mieluummin vainota kuin oppia tuntemaan.”). Petrarca tarkoittaa Quintilianuksen isännällä keisari Domitianusta, jonka jälkeläisten opettajana Quintilianus toimi vanhuusvuosinaan. Domitianus on myös yksi kristittyjä vainonneista Rooman keisareista.

Quintilianuksen teoksen kahdestatoista kirjasta ja se oli erittäin huonolaatuinen ja täynnä aukkoja (*lacunae*).²⁰³ Petrarca harmittelee Quintilianukselle joutuvansa turvautumaan tämän tekstien lukemisessa ”turmeltuun ja kappaleiksi revittyyn” käsikirjoitukseen ja syyttää tästä tapansa mukaan omaa aikaansa, joka ”ei suojele mitään vilpittömästi, paitsi jos sen menettämisen voi mitata rahassa.”²⁰⁴ Vielä Petrarcan aikaan Quintilianuksen teoksen ei tiedetty säilyneen kokonaisena. Kokonaisena se opittiin tuntemaan vasta vuonna 1416 humanisti Poggio Bracciolinin löydettyä sen sisältävän käsikirjoituksen Sankt Gallenin luostarista Sveitsistä.²⁰⁵

Petrarca nostaa yhdeksi kirjeensä keskeiseksi teemaksi Quintilianuksen ja Ciceron retoriikan opetuksen olennaisten eroavuuksien osoittamisen ja heidän lähtökohtiensa arvottamisen. Siinä missä Cicero kuljetti jo valmiiksi harjaantuneen puhujansa kaunopuheisuuteen ja voitokkaiisiin oikeussaleihin, Quintilianus aloitti opetuksensa varhaiskasvatuksesta, mikä puolestaan auttoi retoriikan taidoissaan heikompia.²⁰⁶ Cicero edusti Petrarcalle aktiivista toimijaa, kun taas Quintilianus oli kirjailija, joka kirjoitti passiivisesti toiminnasta. Korostaakseen tätä näkemystä Petrarca siteeraa Ciceroa: ”*Oratori minimum de arte loqui, multo maximum ex arte dicere.*” (”Puhujan kannattaa kertoa vähän taiteesta mutta puhua paljon enemmän taiteen keinoin.”).²⁰⁷ Quintilianus oli Petrarcalle ennen kaikkea retoriikan opettaja, joka loi menestyksekkäämmän uran retoriikan opettajana kuin puhujana. Horatiuksen sanoja mukailleen Petrarca kertoo Quintilianuksen olevan puhetaidon ”hiomakivi” (*cos*), jona tämä toimi huomattavasti paremmin kuin puhujana eli ”miekkana” (*gladius*).²⁰⁸

Petrarca ottaa kirjeessään myös kantaa havaitsemaansa Quintilianuksen ja Senecan väliseen kiistaan. Petrarcan silmissä antiikin kirjailijat näyttäytyivät kinastelevina vanhuksina, jotka kateuden

---

²⁰³ Hermand-Schebat 2010, 191.

²⁰⁴ Petr. *fam.* 24,7,1: ”*Oratoriarum Institutionum liber, heu, discerptus et lacer, venit ad manus meus. Agnovi etatem vastatricem omnium et dixi mecum: 'Facis ut solita es; nil bona fide custodis, nisi quod perdere lucrum erat.'*” (”Mutta voi, sinun kirjasi, *Oratoriarum Institutionum*, saapui käsiini turmeltuna ja revittynä kappaleiksi. Tiedän aikani olevan kaiken tuhoaja ja totesin itsekseni: aikani, teet tapasi mukaan. Et suojele mitään vilpittömästi, paitsi jos sen menettäminen on rahallisesti tuottoisaa.”).

²⁰⁵ Fantham II, 687.

²⁰⁶ Petr. *fam.* 24,7,4. Quintilianuksen mukaan reetorin koulutus oli aloitettava jo varhaisessa lapsuudessa (Fantham II, 687).

²⁰⁷ Petr. *fam.* 24,7,5: ”*In te igitur te apparuit verum esse quod Cicero idem ait in Rethoricis: 'oratori minimum de arte loqui, multo maximum ex arte dicere.'*” Petrarca viittaa Ciceron *De inventione rhetorica* -teoksen kohtaan (Cic. *inv. rhet.* 1,6,8: ”*Verum oratori minimum est de arte loqui, (...), multo maximum ex arte dicere.*”

²⁰⁸ Petr. *fam.* 24,7,6: ”*Satis intelligentibus patet multo te melius cotis officio functum esse quam gladii et oratorem formare potentius quam prestare!*” (”Oppineille on kyllin selvää, että sinä toimit paremmin hiomakivenä kuin miekkana, ja olit väkevämpi muovaamaan puhujia kuin toimiaan itse sellaisena!”) Petrarca mukailee tässä Horatiuksen *Ars poetica* -runon kohtaa (Hor. *ars.* 304–305): ”*Ergo fungar vice cotis, acutum / reddere quae ferrum valet, exsors ipsa secandi.*” (”Niinpä otan roolin hiomakivenä, joka tekee raudan teräväksi mutta jolla itsellään ei ole mitään osaa leikkaamisessa.”).

johdattamina kirjoittivat toisiaan vähätteleviä tekstejä. Näin oli myös Quintilianuksen kohdalla, jonka Petrarca tulkitsee kisailleen Senecan kanssa paremmuudesta:

Fuit autem tibi emulatio non levis magni cuiusdam viri alterius, Anneum Senecam dico; quos etas, quos professio, quos natio iunxerat, seiunxit parium pestis, livor; qua in re nescio an tu modestior videare: siquidem nec tu illum pleno ore laudare potes, et ille de te contemptissime loquitur.

Tunsit kuitenkin ankaraa kateutta erästä toista suurmiestä eli Anneus Senecaa kohtaan. Teidät kahden, joita yhdisti sama aikakausi, ammatti ja kansalaisuus, erotti toisistaan kateus – tuo samanarvoisten taitojen vitsaus. Olen taipuvainen ajattelemaan, että sinä vaikutat tässä asiassa maltillisemmalta: sinä et pysty ylistämään häntä täyttä kurkkua mutta hän puhuu sinusta hyvin halveksivasti.²⁰⁹

Petrarca viittaa tässä Quintilianuksen *Institutio oratoria* -teoksen kymmenenteen kirjaan, jonka ensimmäisessä luvussa Quintilianus esitteli antiikin oppineita ja eri kirjallisuuden lajien lukemisen hyötyjä puhetaidon opiskelijalle. Senecaa käsittelevässä luvussa Quintilianus kehuu Senecan taitoa kirjoittaa tekstejä eri tyyllilajeissa ja tämän oppineisuutta mutta päätyi kritisoimaan Senecan taitoja filosofian saralla.²¹⁰ Petrarca tulkitsee tämän Quintilianuksen väitteen olevan merkki kateudesta mutta verratessaan Senecan Quintilianuksen kritiikkiin hän arvioi Quintilianuksen kritiikin olevan paljon maltillisempaa. Nimittäin Seneca vanhempi, johon Petrarca jälleen kerran sekoittaa Seneca nuoremman, kirjoitti Quintilianuksen maineen hautautuvan tämän kuoleman myötä.²¹¹ Quintilianus, josta Seneca vanhempi kirjoitti, ei kuitenkaan ollut tämä samainen Quintilianus, vaan mahdollisesti joku Quintilianuksen vanhempi sukulainen. Seneca vanhemman arvellaan kuolleen vuonna 39, neljä vuotta sen jälkeen, kun Quintilianus syntyi.

Petrarcalle Quintilianuksen ja Senecan kiista oli kuitenkin todellinen ja niinpä hän päätyi ottamaan tässä suurmiesten kiistassa tuomarin paikan: *”Ego si tantas inter partes iudex sim, (...) meum iudicium dicam tamen. Ille uberius tu acutior, ille altior tu cautior.”* (”Jos ryhtyisin tuomariksi näin suurten osapuolien välille, olisi tuomioni seuraava: hän oli tuotteliaampi, sinä terävämpi; hän oli ylevämpi, sinä puolestasi olit häntä harkitsevampi.”)²¹² Quintilianuksen puolustukseksi Petrarca toteaa myös Senecan väitteen Quintilianuksen maineen hautautumisesta olevan pelkkää valetta, sillä

---

²⁰⁹ Petr. fam. 24,7,8.

²¹⁰ Quint. inst. 10,1,128–129: *”Cuius et multae alioqui et magnae virtutes fuerunt, ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio, (...). Tractavit etiam omnem fere studiorum materiam: nam et orationes eius et poemata et epistulae et dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius tamen vitiorum insectator fuit.”* (”Joka tapauksessa, Senecalla oli monia hyveitä: miellyttävä ja hedelmällinen lahjakkuus, uuttera asioiden tutkiminen, syvä oppineisuus. Hän käsitteli melkein kaikkia kirjallisuuden lajeja: hänen puheensa, runonsa, kirjeensä ja dialoginsa ovat levityksessä. Hän ei ollut tarpeeksi hyvä oppinut filosofian saralla, vaikkakin hän oli huomattava paheiden tuomitsija.”).

²¹¹ Sen. controv. 10, praef. 2: *”Quintilianus senex (...): transeo istos, quorum fama cum ipsis extincta est.”* (”Vanha Quintilianus. Ohitan nämä miehet, joiden maine kuoli heidän mukanaan.”) Petrarcan sekaannuksesta Senecoiden välillä, kts. s. 31.

²¹² Petr. fam. 24,7,8–9.

Quintilianuksen nimi elää edelleen. Quintilianus onnistui elämään myös Senecaa pidempään vanhuuden päiville asti, mikä on omiaan saamaan Petrarcalta ihailua osakseen.²¹³

4.5. Kirje Liviukselle

Petrarca laati kirjeensä Liviukselle helmikuun 22. päivänä 1351 oleskellessaan Padovassa. Jotta Livius saisi tietää Petrarcan tarkan olinpaikan, Petrarca päättää kertoa sijaintinsa yksityiskohtaisemmin: ”Elävien joukossa, siinä Italian kolkassa, jossa sinä synnyit ja jonne sinut haudattiin, Neitsyt Justinan kirkon aulassa sinun hautakivesi edessä.”²¹⁴ Liviuksen elämästä tiedetään hyvin vähän mutta hänen oletetaan olleen lähtöisin Pataviumista (nykyinen Padova), jonne hänen oletetaan myös kuolleen.²¹⁵ Tätä käsitystä tuki 1300-luvun alussa Padovan Pyhän Justinan kirkon luota löydetty Titus Livius -nimisen miehen hautapiirtokirjoitus. Hautapaaden tulkittiin olevan kuuluisan historioitsijan, vaikka siinä lukikin T. Liviuksen olleen vapautettu orja (*libertus*) ja kutsumanimeltään (*cognomen*) Halys. Petrarcan aikaan uskottiin kuitenkin hartaasti siihen, että kyseinen hautakivi oli historioitsija Liviuksen. Tämä erheellinen uskomus kumoutui vasta 1600-luvun lopulla. Pyhän Justinan kirkon paikalla uskottiin sijainneen antiikin aikaan Concordian temppeli, jonka sisään kristillisen ajattelutavan mukaan Livius olisi voitu aikoinaan haudata.²¹⁶ Näin ollen Liviuksen epitafi päätettiin nostaa kirkon aulan seinälle, jonka luona Petrarca nyt oleskeli kirjoittamassa kirjettään. Olettaen olevansa Liviuksen haudan äärellä hän oli niin lähellä kauan aikaa sitten kuollutta ystäväänsä kuin vain mahdollista. Haudan äärellä oleminen ja kuolleen puhuttelu tekevät kirjeen tilanteesta heti intiimimmän ja kirjeen sanomasta painokkaamman. Petrarcan Liviuksen kirjeestä nousee esiin kaksi teemaa: Petrarcan osoittama kaipuu historioitsijan kadonneita kirjoja kohtaan sekä Petrarcan henkilökohtaiset kiitokset Liviukselle.

---

²¹³ Petr. *fam.* 24,7,9: ”*Ille autem te inter eos numerat quorum cum ipsis fama sepulta est, cum necdum tua fama sepulta sit, nec tu illo scribente aut sepultus esses aut mortuus.*” (”Hän laski sinut niiden kirjailijoiden joukkoon, joiden maine hautautui heidän mukanaan, vaikkakin sinun maineesi ei ole hautautunut eikä sinua haudata etkä ole kuolemassa hänen tätä kirjoittaessa.”) Seneca nuorempi oli Quintilianusta arviolta noin 40 vuotta vanhempi (Seneca oli syntynyt 4 eaa., Quintilianus 35 jaa.) ja hän kuoli Neron hallituskaudella 65 jaa. Quintilianus eli keisari Domitianuksen hallinnon loppuun asti aina vuoteen 95.

²¹⁴ Petr. *fam.* 24,8,6. Petrarcan päiväysmerkintä on kokonaisuudessaan: ”*Apud superos, in ea parte Italiae, et in ea urbe in qua natus et sepultus es, in vestibulo Iustine virginis et ante ipsum sepulcri tui lapidem, VIII Kalendas Martias, anno ab Illius ortu quem paulo amplius tibi vivendum erat ut cerneres vel audires natum, MCCCLI.*” (”Elävien joukossa, siinä Italian kolkassa, jossa sinä synnyit ja jonne sinut haudattiin, Neitsyt Justinan kirkon aulassa sinun hautakivesi edessä helmikuun 22. päivänä vuonna 1351 Hänen syntymästään, Hänen, jonka olisit tuntenut tai josta olisit kuullut, mikäli olisit elänyt hieman pidempään.”).

²¹⁵ Quint. *inst.* 1,5,56; 8,1,3. Quintilianus kertoo *Institutio oratoria* -teoksessaan Liviuksen aikalaisen Asinius Pollion käyttäneen Liviuksen kielen tyylistä vähättelevästi nimitystä *Patavinitas* (pataviumilainen).

²¹⁶ Ullman 1955,56. Kristityillä oli tapana haudata tärkeitä henkilöitä kirkon sisään, joten he varmasti olettivat antiikin ihmisten toimineen samalla tavalla. Antiikissa kuolleita ei koskaan haudattu temppeleihin.

Kirjeen alussa Petrarca esittää hartaan toiveen, että hän voisi elää samaan aikaan Liviuksen kanssa joko hänen omassa ajassaan tai Liviuksen aikakaudella. Silloin hän rientäisi Galliasta tai Hispaniasta Roomaan tai vaikka Intiaan saakka, jotta hän voisi tavata Liviuksen ilmielävänä.²¹⁷ Petrarca on hyödyntänyt tässä julistuksessaan Pyhän Hieronymuksen kirjettä, jossa kirkkoisä mainitsee oppineiden saapuneen Roomaan sen valtakunnan kaukaisista kolkista, Galliasta ja Hispaniasta, vain ja ainoastaan tavatakseen Liviuksen.²¹⁸ Petrarca haluaa kulkea Gallian ja Hispanian oppineitakin pidemmälle aina maailman ääriin Intiaan asti Liviuksen perässä, niin suuri on hänen halunsa olla Liviuksen seurassa. Livius oli yksi niistä antiikin kirjailijoista, joiden teosten pariin Petrarca palasi aina uudestaan.

Petrarcalle Liviuksen historiikki kuvasi ideaalia aikaa, jolloin Rooman valtakunta oli täydessä loistossaan. Tämä menneisyyden loisto oli kuitenkin sammunut jo kauan aikaa sitten ja sen paikan oli ottanut maallinen rappio. Liviuksen kirjat tarjosivat Petrarcalle pakopaikan oman aikansa rappiosta: *”In his tam parvis tuis reliquiis exerceor quotiens hec loca vel tempora et hos mores oblivisci volo.”* (”Pidän itseni kiireisenä näillä vähäisillä jäännöksilläsi aina kun haluan unohtaa nämä seudut, ajat sekä nämä tavat.”).²¹⁹ Hän kiittää Liviusta myös siitä, että tämä on kirjoittanut menneisyyden onnellisista ajoista ja tutustuttanut Petrarcan Rooman historian suurmiehiin.²²⁰ Liviuksen esittelemistä Rooman historian suurmiehistä kaikkein merkittävimmäksi Petrarcalle näyttäytyi toisessa puunilaissodassa kunnostautunut Scipio Africanus, jonka sankariteoista hän päätti koostaa *Africa*-eepoksensa.

Kaiken tämän kehuun ja kiitoksen keskellä Petrarcalla on kuitenkin huonoja uutisia kerrottavana Liviukselle, nimittäin tämän *Ab urbe condita* -historiateoksen 142 kirjasta on jäljellä enää vain 29 kirjaa:

Centum quadraginta duos rerum romanorum libros edidisse te novimus, heu quanto studio quantisque laboribus! Vix triginta ex omnibus supersunt. (...) Triginta dixi quia omnes vulgo id dicunt, ego

---

²¹⁷ Petr. fam. 24, 8,1: *”Franciscus Tito Livio salutem. Optarem si ex alto datum esset, vel me in tuam vel te nostram etatem incidisse, (...) et visitatorum unus ex tuorum, profecto non Romam modo te videndi gaudia, sed Indiam ex Galliis aut Hispania petiturus.”* (”Franciscus tervehtii Titus Liviusta. Jos minulle olisi myönnetty taivaasta toive, että olisin sattunut elämään sinun aikakautenasi tai vastaavasti sinä minun ajassani, olisin yksi niistä vierastasi, joka matkaisi Galliasta sekä Hispaniasta ei vain Roomaan vaan myös Intiaan saakka sinun näkemisesi ilosta.”).

²¹⁸ Hieron. ep. 53,1: *”Ad T. Livium lacteo eloquentiae fonte manantem, de ultimis Hispaniae (...) Galliarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus; et quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, unius hominis fama perduxit.”* Petrarca lainaa tätä Hieronymuksen kirjeen kohtaa myös *Rerum memorandarium libri* -teoksessaan, Petr. rer. mem. 2,19.

²¹⁹ Petr. fam. 24,8,3.

²²⁰ Petr. fam. 24,8,4: *nunc vero tibi potius tempus est ut gratias agam cum pro multis tum pro eo nominatim, quod immemorem sepe presentium malorum seculis me felicioribus inseris, ut inter legendum saltem cum Corneliis, Scipionibus Africanis, Leliis, (...) et non cum his extremis furibus, inter quos adverso sidere natus sum, michi videar etatem agere.* (”Nyt on tullut aika kiittää sinua monesta syystä, erityisesti siitä, että otat minut usein mukaasi onnellisempiin aikakausiin unohtaen nykyajan kurjuudet, ja että lukiessani Corneliuksista, Scipio Africanuksista, Laeliuksista (...) tunnen aivan kuin eläisin heidän kanssaan, enkä näiden vihoviimeisten roistojen kanssa, joiden keskuuteen olen syntynyt vihamielisten tähtien alla.”).

autem deesse unum his ipsis invenio: novem et viginti sunt, plane tres decades, prima tertia et quarta, cui librorum numerus non constant.

Tiedämme sinun laatineen 142 kirjaa Rooman historiasta, oi millaista intoa ja utteruutta ne osoittavatkaan! Niistä kaikista on hädin tuskin säilynyt kolmeakymmentä. Mainitsin kolmekymmentä, sillä niin kaikki yleisesti sanovat mutta minä selvitin yhden kirjoista puuttuvan. Kirjoja on 29 ja ne selvästi kattavat kolme dekadia: ensimmäisen, kolmannen ja neljännen, jonka kirjojen lukumäärästä ei olla yksimielisiä.²²¹

Petrarca totisesti tiesi, mistä puhui. Hän oli kaksikymmentä vuotta ennen Liviuksen kirjeen kirjoittamista tehnyt elämänsä mittavimman työn filologian saralla editoidessaan ja kootessaan yhteen kaikki tuona aikana tunnetut Liviuksen historiateoksen osat. Hän ei tyytynyt tässä työssään ainoastaan asettamaan Liviuksen kirjoja kronologiseen järjestykseen, vaan vertailemalla kaikkia löytämiään käsikirjoituksia toisiinsa hän pystyi laatimaan niistä mahdollisimman ”autenttisen” edition, sellaisen kuin se mahdollisesti tunnettiin antiikin aikana.

Nämä 29 kirjaa 142:n kirjan kokonaisuudesta olivat varsin laiha lohtu Petraralle. Hän toteaa Liviukselle joutuvansa turvautumaan toisen käden tietoihin saadakseen lukea tämän kadonneista kirjoista. Petrarca kertoo Liviukselle eräästä kirjasta, ”jossa teoksesi on kokonaisena mutta niin lyhennettynä, etten näe puutetta kirjojen lukumäärässä, vaan niiden sisällön äärettömyydessä.”²²² Tämä Petrarcan esittelemä kirja eli *Periochae* on hyvin suppea versio Liviuksen historiateoksesta mutta se sisältää myös otteita niistä Liviuksen kirjoista, jotka eivät ole säilyneet. Todennäköisesti *Periochae*-teos on peräisin 300-luvulta.²²³

Kirjeensä lopuksi Petrarca toivoo Liviuksen vievän vielä terveisiä myös muille Rooman historiasta kirjoittaneille, varsinkin historioitsija Polybiokselle, annalisti Quintus Claudius Quadrigariukselle ja Valerius Antiakselle, Pliniukselle sekä Liviuksen kilpakumppani Sallustiukselle. Petrarca haluaa Liviuksen kertovan heille kaikille, etteivät ”Heidän unettomat yönsä olleet yhtään sen menestyksekkäämpiä kuin Liviuksenkaan.”²²⁴ Aika oli kadottanut Liviuksen teosten lisäksi näiden

---

²²¹ Petr. fam. 24,8,2.

²²² Petr. fam. 24,8,5: ”*Et o si totus michi contingeres, quibus aliis quantisque nominibus et vite solatium et iniqui temporis oblivio quereretur! Que quoniam simul apud te nequeo, apud alios sparsim lego, presertim in eo libro ubi te totum sed in angustias sic coactum video ut librorum numero nichil, rebus ipsis infinitum desit.*” (”Ja voi jos olisit saapunut luokseni kokonaisena, kuinka monesta muusta nimestä olisinkaan saanut lukea elämäni lohtuna tämän julman ajan tietämättömyyden vastustuksesta huolimatta! Mutta koska en voi lukea heistä sinun teksteistäsi, joudun lukemaan heistä ripotellen sieltä täältä turvautuen toisten kirjoituksiin. Erityisesti siihen kirjaan, jossa teoksesi on kokonaisena mutta niin lyhennettynä, etten näe puutetta kirjojen lukumäärässä, vaan niiden sisällön äärettömyydessä.”).

²²³ Chaplin 2007, xxiii.

²²⁴ Petr. fam. 24,8,6: ”*Tu velim de antiquioribus Polibium et Quintum Claudium et Valerium Antiatem reliquosque quorum glorie splendor tuus officit; de novis autem Plinium Secundum veronensem vicinum tuum, atque emulum quondam tuum Crispum Salustium salutes, quibus nuntia nichilo feliciores eorum vigiliis fuisse quam tuam.*” (”Tahtoisin sinun vievän terveiseni varhaisemmille historiankirjoittajille Polybiokselle, Quintus Claudius Quadrigariukselle ja Valerius Antiakselle, sekä kaikille muille, joiden kunnian on sinun loisteesi himmentänyt. Vie terveiseni myös nuoremmille: sinun naapurillesi, veronalaiselle Plinius vanhemmalle, sekä entiselle kilpakumppanillesi Sallustius Crispukselle. Kerro heille, etteivät heidän unettomat yönsä olleet yhtään sen menestyksekkäämpiä kuin sinunkaan.”)

suurmiesten kirjoitukset. Petrarca esittää väitteen, jonka mukaan Liviuksen ja Sallustiuksen välillä olisi ollut kärhämää. Tämä käsitys juontaa Seneca vanhemman *Controversiae*-teoksen kohtaan, jossa Seneca kertoo Liviuksen kritisoineen Sallustiuksen latinankielistä käännöstä kreikkalaisen Thukydideen epigrammista.²²⁵ Petrarcale näyttää riittävän pelkkä toisen kirjoitustyön kritisointi, jotta hän pystyi mielessään kehittelemään kirjailijoiden välille kilpailutilanteen. Tämä Petrarcan kuvittelema kilpailu jää tosin yksipuoliseksi, sillä Sallustiuksen uskotaan olleen Liviusta vanhempi ja mitä ilmeisemmin hän oli ehtinyt jo kuolla ennen kuin Livius aloitti historiikkinsa laatimisen.²²⁶ On merkkejä pantavaa, että toisin kuin muissa kateellisille ja toistensa kanssa kisanneille kirjailijoille kirjoittamisissaan kirjeissä (Quintilianuksen ja Pollion kirjeet), Petrarca ei tuomitse Liviusta lainkaan tällaisesta käytöksestä. Petrarcan kirje Liviukselle on muutenkin poikkeuksellisen lyhyt verrattuna muihin hänen kirjeisiinsä menneisyyden kirjailijoille ottaen huomioon, kuinka kauan Petrarca oli viettänyt aikaa Liviuksen historiateoksen parissa sitä editoiden ja lukien.

4.6. Kirje Polliolle

Petrarcan kirje reetorina ja ansiokkaana virkamiehenä toimineelle Asinius Polliolle on päivätty Milanossa elokuun ensimmäiselle päivälle 1353.²²⁷ Kirje jatkaa samasta aiheesta, johon Petrarca jäi Quintilianuksen kirjeen kohdalla, eli antiikin suurmiesten kaunaisista taitojen mittelöimisistä. Siinä missä Quintilianus oli ollut Petrarcan silmissä kateellinen Senecalle, Pollio kadehti puolestaan roomalaisen kaunopuheisuuden johtotähteä, Ciceroa. Petrarca ei aloita kirjettään Polliolle tätä moittien, vaan kuten hyviin tapoihin kuului hän suuntaa alkuun huomionsa Pollion ylistämiseen.

Petrarca kertoo Polliolle, että suunnitellessaan kirjoittavansa antiikin kirjallisuuden suurmiehille hän ei halunnut jättää Polliota pois kirjeidensä vastaanottajista, sillä niin moni antiikin oppinut oli tunnustanut Pollion kirjallisten taitojen olevan tasavertaisia kirjallisuuden parhaimmiston kanssa.²²⁸

---

²²⁵ Sen. *controv.* 9,1,14: ”*T. autem Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam et tamquam translata et tamquam corruptam dum transfertur obiceret Sallustio.*” (”Mutta Titus Livius oli niin ankara Sallustiukselle, että hän soimasi tätä sekä itse epigrammin kääntämisestä että sen turmelemisesta käännöstyön myötä.”).

²²⁶ Sallustius todennäköisesti kuoli vuoden 35 eaa. tietämällä, kun taas Liviuksen arvellaan aloittaneen kirjoitustyönsä noin 27 eaa.

²²⁷ Petr. *fam.* 24,9,10. Petrarcan kirjeen päiväys on kokonaisuudessaan seuraava: ”*Apud Mediolanum Insubrium, Kalendis Sextilibus anno etatis ultime MCCCLIII.*” (”Insubrilaisessa Milanossa, elokuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1353 tätä viimeistä aikaa.”) Todennäköisesti Petrarca on halunnut painottaa Milanon ”insubrilaisuutta” siitä syystä, että Pollio oli tehnyt merkittävän sotilaallisen uran Caesarin joukoissa. Insubrien Milanosta eli latinalaisittain Mediolanumista oli tullut roomalaisille joukoille tärkeä tukikohta Gallian sodassa, johon Polliokin otti osaa. Petrarcan kirje Polliolle on ainoa hänen proosallisista kirjeistään, jonka päiväykseen ei sisälly Petrarcan ja kirjeen vastaanottajan ajallista välimatkaa painottavaa ”elävien joukossa” -sanontaa (*apud superos*).

²²⁸ Petr. *fam.* 24,9,1: ”*Dum venisset in animum ut familiaribus epystolis aliquot procul absentes eloquii duces (...) complecterer, silentio tuum nomen obruere nolui, quod magnorum testimonio supremis quoque nominibus par videbam.*”

Mitä ilmeisemmin Petrarca viittasi tällä toteamuksellaan Seneca nuoremman kirjeeseen, jossa Seneca oli arvottanut Pollion kaunopuheisuuden taidoissaan toiselle sijalle heti Ciceron jälkeen.²²⁹ Pollio tuki vanhemmalla iällään kirjallisuutta ja tuki esimerkiksi Vergiliusta. Näin ollen Vergilius omisti *Bucolica*-runojensa kahdeksannen laulun hänen kunniakseen.²³⁰ Myös Horatius omisti toisen *Carmina*-runoteoksensa avaavan runon Polliolle ylistäen siinä erityisesti Pollion kansalaissodan ajasta kirjoittamaa historianteosta.²³¹

Petrarca harmittelee Polliolle, että hän joutuu turvautumaan toisen käden tietoihin, sillä aikojen saatossa kaikki Pollion teokset ovat kadonneet jäljettömiin.²³² Petrarca nimeää lyhyesti Pollion saavutukset virkamiehenä eli tämän konsulina olemisen ja triumfin viettämisen.²³³ Näiden saavutusten lisäksi Petrarca onnittelee Polliota erityisesti siitä, että tämä onnistui elämään 80-vuotiaaksi asti nukkuen rauhassa pois Tusculumin huvilallaan.²³⁴ Tässä Pollion suppeassa elämäkuvauksessa Petrarca hyödynsi lähdemateriaalinaan Hieronymuksen *Chronicon*-kronikkaa, jonka kirkkoisä oli koonnut latinaksi Eusebios Kesarealaisen kreikankielisistä kronikoista.²³⁵ Samaisesta Hieronymuksen kronikasta Petrarca sai myös tietää Pollion pojan, isänsä tavoin reetorina toimineen Asinius Galluksen kohdanneen julman loppunsa keisari Tiberiuksen kiduttamana.²³⁶ Petrarca tiedottaa Polliota pojan kohtalosta mutta lohdutuksena hän kertoo Pollion olleen onnekas kuollessaan tietämättömänä tästä poikaansa odottavasta hirmuteosta. Petrarca ennustaa, että mikäli Pollio olisi elänyt yhtään pidempään, olisi hän saattanut jakaa poikansa kanssa saman kohtalon:

(”Kun mieleeni oli tullut sisällyttää *Familiares*-kirjekokoelmaani joitain menneisyyden kaunopuheisuuden suunnannäyttäjiä, en halunnut haudata nimeäsi kaikessa hiljaisuudessa, sillä huomasin monen suurmiehen todistuksesta sinun olleen tasavertoinen korkeimpien nimien kanssa.”)

²²⁹ Senecan kirjeen arvoasteikolla Polliota seurasi historioitsija Livius. Sen. ep. 100,9: ”*Dic Ciceronem, (...) Dic Asinium Pollionem; (...) Nomina adhuc T. Livium, (...) adnumerare possis.*” Petrarca soveltaa tätä Senecan kirjettä *Rerum memorandarum libri* -teoksessaan, Petr. rer. mem. 2,21,1: ”*Asinius Pollio pretermittendus non videtur, quem, (...), medium inter duos eloquentissimos Latinorum, Marcum Tullium et Titum Livium, Seneca constituit.*” (”Ei ole sopivaa jättää huomioitta Asinius Polliota, jonka Seneca asetti Marcus Tulliuksen ja Titus Liviuksen, kahden mitä kaunopuheisemman roomalaisen väliin.”)

²³⁰ Verg. ecl. 8.

²³¹ Hor. carm. 2,1.

²³² Petr. fam. 24,9,1: ”*Sed quoniam pene nuda rerum ad nos tuarum fama pervenerat magisque aliorum scriptis adiuta quam tuis – quod ipsum merito inter evi nostri pudores ac damna quis numeret –, breve fuerit quod tecum loqui habui.*” (”Mutta koska sinun tekojesi maine on kulkeutunut meille lähes paljaana ja ennemminkin toisten kirjoitusten avustamana kuin sinun omiesi, on minulla vain vähän keskusteltavaa kanssasi. Tekstiesi katoaminen lukeutuu oikeutetusti aikamme häpeisiin ja menetyksiin.”)

²³³ Pollio saavutti konsulin viran 40 eaa. Vuotta myöhemmin 39 eaa. hän vietti triumfia saavutettuaan voiton parthialaisista.

²³⁴ Petr. fam. 24,9,2–3.

²³⁵ Hier. chron. (Helm 1956, 170): ”*XLVII: Asinius Pollio, orator et consularis, qui de Dalmatis triumpharat, LXXX aetatis suae anno in villa Tusculana moritur.*” (”Vuosi 47: Asinius Pollio, reetori ja konsuli, joka vietti triumfia voitettuaan dalmatialaiset, kuoli 80 vuoden iässä Tusculumin huvilassa.”)

²³⁶ Hier. chron. (Helm 1956, 171): ”*Anno XXIII Gaius Asinius Gallus orator, Asinii Pollionis filius, (...) diris a Tiberio suppliciis enecatur.*” (”Reetori Gaius Asinius Gallus, Asinius Pollion poika, sai surmansa 23-vuotiaana Tiberiuksen hirmuisissa kidutuksissa.”)

”Paucis expectandum annis erat, ut mestissimus nati comes aut spectator fieres.” (”Oli vain muutamasta vuodesta kiinni, että sinusta olisi tullut kaikkein onnettomin ihminen poikasi kohtalon seuralaisena tai sen todistajana.”).²³⁷

Petrarca siirtyy kehuista kirjeensä varsinaiseen aiheeseen, nimittäin ystävänsä Ciceron puolustamiseen Pollion syytöksiltä:

Unum tacita dissimulatione transire fidelis amicitie lex vetat, qua clarorum omnis evi hominum cineri ac fame non aliter ac presentium obstringor; illud ergo tuum michi displicuit quod Marco Tullio, cuius nomen tuo in primis preconio celebrari par fuerat et attolli, censor acerrimus, ne dicam reprehensor asperrimus, esse volueris.

Uskollisen ystävyuden lait kieltävät minua ohittamasta yhtä asiaa hiljaisuudessa, sillä tämä ystävyys sitoo minut kaikkina aikoina eläneiden suurmiesten tuhkiin ja maineeseen samalla tavalla kuin se sitoo minut eläviinkin ihmisiin. Minua nimittäin harmittivat sinun sanasi, joiden mukaan halusit olla Marcus Tullion kaikkein jyrkin kriitikko, ellen jopa sanoisi hänen katkerin syyttelijänsä. Sinun jos jonkun olisi pitänyt ylistää häntä julkisesti ja samalla korottaa hänen nimensä korkeuksiin.²³⁸

Niin paljon kuin Pollion kirjalliset lahjat ja tämän elämänsaavutukset saivatkin osakseen kehuja antiikin suurmiehiltä, jäivät hänen kritiikkinsä Ciceron tyyliä kohtaan elämään vahvana erityisesti Seneca vanhemman, Gelliuksen ja Quintilianuksen kirjoitusten kautta. Seneca vanhempi luonnehti *Suasoriae*-teoksessaan Pollion olleen kaikista puhujista vihamielisin Ciceroa kohtaan.²³⁹ Petrarca tietää Pollion olleen niin katkera Ciceroa kohtaan, että hänen poikansa Asinius Gallus jatkoi isänsä jalanjäljissä Ciceron soraäänenä.²⁴⁰ Pollion kerrotaan suosineen puheissaan ja kirjoituksissaan korutonta attikalaista tyyliä, joka oli täysi vastakohta Ciceron suosimalle tyylitellylle kielelle.²⁴¹ Pollion kielen yksinkertaisuutta korostava attismi nähtiin Ciceron koristeellisen tyylin vierellä auttamattoman vanhanaikaisena. Verratessaan Ciceron ja Pollion tyyliä keskenään Seneca nuorempi esittää Pollion tyylin olevan ”rosoista, ryöpsähtelevää ja katkeaa vähiten odotetussa kohdassa.”²⁴²

---

²³⁷ Petr. *fam.* 24,9,4.

²³⁸ Petr. *fam.* 24,9,5.

²³⁹ Sen. *suas.* 16,14: ”[Asinius Pollio], qui infestissimus famae Ciceronis permansit.” (”Asinius Pollio, joka oli kaikkein vihamielisin Ciceron maineelle.”)

²⁴⁰ Petr. *fam.* 24,9,6. Petrarcan väite Asinius Galluksen Ciceron kritiikistä pohjautuu mahdollisesti Aulus Gelliuksen (Gell. 17,1,1) tai Suetoniuksen keisari Claudiuksen elämäkertaan, missä Suetonius kertoo keisarin kirjoittaneen Ciceron puolustuksen Asinius Gallusta vastaan (Suet. *Claud.* 41,3). Myös Quintilianus on kirjoittanut isä ja poika Asiniuksen vihamielisyydestä Ciceroa kohtaan, Quint. *inst.* 12,1,22.

²⁴¹ Morgan 2000, 61.

²⁴² Sen. *ep.* 100,7: ”Lege Ciceronem: compositio eius una est, pedem curvat lenta et sine infamia mollis. At contra Pollionis Asinii salebrosa et exiliens et ubi minime exspectes, relictura. Denique omnia apud Ciceronem desinunt, apud Pollionem cadunt exceptis paucissimis, quae ad certum modum et ad unum exemplar adstricta sunt.” (”Lue Ciceroa: hänen tyyliä muodostaa ykseyden, se notkistaa runomittaa levollisena ja pehmeänä vailla häpeällisyyttä. Mutta Asinius Pollion tyyli sen sijaan on rosoista, ryöpsähtelevää ja lakkaa vähiten odotetussa kohdassa. Sanalla sanoen Ciceron kaikki virkkeet päättyvät, mutta Polliolla ne romahtavat lukuun ottamatta muutamia harvoja lauseita, jotka on sidottu tiettyyn rytmiin ja yhteen ainoaan runomittaan.” Suomennos on A. T. Ollikaisen).

Petrarca huomaa synnyttävänsä kirjeeseensä ristiriidan soimatessaan Polliota Ciceron kritisoimisesta, sillä hän oli itsekin aiemmin arvostellut Ciceroa kovasanaisesti tälle osoittamassaan ensimmäisessä kirjeessään Cicerolle. Jottei hän sortuisi tekopyhyyteen, hän ei kiellä Polliota kritisoimasta Ciceroa, varsinkin kun he olivat aikalaisia ja tunsivat toisensa; mikä Petrarca on kaukaisuudesta arvostelemaan, jos Ciceron aikalainen ei voi tehdä samoin.²⁴³ Petrarca löytää kuitenkin eron itsensä ja Pollion välillä: Petrarcan kritiikin kohteena eivät olleet Pollion tavoin Ciceron kirjalliset taidot vaan tämän luonne ja maalliset halut. Ciceron kaunopuheisuuden lahjat olivat kiistämätön tosiseikka, josta Petrarcan mielestä ei kannattanut edes väitellä.²⁴⁴ Pollion kritiikin täytyi siis kummuta silkasta kateudesta. Painottaakseen tuohtumustaan Polliota kohtaan Petrarca nostaa esille toisen Ciceron tyyliä kritisoineen reetorin, Licinius Calvuksen, joka Pollion tavoin suosi attikalaista tyyliä.²⁴⁵ Calvuksen ja Ciceron tyylit erosivat toisistaan niin paljon, että Calvuksella oli ollut oikea syy vihata Ciceroa toisin kuin Polliolla, jonka vihalle Petrarca ei pysty keksimään mitään syytä.²⁴⁶ Todennäköisesti Petrarca ei tiennyt Pollion suosineen teksteissään Calvuksen lailla korutonta tyyliä. Pollio oli Petrarcan silmissä kateellinen ja tuo kateus koitui Pollion turmaksi, sillä kuten Petrarca arvioi: ”Olisit ollut suuri mies, jos olisit voinut sietää suurempaasi.” – ”*Magni, fateor, viri si maiorem pati possetis.*”²⁴⁷

4.7. Runokirje Horatiukselle

Kirjeitä kirjoittaessa on syytä pitää mielessä, kuka sen vastaanottaa. Niinpä halutessaan lähestyä kirjeellä roomalaisen lyriikan mestaria, Horatiusta, Petrarcan oli panostettava kirjeen muotoon ja sen vastaanottajan puhuttelutapaan. Hän päätti toteuttaa kirjeensä runomuotoisena ja valitsi

²⁴³ Petr. fam. 24,9,7: ”*Neque vero tam mei ipsius oblitus sim, ut tibi in coetaneo tuo negem viso et cognito (...); nullus hominum est cui non aliquid desit. Quis te, talem virum, vetet in vicini tui moribus notandum aliquid advertere, cum ego de longinquo in scriptis eius invenerim quod notarem?*” (”En ole unohtanut itseäni kieltäessäni sinua kritisoimasta aikalaistasi [Ciceroa], jonka näit ja tunsit; ei ole olemassa sellaista ihmistä, jolta ei puuttuisi jotain. Kuka kieltäisi sinua, tuollaista miestä, kääntämästä huomiosi joihinkin naapurisi käytökseen, kun minä kirjoittaessani kaukaisuudesta löysin jotain huomautettavaa hänen kirjoituksistaan?”)

²⁴⁴ Petr. fam. 24,9,8: ”*At quod illius eloquentie famam tentas, quod facundie principatum vis eripere celitus illi datum et totius pene nostri orbis consensu sine litigo permissum, vide ne aperta nimis iniuria est.*” (”Mutta haastat hänen kaunopuheisuuden maineen voidaksesi ryöstää hänen paikkansa puhetaidon huipulla, jonka taivas antoi hänelle ja jonka käytännössä koko meidän maailmamme yksimielisesti myönsi hänelle ilman erimielisyyttä. Huomioi, ettei tämä ole liian suoranaista vääryyttä.”)

²⁴⁵ Calvuksen Ciceron kritiikistä ovat kirjoittaneet Seneca vanhempi (Sen. controv. 7,4,6.) ja Quintilianus (Quint. inst. 12,1,22.)

²⁴⁶ Petr. fam. 24,9,9: ”*Quodsi vos huc forte livor impulit, (...) eo tamen id egrius in te fero, quo in Calvo aliquam certe nec exiguum non livoris sed odii, in te nullam odii causam scio.*” (”Mikäli teidän [Pollion ja Calvuksen] kateutenne yllytti teidät tähän pisteeseen, on se mielestäni tuskaisempaa sinun kohdallasi, nimittäin Calvuksella oli taatusti jokin toinen syy vihalleen kuin kateus. En tiedä vihalleesi mitään syytä.”)

²⁴⁷ Petr. fam. 24,9,8.

runomitakseen Horatiuksenkin suosiman pienemmän Asklepiadeen mitan²⁴⁸, jota Horatius oli itsekin käyttänyt kaikissa kolmen ensimmäisen *Carmina*-runokirjansa avaavissa ja päättävissä runoissa.²⁴⁹

Horatiuksen Oodit eivät olleet suuremman yleisön suosiossa vielä Petrarcan aikana, ja Petrarcan arvellaankin olleen ensimmäisiä, joka laati runonsa onnistuneesti lyyriseen mittaan sitten antiikin. Petrarcan jälkeen lyyrisestä runoudesta tuli hyvin suosittua renessanssin runoilijoiden keskuudessa.²⁵⁰

Petrarcalle Horatiuksen Oodit olivat kaikkein tärkeimpiä tämän runoilijan teoksista, minkä merkitystä hän oli painottanut myös lempikirjojen listassaan.²⁵¹ Oodeista Petrarca poimi myös suurimman osan

Horatiuksen kirjeen sanastosta, mikä osoittaa hänen syvän tuntemuksensa runoilijan tuotantoon.²⁵²

Horatiuksen Oodien teemat vaihtelevat elämän kepeydestä (sen rakkauksineen ja juominkeineen) ajan katoavaisuuteen ja kohtuulliseen elämäntapaan. Varsinkin Horatiuksen moraalifilosofiset ajatukset resonoivat Petrarcaassa. Petraralle Horatius oli Ciceron ja Senecan veroinen moraalifilosofian auktori, jonka runoista Petrarca lainasi otteita omiin kirjeisiinsä aforismien tapaan.²⁵³

Horatiuksen runokirjeiden esimerkkiä seuraten Petrarca ei ole merkinnyt runokirjeeseensä sen laatimisen ajankohtaa, mutta hän mainitsee siinä oleilevansa Horatiukselle rakkaassa paikassa, jossa ”Aniene-joki laskee halkoen maita rantatörmillään.”²⁵⁴ Petrarca oleskeli kirjeen kirjoitushetkellä Tiburissa (nykyisin Tivoli), jonka lähistöllä Horatiuksen huvila aikanaan sijaitsi. Näin ollen Horatiuksen runokirje on saattanut syntyä vuonna 1350, jolloin Petrarca matkusti Roomaan kristillisen riemuvuoden kunniaksi.²⁵⁵ Samana vuonna valmistui myös hänen lyyristen runokirjeiden kokoelmansa *Epystole metriche*, joka omalta osaltaan varmasti vaikutti Horatiukselle osoitetun kirjeen laatimiseen.²⁵⁶

Petrarcan runokirjeen sanoman voi tiivistää yhteen sen säkeeseen: ”*Quo te cunque moves, quicquid agis, iuvat.*”²⁵⁷ Missä tahansa Horatius liikkuukaan, mitä ikinä hän tekeekään, kaikki tämä miellyttää

---

²⁴⁸ Pienempi Asklepiadeen mitta on metrisesti seuraava: ŪŪ –ŪŪ– –ŪŪ– Ū–.

²⁴⁹ Houghton 2009, 163.

²⁵⁰ Schmidt 2000, 301.

²⁵¹ Horatiuksen oodeja korostava Petrarcan merkintä lempikirjojen listassa on seuraava: ”*Horatius presertim in odis*”. Enemmän Horatiuksesta Petrarcan lempikirjojen listalla, kts. s. 18.

²⁵² Cosenza 1910, 132–135. Cosenza tarjoaa kattavan listauksen kaikista Horatiuksen sanoista ja niiden alkuperästä, joita Petrarca lainaa tässä kirjeessään.

²⁵³ Petr. *de ignorantia* 4,108; Schmidt 2000, 299.

²⁵⁴ Petr. *fam.* 24,10,46–48: *Qua ripis Anio rura secans ruit, / olim grata tibi dum superos colis, / unde hec te meditans nunc tibi texui.*” Horatius oli myös laulanut oodeissaan syöksyvistä Aniene-joesta Tiburin ylistyksessään, Hor. *carm.* 1,7,10–14: ”*Me nec tam patiens Lacedaemon / nec tam Larisae percussit campus opimae, / quam domus Albunae resonantis / et praeceps Anio ac Tiburni lucus et uda / mobilibus pomaria rivis.*”

²⁵⁵ Dotti 1987, 220.

²⁵⁶ Enenkel 2014.

²⁵⁷ Petr. *fam.* 24,10,67.

Petrarca. Horatius on kuin Muusa, joka johdattaa Petrarcan runojen pastoraaleihin maisemiin, *ad locum amoenum*. Osoittaakseen Horatiukselle tuntevansa tämän runotuotannon läpikotaisin Petrarcan runokirje on kuin systemaattinen luettelo, joka sisältää Horatiuksen teosten eri teemoja. Näitä Horatiuksen teoksista poimittuja teemoja Petrarca ilmentää erilaisina paikkoina, joihin hän on valmis seuraamaan esikuvaansa.²⁵⁸ Runokirjeen säkeissä 12–29 Horatius johdattaa Petrarcan antiikin mytologian pariin. Tässä kirjeen osiossa Petrarca esittelee erityisesti Horatiuksen kuuluisan Kevät-runon (Hor. *carm.* 1,4) henkilöihahmoja: nymfit, sulottaret ja Faunuksen.²⁵⁹ Mytologiaa seuraavat säkeissä 30–41 ylistykset roomalaisille suurmiehille, jotka Petrarca kertoo Horatiuksen ikuistaneen runoissaan, jotka ovat ”marmoriakin kestävämpiä”.²⁶⁰ Petrarca nimeää näiden Horatiuksen ylistämien suurmiesten joukosta Druksen ja Scipion.²⁶¹ Runokirjeen säkeet 42–66 vievät Petrarcan Horatiuksen runojen eri seuduille Roomasta kohti itää aina myrskyisälle ja kylmälle Kaukasukselle saakka.²⁶² Runokirjeen lopun 72 säkeissä Petrarca ylistää Horatiuksen eri tyyllilajeja (satiiria, rakkaus ja ylistysrunoja sekä moraalirunoja) sekä tämän tapaa laulaa läheisistä ystävästään, kuten Maecenaasta, Fuscuksesta ja Vergiliuksesta.²⁶³ Kaikki nämä ylistykset huipentuvat säkeisiin, joissa Petrarca toteaa ”ylvään kateuden” (*invidia nobilis*) sytyttäneen hänessä halun seurata Horatiuksen jäljillä.²⁶⁴

Toisin kuin muille antiikin kirjailijoille osoitetuissa kirjeissään Petrarca ei kirjoita Horatiuksesta historiallisena henkilönä.²⁶⁵ Täysin vaille huomiota jäävät Horatiuksen elintavat ja tapahtumat hänen elämässään. Petrarcan kirje on ennemminkin ylistys Horatiuksen taidoille kuin runoilijalle itselleen. Petrarca asettuu runokirjeessään ihailijan ja seuraajan rooliin. Horatius on kuin Danten Vergilius, joka Helvetin sijasta johdattaa Petrarcan runojen Elysiumiin. Sisäistämällä Horatiuksen runot Petrarca osaa ja pystyy laatimaan esikuvansa kaltaisia säkeitä. Hän kykenee sommittelemaan

²⁵⁸ Schmidt 2000, 301.

²⁵⁹ Leikkisät nymfit: Petr. *fam.* 24,10,17: ”*nymphas querulas*”, Hor. *carm.* 1,4,6; sulottaret ruusunpunaisine alastomine vartaloineen: Petr. *fam.* 24,10,18: ”*nudas roseo corpore Gratias*”, Hor. *carm.* 1,4,6; Faunus: Petr. *fam.* 24,10,12, Hor. *carm.* 1,4,11.

²⁶⁰ Petr. *fam.* 24,10,30: ”*Sculpunt que rigido marmore durius / heroas veteres sique forent.*” Petrarca todennäköisesti viittaa Horatiuksen *Carmina*-runojen kolmannen kirjan päättävään runoon, jossa Horatius laulaa saaneensa valmiiksi monumentin (runoteoksensa), joka on ”pronssiakin kestävämpi”, Hor. *carm.* 3,30.

²⁶¹ Petr. *fam.* 24,10,37. Horatius laulaa Druksen ylistystä esimerkiksi Hor. *carm.* 4,4, Scipiosta hän kirjoitti satiireissaan, Hor. *sat.* 2,1,72.

²⁶² Petr. *fam.* 24,10,66: ”*Nimbosique procul frigora Caucasi.*” Horatius laulaa ”vihamielisestä Kaukasuksesta” (Hor. *carm.* 1,22,6–7: ”*inhospitale Caucasum*”).

²⁶³ Horatiuksen *Carmina*-runoteos oli omistettu hänen tukijalleen Maecanaalle. Ystävästään Fuscuksesta hän lauloi esimerkiksi runoissa *carm.* 1,22 ja *carm.* 1,9. *Carm.* 1,3 oli omistettu Vergiliuksen merimatkan kuvaukseen.

²⁶⁴ Petr. *fam.* 24,10,126–130: ”*Ut vidi, invidiam mens vaga nobilem / concepit subito, nec peperit prius / quam te (...) sequens (...).*”

²⁶⁵ Schmidt 2000, 302.

säkeensä Horatiuksen suosimaan runomittaan ja hyödyntämään tämän runojen sanastoa. Täten Petrarca haluaa antaa vaikutelman itsestään yhtä taitavana runoilijana kuin Horatius.

4.8. Runokirje Vergiliukselle

Jo Petrarcan lapsuudesta asti Vergiliuksen runoilla oli ollut tärkeä paikka hänen sydämessään. Ciceron teosten ohella Vergiliuksen runot olivat toimineet hänelle latinankielisen kaunopuheisuuden mallina ja ohjenuorana hyveelliseen elämään. Varsinkin Vergiliuksen Aeneas edusti hänelle täydellisen ihmisen ideaalia, joka hurskaana hylkää maalliset halunsa täyttääkseen jumalien määräämän kohtalonsa.²⁶⁶ Näin ollen hän tervehtii Vergiliusta kirjeessään tämän arvon mukaisesti ja korottaa tämän Ciceron rinnalle latinankielisen kirjallisuuden huipulle: ”*Eloquii splendor, latie spes altera linguae.*” (“[Sinä] kaunopuheisuuden loisto, latinan kielen toinen toivo.”).²⁶⁷

Petrarca laati kirjeensä Vergiliuksen suosimaan heksametriin.²⁶⁸ Kirjeessään Petrarca kuvittelee kirjoittavansa Vergiliukselle Manalaan. Petrarca tiedustelee Vergiliukselta tämän olinpaikkaa, millä Manalan piirillä tämä asustaa ja mahtaako tämä kenties käyskennellä Elysiumin metsissä muiden suurten runoilijoiden, kuten Homeroksen ja Orfeuksen kanssa.²⁶⁹ Tässä Petrarcan kuvittelemassa Manalassa on vahvoja viitteitä sekä Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksen kuudennesta kirjasta että Danten Jumalaisesta näytelmästä. Petrarcan kuvitelman miljöö on Vergiliukselta mutta sisällöltään se toistaa Danten Helvetin neljättä laulua. Petrarca puhuu Manalan piiristä (*Averni circulus*)²⁷⁰ viitaten Danten Helvetin ensimmäiseen piiriin, jossa asustivat kaikki kastamattomat ja ennen kristinuskoa eläneet suurmiehet ja -naiset. Erottuakseen Dantesta, joka näki runoilijoiden (Homeroksen, Horatiuksen ja Ovidiuksen) joukossa Lucanuksen, Petrarca jättää Lucanuksen pois tästä piiristä, sillä hän tiesi Lucanuksen kuolleen itsemurhan seurauksena.²⁷¹ Itsemurha oli rangaistava teko, joten hänen on asustettava jossain syvemmillä Manalassa.²⁷² Jälleen kerran Danten laulun esimerkkiä seuraten Petrarca kysyy Vergiliukselta, onko tämä saattanut todistaa Kristuksen (*summus rex*) laskeutuneen kuolleiden joukkoon.²⁷³ Dantelle Vergilius oli kertonut nähneensä voiton merkillä kruunatun sankarin

---

²⁶⁶ Hardie 2014, 81.

²⁶⁷ Petr. *fam.* 24,11,1.

²⁶⁸ Daktyylinen heksametri on metrisesti merkittynä: –UU –UU –UU –UU –UU –Ü.

²⁶⁹ Petr. *fam.* 24,11,6–14.

²⁷⁰ Petr. *fam.* 24,11,6–7.

²⁷¹ Todennäköisesti Petrarcan tieto Lucanuksen itsemurhasta on peräisin Suetoniukselta, Sue. *vita Luc.*

²⁷² Dante *inf.* 4,88–90; Petr. *fam.* 24,11,15–17.

²⁷³ Petr. *fam.* 24,11,25–29.

laskeutuneen alas ja noutaneen Vanhan testamentin pyhät sielut mukaansa taivaaseen.²⁷⁴ Petrarca pohtii, onko Vergilius päässyt näiden autuaiden joukkoon taivaaseen.²⁷⁵

Vaikka Petrarca kuvitteleekin Vergiliuksen käyskentelemään Elysiumin metsiin, hän kuitenkin haastaa Vergiliuksen kuudennen kirjan ja samalla koko runoilijan profetiaallisen maineen kysyessään: ”Kuinka kaukana totuudesta olivat sinun näkysi vaeltavan Aeneaan pääsystä läpi norsunluisen portin?”²⁷⁶ *Aeneis*-eepoksen kuudennesta kirjasta oli muodostunut *Bucolica*-teoksen neljännen runon lailla Vergiliuksen apologettisen luennan kulmakivi.²⁷⁷ Varsinkin kirjan kohtauksen Elysiumin niityillä, jossa Aeneas tapaa kuolleen isänsä, nähtiin osoittavan runoilijan tietäneen ruumiin ja sielun ylösnousemuksesta.²⁷⁸ Tätä näkemystä Petrarca ei kuitenkaan hyväksynyt, sillä Vergilius ei voinut tietää kristillisestä ruumiin ylösnousemuksesta, sillä hän ei alun alkaenkaan tuntenut koko kristinuskoa. Vanhoilla päivillään Petrarca palasi pohtimaan Vergiliuksen yliluonnollisia ennustamisen lahjoja vain todetakseen *Aeneis*-eepoksen kuudennen kirjan olevan pelkkää fiktiota: [*Aeneas*] *mente inferos adeat, ubi fictionum nullus aut modus aut numerus.*²⁷⁹ Petrarca riisti Vergiliukselta tämän yliluonnolliset lahjat ja palautti runoilijan ihmiseksi ihmisten joukkoon – tosin kuolleeksi sellaiseksi.

Petrarca siirtyy Vergiliuksen kuulumisten tiedustelun jälkeen kirjeensä todelliseen aiheeseen, asioista tiedottamiseen. Aivan kuten Varron ja Liviuksen kirjeiden kohdalla Petrarca haluaa saattaa Vergiliuksen tietoon sellaisia asioita, jotka eivät ole vielä kantautuneet runoilijan korviin. Vergiliusta kiinnostanee varmasti tietää, miten asiat ovat hänen kolmessa rakkaassa kaupungissaan, Napolissa²⁸⁰, Mantovassa ja Roomassa. Petrarca kertoo surukseen Napolin ajautuneen sekasortoon kuningas Robert I:n kuolemaa seuranneiden valtataistelujen vuoksi. Vergiliuksen kotikaupungin Mantovan tila on Napolia parempi, mutta jonka rauhaa uhkaavat jatkuvasti sen vihamieliset naapurit.²⁸¹ Kertoessaan Mantovan tilanteesta Petrarca paljastaa Vergiliukselle oleilevansa kirjeen kirjoitushetkellä kaupungissa.²⁸² Petrarcan kirje Vergiliukselle ajoittuu toukokuulle 1350.²⁸³ Samana vuonna hän laati Horatiuksen runokirjeen, jonka hän kirjoitti niin ikään runoilijalle tärkeässä kaupungissa Tiburissa.

---

²⁷⁴ Dante *inf.* 4,52–63.

²⁷⁵ Petr. *fam.* 24,11,23–25.

²⁷⁶ Petr. *fam.* 24,11,21–22: ”(...) *Quantum vero tua somnia distent / et vagus Aeneas portaque emissus eburna.*”

²⁷⁷ Witt 2000, 252–253; Lisää Vergiliuksen *Bucolica*-teoksen neljännen runon apologettisesta tulkinnasta kts. s. 22.

²⁷⁸ Wilson-Okamura 2010, 183.

²⁷⁹ Petr. *sen.* 4,5,43.

²⁸⁰ Petrarca käyttää kaupungista sen vanhaa nimeä Parthenope viitaten samalla Donatuksen Vergiliuksen elämäkerran (Donat. *vit. Verg.* 36) mainintaan Vergiliuksen hautaepigrammista: ”*Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc Parthenope.*”

²⁸¹ Petr. *fam.* 24,11,34–41; Lisää Napolin ja Mantovan tapahtumista, joihin Petrarca viittaa, kts. Cosenza 1910, 142–144.

²⁸² Petr. *fam.* 24,11,42: ”*Hic [Mantua] tibi composui que perlegis.*”

²⁸³ Dotti 1987, 215.

Mantovassa Petrarca intoutuu pohtimaan, kulkeeko hän niillä samoilla seuduilla, joilla Vergiliuskin vaelteli vielä eläessään. Katseliko runoilija niitä samoja maisemia, joita Petrarca itsekin nyt katselee? Tällaisten pohdintojen seurauksena Petrarca pystyy ikään kuin näkemään Vergiliuksen edessään: ”*Atque ea presentem michi te spectacula reddunt.*”²⁸⁴

Vaikka Napolissa vallitsee sekasorto ja Mantovaa uhittelevat vihamieliset naapurit, niin Rooman tilanteesta Vergiliuksen ei kannata edes kysyä.²⁸⁵ Petrarca todennäköisesti sivuaa tällä toteamuksellaan häntä katkeroittaneita tapauksia eli Cola di Rienzon epäonnista vallankaappausta ja paavinistuimen menetystä Avignoniin. Viedäkseen Vergiliuksen huomion pois Rooman alennustilasta Petrarca haluaa kertoa jotain runoilijan mieltä lämmittävää: kaikki Vergiliuksen kolme teosta ovat säilyneet. *Aeneis*-eeposkin on säilynyt, vaikka Vergilius itse määräsikin sen viimeisenä toiveenaan kokonaan tuhottavaksi. Onneksi keisari Augustus ei suostunut toteuttamaan tätä pyyntöä, vaan säästi eepoksen. Petrarca soimaa Vergiliusta tästä tahdosta ja kiittää keisaria siitä, ettei tämä suostunut toimimaan kuolevan ystävänsä tahdon mukaisesti. Tätä keisarin urotekoa tullaan ylistämään ikuisesti.²⁸⁶

Korostaakseen Vergiliuksen tärkeyttä Petrarca päättää runokirjellään *Familiaries*-kirjekokoelman roomalaisille auktureille osoitettujen kirjeiden osuuden. Roomalaisille laadittuja kirjeitä seuraa Homeroksen kirje, joka eroaa muista kirjeistä sen vastaanottajan taustan lisäksi myös muodoltaan – siinä Petrarca esittää vastaavansa Homeroksen lähettämään kirjeeseen.

4.9. Kirje Homerokselle

Petrarcan kirjeen Homerokselle on tulkittu olevan Petrarcan oikea vastaus kirjeeseen, jonka lähettäjä olisi ottanut Homeroksen nimen pseudonyymikseen ja kirjoittaneen kirjeensä ikään kuin Homeros olisi itse lähestynyt Petrarcaa. Cosenza arvelee kirjeen takana olevan mahdollisesti bolognalainen reetori Pietro da Moglio.²⁸⁷ Fantham ehdottaa myös da Mogliota mutta nostaa esille myös sen mahdollisuuden, että kirje voisi olla Petrarcan hyvän ystävän Boccaccion kirjoittama.²⁸⁸ Tällöin Homeroksen kirje olisi ollut todellisuudessa lähetetty fiktiivinen kirje ja merkki kahden kollegan välisestä ajatusleikistä. Itse kuitenkin tulkitsen Petrarcan vastaanottaman kirjeen Homerokselta olleen hänen mielikuvituksensa tuote. Jos Petrarca pystyi kuvittelemaan lähestyvän antiikin suurmiehiä

---

²⁸⁴ Petr. *fam.* 24,11,50.

²⁸⁵ Petr. *fam.* 24,11,52–53.

²⁸⁶ Petr. *fam.* 24,11,54–65.

²⁸⁷ Cosenza 1910, 189–190.

²⁸⁸ Fantham II, 692.

fiktiivisillä kirjeillään, mikseivät he voineet yhtä hyvin ”lähettää” hänelle kirjeitä? Varsinkin kun muistaa, että Petrarcan perimmäisenä tarkoituksena oli luoda *Familiares*-kirjekokoelmallaan itsestään tarkkaan harkittua narratiivia. Petrarca halusi tulla muistetuksi ja elää ikuisesti teoksissaan antiikin kirjallisuuden suurmiesten tapaan. Petrarca piti itseään niin merkittävä kirjailija, että hänen taidokkuutensa ylitti aikarajat saavuttaen jopa antiikin suurimman runoilijan Homeroksen huomion.

Kirje Homerokselle ei ollut ensimmäinen kera, kun Petrarca laittoi sanoja kreikkalaisen runoilijan suuhun. Petrarcan *Africa*-eepoksen yhdeksäs kirja sisältää episodin, jossa Homeros ilmestyy historioitsija Enniukselle tuoden tälle profetian Petrarcan tulemisesta ja tämän urotöistä. Tässä episodissa Ennius kysyy Homerokselta osoittaen Petrarcaa: ”*Dux o carissime, quisnam est, quem video teneras inter consistere lauros et viridante comas meditantem incingere ramo?*” (”Oi rakkahin oppaani, kuka on tuo mies, jonka näen seisovan tuolla solakoiden laakeripuiden keskellä ja miettivän, kuinka kietoisi vehreät oksat hiustensa ympärille?”).²⁸⁹ Homeros vastaa tähän: ”*Ille diu profugas revocabit carmine Musas tempus in extremum, veteresque Elicone Sorores restituet, (...). Francisco cui nomen erit. (...) Quin etiam ingenii fiducia quanta, quantus aget laudum stimulus!*” (”Tuo mies tulee laulullaan kutsumaan kauan pakosalla olleet Muusat hyvin kaukaiseen aikaan ja palauttamaan vanhat Sisaret takaisin Helikonille. Hänen nimensä on Franciscus. Kuinka suureksi hänen lahjakkuutensa luetaankaan, kuinka paljon mainetöiden suoma kunnia häntä kannustaakaan!”).²⁹⁰

Petrarca oli opiskellut kreikan kieltä Barlaam Calabrialaisen opastuksella mutta hän ei koskaan oppinut kreikkaa niin hyvin, että hän olisi pystynyt lukemaan kreikankielistä kirjallisuutta. Petrarcan aikana Homeroksen eepoksista ei ollut kunnollista latinankielistä versiota, joten hän joutui turvautumaan aikalaistensa tavoin Homeroksen eeposten *Ilias Latina* -lyhennelmään, jossa Homeroksen Iiaan 15 693 säettä oli supistettu 1070 säkeeseen.²⁹¹ Tämä latinankielinen lyhennelmä löytyi todennäköisesti myös Petrarcan käsikirjoituskokoelmasta.²⁹²

Vuonna 1354 Petrarca sai Bysantin hovin virkamieheltä, Nicolas Sigerosilta, lahjaksi käsikirjoituksen, joka sisälsi Homeroksen eepokset kreikaksi.²⁹³ Hän suree Sigerosille lähettämässään kirjeessä sitä, ettei kukaan pysty kääntämään hänelle näitä teoksia, sillä hänen entinen opettajansa Barlaam Calabrialainen oli kuollut vuonna 1348. Tämän vuoksi Homeros oli hänelle mykkä tai

---

²⁸⁹ Petr. *africa* 9,217–219.

²⁹⁰ Petr. *africa* 9,229–237. Näiden molempien *Africa*-eepoksen otteiden suomennokset ovat M.-L. Kallelan ja T. Oksalan.

²⁹¹ *OCD* s.v. ‘Ilias Latina’.

²⁹² Petrarca kertoo kirjeessään Nicolas Sigerosille omistavansa osia sekä Platonin että Homeroksen teoksista latinankielisinä käännöksinä, Petr. *fam.* 18,2,12: ”*Habeo quidem ex utroque quantum latinitas habet in sermone patrio.*” (”Omistan heidän molempien teoksista kaikki ne, jotka latinankieliset oppineet ovat kääntäneet äidinkielelleen.”).

²⁹³ Petr. *fam.* 18,2. Tässä kirjeessä Petrarca kiittää vuolaasti ystävänsä saamastaan lahjasta ja ihailee sen kielen puhtaisuutta ja turmeltumattomuutta.

päinvastoin, Petrarca oli itse kuuro: *”Homerus tuus apud me mutus, imo vero ego apud illum surdus sum.”*²⁹⁴

Saattaakseen Homeroksen äänen kuuluviin latinaksi Petrarca ja Boccaccio päättivät rahoittaa Homeroksen eeposten kääntämisen latinaksi. Kääntäjäksi valittiin Leonzio Pilato, joka oli saapunut Boccaccion kutsusta Firenzeen opettamaan kreikkaa vuonna 1360.²⁹⁵ Pilato todennäköisesti aloitti käännöstyöt samana vuonna saavuttuaan Firenzeen, sillä Petrarca kertoo kirjeessään Homerokselle Pilaton aloittaneen jo eeposten kääntämisen latinaksi.²⁹⁶ Petrarca on päivännyt kirjeensä Homerokselle vuoden 1360 lokakuulle.²⁹⁷ Pilaton Homeroksen teosten käännökset valmistuivat todennäköisesti vuonna 1363. Laadultaan Pilaton käännökset olivat kuitenkin hyvin kaukana Homeroksen kreikankielisen alkutekstin tasosta: käänнос oli karkea ja tehty sanasta sanaan vailla minkäänlaista kielellistä soljuvuutta. Cosenza toteaaakin osuvasti Pilaton käännöksestä seuraavaa: *”Leonzio’s translation was neither poetical nor Latin.”*²⁹⁸ Nämä Pilaton käännökset eivät Petrarcan ja Boccaccion jälkeen kiinnostaneet myöhempiä humanisteja, sillä ne eivät enää täyttäneet heidän tyyllillisiä kriteerejensä.²⁹⁹

Petrarcan kirje Homerokselle ei ole runomitassa, kuten hänen aiemmat kirjeensä Horatiukselle ja Vergiliukselle olivat olleet. Petrarca tiedostaa tämän ristiriidan, varsinkin kun hän oli puhutellut Vergiliusta heksametrissa, jota hänen olettaisi myös käyttävän Homeroksen kirjeessä. Petrarca perustelee proosan käytön sillä, että Homeroksen lähettämä kirje Petrarcale oli ollut latinaksi ja proosamuotoinen, joten seuratakseen Homeroksen esimerkkiä Petrarca päätyi kirjoittamaan tähän samaan tyyliin. Lisäksi Vergiliuksen kanssa Petrarcaa yhdisti latinan kieli, jonka vuoksi hänen oli helppo kirjoittaa tälle heksametrissa.³⁰⁰

---

²⁹⁴ Petr. *fam.* 18,2,10. Petrarca kertoo opettajansa kuolleen, Petr. *fam.* 18,2,7.

²⁹⁵ Fantham I, 654. Pilaton kreikan opettajan pestiä Firenzen yliopistossa pidetään alkuna kreikan kielen opetukselle läntisen Euroopan yliopistoissa.

²⁹⁶ Petr. *fam.* 24,12,2: *”Vir iste, (...) totum te nobis reddet, et iam cepit, (...)”* (”Tuo mies toimittaa sinut meille kokonaisuudessaan ja hän on jo aloittanut tämän työn.”)

²⁹⁷ Petr. *fam.* 24,12,43. Kirje on päivätty lokakuun 9. päivälle, ja se on kokonaisuudessaan seuraava: *”Apud superos, medio annium clarissimorum Padi Ticini Ardue aliorumque, unde quisam Mediolanum dici volunt, VII Idus Octobris anno etatis ultime MCCCLX.”* (”Elävien joukossa, keskellä mahtavia jokia: Po, Ticino ja Adda-joki sekä muut, joiden mukaan jotkut haluavat sanoa Milanon saaneen nimensä. Lokakuun 9. päivänä vuonna 1360, viimeisintä aikakautta.”).

²⁹⁸ Cosenza 1910, 183.

²⁹⁹ Kuhlmann – Schneider 2013.

³⁰⁰ Petr. *fam.* 24,12,5: *”Quod idcirco prefatus sim, nequem forte moveat quod qui ligatis Virgilium, te solutis verbis alloquor; illum enim compellabam, tibi vero respondeo, atque ideo illic comunem ipsius, hic non tuum illum veterem sed epystole ad me misse novum quendam et michi quotidianum, tibi ut reor insolitum, stilum sequor.”* (”Mainitsin tämän hyvissä ajoin, mikäli se häiritsee ketään, että kirjoitan sinulle proosamuodossa, vaikka lähestyin Vergiliusta runomitoin; silloin puhuttelin häntä mutta nyt kirjoitan sinulle vastausta. Puhuttelin häntä meidän yhteisellä kielellämme mutta tässä kirjeessä seuraan sinun esimerkkiäsi, sillä et lähestynyt minua sinun vanhalla puheenparrellasi vaan lähetit kirjeesi minulle käyttäen sinulle uutta mutta minulle tavallista kirjoitustyyliä, johon arvelen sinun olevan tottunut.”). Tämä Homerokselle ”uusi kirjoitustyyli” tarkoittaa latinankielistä proosaa.

Homeros on paljastanut Petraralle kirjeessään monia asioita omasta elämästään, hänen runouden opettajistaan, runouden syntymästä, sekä hänen kotimaastaan, josta myöhemmät kirjailijat ovat käyneet kiivasta väittelyä.³⁰¹ Kaiken tämän hän on paljastanut vain ainoastaan Petraralle, eikä Petrarca paljasta näitä salaisuuksia kirjeensä lukijalle. Nämä asiat jäävät Homeroksen ja Petrarcan välisiksi.

Homeros on myös valittanut kirjeessään, että liian moni runoilija on jäljitellyt hänen eepoksiaan. Petrarca haluaa lohduttaa Homerosta ja toteaa, ettei Homeros ollut suinkaan ainoa, jonka teoksia myöhemmät kirjailijat ovat jäljitelleet. Homeroksen tulisi valittamisen sijasta kuitenkin iloita, sillä jäljittely on merkki hänen teostensa valtavasta suosiosta ja siitä, että niin moni olisi halunnut kirjoittaa kuten Homeros.³⁰² Petrarca itse ainakin riemuitsi, jos joku ikinä haluaisi imitoida tai jopa väärentää hänen omia teoksiaan.³⁰³

Homerosta on harmittanut hänen kaikista jäljittelijöistä erityisesti Vergilius, joka kiittämättömänä ei ylistänyt Homerosta *Aeneis*-eepoksessaan. Petrarca päättää ottaa sovittelijan roolin ja pyytää Vergiliuksen puolesta anteeksi Homerokselta.³⁰⁴ Puolustaakseen Vergiliusta Petrarca siteeraa Horatiusta, jonka sanojen mukaan maailmassa ei ole koskaan ollut ketään, joka olisi ollut mieleltään Vergiliusta puhtoisempi. Näin ollen Vergilius ei voinut olla kiittämätön ketään kohtaan.³⁰⁵ Vergiliuksen tavoin kukaan muukaan roomalainen kirjailija ei koskaan kirjoittanut Homeroksesta epäsoveliaasti, sillä niin moni kirjailija ylisti kreikkalaista runoilijaa teksteissään.³⁰⁶ Homeros on huomauttanut Petraralle, että Vergilius oli kuitenkin muistanut ylistää kahta muuta kreikkalaista runoilijaa, Hesiodosta ja Theokritosta, *Georgica*- ja *Bucolica*-runoissaan.³⁰⁷ Petrarca pystyy

---

³⁰¹ Petr. *fam.* 24,12,7–8. Petrarca luettelee myös muita Homeroksen paljastamia asioita elämästään, joita ovat: Homeroksen matkat Foinikiaan ja Egyptiin (Petr. *fam.* 24,12,9), tämän kadonneet teokset (Petr. *fam.* 24,12,9 & 11) sekä tämän kuolema (Petr. *fam.* 24,12,13).

³⁰² Petr. *fam.* 24,12,15: "*Multa de imitatoribus tuis, (...) questus es. (...) Unde fit ut conquiescere debeas, summus in hoc numero, fateor, sed non unus. (...) Gaudendum vero talem te cui multi similes fieri velint sed non multi possint.*" ("Olet paljon valittanut jäljittelijöistäsi. Joten malta mielesi. Uskon sinun olleen huomattavin imitoinnin kohteeksi joutuneista mutta et ole ainoa. Sinun pikemminkin tulisi iloita menestyksestäsi, sillä niin moni haluaisi olla kuten sinä mutta harva pystyy siihen.").

³⁰³ Petr. *fam.* 24,12,16: "*Quidni autem gaudeas tu, primi semper certus loci, cum ego, ultimus hominum, gaudeam, nec gaudere sat est, glorier quoque tanti me nunc fieri, ut si aliquis, si tamen est aliquis, qui imitari optet ac fingere?*" ("Miksi et siis iloitsisi pitäessäsi aina ykköspaikkaa, kun minä viimeisenä iloitsisin (ei iloitseminen ei ole tarpeeksi, minä jopa hekumoisin), jos minulla olisi nyt sellaista arvoa jonkun silmissä (jos ketään sellaista on olemassakaan), että joku haluaisi jäljitellä ja väärentää teoksiani.").

³⁰⁴ Petr. *fam.* 24,12,18: "*Virgilium ipsum (...) tibi, optime dux noster, excusam.*" ("Pyydän Vergiliuksen puolesta anteeksi sinulta, oi korkea-arvoisin oppi-isämme.").

³⁰⁵ Petr. *fam.* 24,12,18: "*cuius anima, ut Flaccus ait, non candidiorem alia terra tulit.*" Petrarca siteeraa Horatiuksen satiiria (Hor. *sat.* 1,5,40–42): "*(...) Vergiliusque occurrunt, animae qualis neque candidiores terra tulit.*"

³⁰⁶ Petr. *fam.* 24,12,20. Osoittaakseen, kuinka roomalaiset arvostavat Homerosta Petrarca päättää nimetä Homerosta ylistäneitä roomalaisia kirjailijoita: Lucanus (Luc. 984), Horatius (Hor. *ep.* 1,2,1–4 sekä Hor. *carm.* 4,9,5–6), Ovidius (esim. Ov. *am.* 1,8,61), Juvenalis (Juv. 6,437) ja Statius (Stat. *achil.* 1,1–4).

³⁰⁷ Petr. *fam.* 24,12,21. Vergilius ylistää Hesiodosta toisessa *Georgica*-runossaan (Verg. *g.* 2,176). Theokritoksen runouden ylistykselle hän on omistanut paimenrunojensa kuudennen kirjan ensimmäisen laulun (Verg. *ecl.* 6,1).

selittämään, miksi Homeroksen ylistys puuttuu kokonaan Vergiliuksen eeposesta: Vergilius olisi ylistänyt Homerosta *Aeneis*-eepoksessaan, ellei hän olisi menehtynyt ennen sen valmistumista. Petrarca kertoo Homeroksen eepoksilla olleen niin suuri vaikutus Vergiliuksen teokseen, että Vergilius oli halunnut säästää Homeroksen ylistyksen eepoksensa loppuun. Petrarca kysyy Homerokselta, missä muualla olisi suotavampaa ylistää esikuvaansa kuin aivan teoksensa lopussa: ”*Ubi enim, queso, dignius quam in fine vie dux laudandus?*” (”Kysynkin siis, missä olisi sopivampaa ylistää matkanjohtajaa, ellei sitten itse matkan päässä?”).³⁰⁸ Petrarca perustelee väitettään sillä, että Vergiliuksen teosta esikuvanaan pitänyt Statius oli sijoittanut esikuvansa ylistyksen *Thebais*-eepoksensa loppuun.³⁰⁹ Mikäli Statius olisi Vergiliuksen tavoin menehtynyt kesken kirjoitustyönsä, olisi hänen teoksestaan myös jäänyt kokonaan pois Vergiliuksen eepoksen ylistys.³¹⁰

Vergiliuksen ja lukuisten muiden runoilijoiden jäljittelyistä aiheutuneen harmituksen lisäksi Homeros on kertonut Petrarcalle hänen matkastaan Firenzeen Leonzio Pilaton seurassa. Matka tapahtui vasten Homeroksen tahtoa, ja hän on verrannut sitä Petrarcalle maanpakoon joutumiseen.³¹¹ Petrarca haluaa kertoa Homerokselle, ettei Italian maaperä välttämättä ole niin kamala paikka kuin Homeros kuvittelee. Petrarcan mukaan Homeroksella on huomattavasti paremmat oltavat lännessä, nimittäin siellä tällä on enemmän ystäviä kuin idässä Kreikassa, jossa Petrarca liioitellen sanoo Pilaton olleen ainoa Homeroksen ihailija.³¹² Ajan saatossa Homeroksen ihailijoiden joukko on kutistunut kutistumistaan, nyt Petrarcan aikana Homeroksen tukijoita olivat enää hän itse sekä pieni joukko hänen läheisiä ystäviänsä. Petrarca korostaa itsensä ja ystäviensä ainutlaatuisuutta todetessaan, ettei heidän jälkeensä tuona rappiollisena aikana tulisi olemaan enää ketään, joka pitäisi Homerosta arvossa: ”*Pauci olim, nunc paucissimi, mox ut auguror nulli erunt, quibus in precio sint honesta studia.*” (”Silloin sinulla oli vähän ihailijoita, nyt vielä vähemmän, pian ennustaakseni ei enää ainuttakaan, jotka pitäisivät arvossa kunniallisia oppeja.”).³¹³

---

³⁰⁸ Petr. fam. 24,12,22–23.

³⁰⁹ Stat. theb. 12,816–817: ”*Nec tu divinam Aeneida tempta, / sed longe sequere et vestigia semper adora.*” (”Älä teokseni haasta jumalaista Aeneista vaan seuraa sen jäljissä pitkään ja ihaile sitä ikuisesti.”).

³¹⁰ Petr. fam. 24,12,25: ”*Si et hunc mors igitur prevenisset, ut te Virgilius sic iste Virgilium siluisset.*” (”Niinpä jos kuolema olisi koittanut Statiukselle ennenaikaisesti, olisi hän vaiennut Vergiliuksesta kuten Vergilius vaikenä sinusta.”).

³¹¹ Petr. fam. 24,12,30: ”*Comunis amicus, (...) te intra florentes patrie mee muros peregrinari, sive ita mavis, exulare coegerit.*” (”Meidän yhteinen ystävämme vei sinut ulkomaille loistokkaaseen isänmaani [Firenzen] muurien sisään, tai jos pidät näitä sanoja parempana, hän pakotti sinut maanpakoon.”).

³¹² Petr. fam. 24,12,34: ”*Quod te in terram duxit, etsi paucis ac pluribus certe quam ulla, hodie amicis ac miratoribus habitata tuis. (...) Nostra enim etate, nisi fallor, amicus hic noster iam tota in Grecia solus est.*” (”Hän johdatti sinut ystäväsi ja ihailijoidesi asuttamaan maahan, vaikkakin heitä on vain muutama mutta kuitenkin enemmän kuin missään muualla. Ellen erehdy, meidän ystävämme lienee aikakautemme ainoa ystäväsi koko Kreikassa.”).

³¹³ Petr. fam. 24,12,35.

Homeros on halunnut kirjeellään ennen kaikkea apua suoraan Petrarcalta: ”Pyydät turvapaikkaa sylistäni.”³¹⁴ Petrarca ei kuitenkaan voi tarjota apuaan Homerokselle, sillä aikakaudet erottavat heidät toisistaan. Ainoa mitä hän voi tehdä Homeroksen hyväksi on luvata rakastaa tätä koko sydäimestään ja olla osallisena Homeroksen eeposten saattamisessa latinan kielelle.³¹⁵

Petrarca on kirjeessään Homeroksen järjen ääni, joka pystyy sanoillaan tukahduttamaan muinaisen ystävänsä huolet – Homeros ei ole Petrarcalle yhtään sen myyttisempi hahmo kuin kukaan muukaan antiikin suurmiehistä. Ikään kuin laatimalla vastauksen Homeroksen kirjeeseen Petrarca antaa Homerokselle oman äänen, sillä pystymme Petrarcan kirjeestä hahmottelemaan tämän kuvitellun kirjeen sisällön. Oman äänen myötä Homeroksesta tulee Petrarcan kirjeessä epäsuora toimija ja täten erottuu muista Petrarcan kirjeiden vastaanottajista, jotka ovat hänen kirjeissään passiivisia vailla omaa toimijuutta.

5. Johtopäätökset

Petrarca varttui ja eli koko ikänsä antiikin kirjallisuuden ympäröimänä. Antiikin kirjallisuuden lukemisesta ja sen jäljittelystä tuli osa hänen identiteettiään, kaikilla hänen teoksillansa oli jokin esikuva antiikista. Irrottautumalla antiikin kirjailijoita mystifioineesta apologeettisesta näkemyksestä Petrarca pystyi osoittamaan antiikin kirjailijoiden olleen ennen kaikkea omassa historiallisessa ajassaan toimineita ihmisiä inhimillisine vikoineen. Vaikka heidän kaunopuheisuuden lahjansa olivat vertaansa vailla, olivat he elämässään erehtyväisiä tavallisten ihmisten lailla. Petrarca saattoi lähestyä kirjeitse tällaisia miehiä, vaikkakin he olivat kuolleita, yhtä luontevasti kuin omia aikalaisiaan.

Yhdeksästä Petrarcan kirjeen vastaanottajasta Cicero, Seneca, Livius, Horatius ja Vergilius olivat Petrarcalle antiikin kirjailijoista ne kaikkein rakkaimmat, joiden teosten pariin hän palasi koko elämänsä ajan ja jotka löytyvät myös hänen lempikirjojen listaltaan. Näistä kirjailijoista Cicero ja

---

³¹⁴ Petr. fam. 24,12,40: ”*Refugium meo petis in gremio.*”

³¹⁵ Petr. fam. 24,12,38–39: ”*In hac quidem tua fortuna meum poscis auxilium: o sors dura et immitis, et o utinam opis aliquid in me esset, quo tanto succursum viro ante omnes partes aut speratos titulos perpetuo gloriater! (...) consilium nichil est penitus quo tibi subveniam.*” (”Pyydät apuani tässä epäonnessasi. Voi kova ja julma kohtalo! Ja voi, jos minusta vain olisi jotain apua, jotta voisin ikuisesti kehuskella auttaneeni tuollaista suurmiestä; se ohittaisi kaikki saavuttamani ja toivomani kunnianosoitukset!”); Petr. fam. 24,12,41–42: ”*Ad summam amor ad te meus sole clarior ferventiorque est, extimatio ingens ut nullius maior. Hec tibi, dux paterque, quia potui et prestiti; liberare te vulgari ludibrio.*” (”Lyhyesti sanottuna rakkauteni sinua kohtaan on kirkkaampi ja polttavampi kuin aurinko, eikä kenenkään arvostus sinua kohtaan ole yhtä valtavaa. Tämä minä olen voinut tehdä hyväksesi, oi suunnannäyttävä ja isä: olen vapauttanut sinut yleisestä pilkanteosta.”). Petrarca todennäköisesti tarkoittaa ”yleisellä pilkanteolla”, sitä ettei Homeroksen eepoksia ollut käännetty kunnolla latinaksi.

Vergilius olivat kuitenkin ylitse muiden – proosakirjallisuus kulminoitui hänen mukaansa Ciceron teoksiin, Vergiliuksen runoteokset puolestaan loistivat runouden kirkkaimpina tähtinä.

Petrarcan asennoituminen kirjeidensä vastaanottajiin vaihtelee kirjeiden sävyn mukaan. Kirjeet voivat olla sävyiltään moittivia, tiedottavia, surkuttelevia tai lohduttavia. Petrarca saattaa kuitenkin ottaa yhdessä kirjeessään useamman roolin, joten kirjeet voivat olla samanaikaisesti sävyiltään esimerkiksi moittivia ja tiedottavia. Tällaisesta moitteita ja tiedotusta sisältävästä kirjeestä on hyvänä esimerkkinä Petrarcan kirje Polliolle.

Petrarcan kirjeissä toistuvat erityisesti kolme hänen rooliensa: moittija, viestinviejä ja kadotettujen teosten surija. Hän valitsee moittijan roolin halutessaan kritisoida kirjeidensä vastaanottajien elämänvalintoja tai kirjailijoiden keskinäistä kyräilyä. Perehtymällä antiikin historiankirjoitukseen ja muihin aikalaislähteisiin Petrarca muodosti mielikuvansa kirjailijoiden persoonasta, joka lopulta yleensä osoittautui täysin erilaiseksi kuin mitä kirjailijat antoivat olettaa itsestään omissa teoksissaan. Petrarcan kovan kritiikin kohteiksi joutuivat erityisesti Cicero ja Seneca, joiden elämä oli kuin yö ja päivä heidän yleisiin kirjoituksiinsa verrattuna. Kumpikin heistä eli täysin vastoin omia opetuksiaan – asia, josta Petrarca huomautti ja soimasi heitä kirjeissään. Myös Vergilius saa Petrarcan runokirjeessä osakseen moitteita, sillä runoilija oli halunnut viimeisenä toiveenaan tuhota keskeneräiseksi jääneen *Aeneis*-eepoksensa.

Petrarca tulkitsi kirjailijoiden toisistaan esittämät kritiikit merkkeinä kirjailijoiden keskinäisestä kilpailusta, jossa kateudella oli aina osansa. Petrarca korostaa kirjailijoiden keskinäistä kilpailua Quintilianuksen, Pollion ja Homeroksen kirjeissä. Erityisesti Polliota Petrarca moitti täysin turhamaisesta kateudesta Ciceroa kohtaan. Myös Liviuksen kirjeessä Petrarca mainitsee kirjailijan kilpailleen Sallustiuksen kanssa mutta hän ei soimaa Liviusta ollenkaan tällaisesta käytöksestä. Kirjailijoita moittivassa roolissa Petrarca on kuin ylituomari, joka historiallisen välimatkan ja omasta mielestään kristillisen oikeamielisyyden turvin pystyy jakamaan oikeutta ja lausumaan tuomionsa. Petrarca palauttaa tuomiollaan kirjailijat takaisin ruotuun, viimeinen sana on aina Petrarcan.

Useimmat Petrarcan kirjeistä sisältävät vastaanottajaa tiedottavan osion, jossa Petrarca kertoo kirjailijoille asioita, joita he eivät tiedä. Tämä Petrarcan rooli viestinviejänä on ilmeinen varsinkin sellaisissa Petrarcan kirjeissä, joiden vastaanottaja jää etäiseksi. Tällaisia Petrarcan kirjeitä ovat Varrolle, Quintilianukselle, Liviukselle ja Polliolle osoitetut kirjeet. Tiedottavissa kirjeissä Petrarca haluaa kertoa kirjailijoille heidän teostensa kohtalosta – tällaisten kirjeiden joukkoon lukeutuu edellä mainittujen lisäksi Petrarcan toinen kirje Cicerolle. Teosten kohtalo on aina huono, varsinkin Varron ja Pollion teokset olivat kadonneet jo Petrarcan aikana. Petrarcan tiedottavat kirjeet sisältävät

poikkeuksetta tunteikkaan kuvauksen teosten surkeasta kohtalosta. Petrarca syytti ihmiskunnan rappiota antiikin teosten katoamisesta. Petrarcan mielestä hänen aikansa ilmapiiri oli alennustilassa ja yksi hänen kirjeidensä kantavista teemoista onkin hänen oman aikansa rappiosta tiedottaminen kirjeidensä vastaanottajille. Vaikka hän surkuttelikin kirjailijoiden teosten katoamista, saattoi hän kuitenkin lohduttaa kirjeissään kirjailijoita. Erityisesti Varron kirjeessä Petrarca toteaa varsin stoalaisesti, ettei mikään kuolevaisen luoma tule säilymään ikuisesti.

Petrarcan kymmenestä kirjeestä kolme erottuu niiden erikoisuudellaan. Horatiukselle osoittamassaan runokirjeessä Petrarca ei sijoita runoilijaa mihinkään historialliseen kontekstiin, eikä tee huomioita tämän elämästä tai teoksista. Kirje on pikemminkin ylistys Horatiuksen runouden taidoille kuin runoilijalle itselleen. Liviukselle osoitettu kirje puolestaan jää kummallisen lyhyeksi ja samalla sangen etäiseksi, vaikka Petrarcale Livius oli yksi elämänsä tärkeimmistä kirjailijoista ja jonka historiateoksen editoimisessa Petrarca oli tehnyt uransa mittavimman työn filologian saralla. Homeroksen kirje eroaa muista hänen kirjeistään sen muodollaan, sillä siinä Petrarca ikään kuin vastasi Homeroksen itse lähettämään kirjeeseen.

Kaikilla Petrarcan kirjeillä antiikin kirjailijoille oli oma tärkeä osansa Petrarcan minäkuvan muotoutumisessa. Petrarcale hänen kirjekokoelmansa oli ensi sijassa hänen elämäkerrallinen teoksensa, jonka kautta hän pystyi esitellä itsensä jälkipolville haluamassaan valossa. Kirjoittamalla antiikin kirjailijoille tuttavallisesti ja heitä välistä moittien tai neuvoen Petrarca pystyi nostamaan itsensä jalustalle, jolla hänen sanomisiaan kuuntelivat jopa menneisyyden kirjailijat. Hänelle kaikkein tärkeintä elämässään oli tulla jälkipolvien muistamaksi ja elää ikuisesti kirjoituksissaan – antiikin kirjailijoiden lailla.

Petrarcan menneiden aikojen kirjailijoihin asennoitumisen tutkimusta voisi laajentaa hänen kristillisen kirjallisuuden esikuvaansa Augustinukseen. Tällaisessa tutkimuksessa voisi pohtia, onko hänen asenteissaan merkittäviä eroja, kun hänen vastassaan on pakanakirjailijan sijasta kristitty. Tähän tutkimukseen erinomaisena lähteenä olisi Petrarcan *Secretum*-dialogi, jossa Petrarca käy keskustelua kirkkoisän kanssa.

Kirjallisuus

LÄHTEET

- Aurelius Augustinus. *The City of God Against the Pagans*. Volume II: Books IV–VII. Translated by W. M. Green. (Loeb Classical Library 412). Cambridge, MA. 1963.
- Cicero. *Brutus. Orator*. Translated by G.L. Hendrickson – H. M. Hubbell. (Loeb Classical Library 342). Cambridge, MA. 1939.
- *Epistulae ad familiares. Libri I–XVI*. Edidit D. R. Shackleton Bailey. (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana). Stuttgartiae. 1988.
- *Letters to Atticus*. Volume III. Edited and translated by D. R. Shackleton Bailey. (Loeb Classical Library 97). Cambridge, MA. 1999.
- *Letters to Quintus and Brutus. Letter Fragments. Letter to Octavian. Invectives. Handbook of Electioneering*. Edited and translated by D. R. Shackleton Bailey. (Loeb Classical Library 462). Cambridge, MA. 2002.
- *On Invention. The Best Kind of Orator. Topics*. Translated by H. M. Hubbell. (Loeb Classical Library 386). Cambridge, MA. 1949.
- Dante Alighieri. *The Divine Comedy of Dante Alighieri. Volume I. Inferno*. Edited and Translated by R. M. Durling. New York, NY. 1996.
- Donatus. *Vita Vergilii. Vitae Vergilianae antiquae. Vita Donati. Vita Servii. Vita Probianae. Vita Focae. S. Hieronymi Excerpta*. Edidit C. Hardie. Oxonii. (1957). Editio altera, 1966.
- Gellius. *Attic Nights*. Volume I: Books 1–5. Translated by J. C. Rolfe. (Loeb Classical Library 195). Cambridge, MA. 1927.
- *Attic Nights*. Volume III: Books 14–20. Translated by J. C. Rolfe. (Loeb Classical Library 212). Cambridge, MA. 1927.
- Juvenalis – Persius. *Juvenal and Persius*. Edited and translated by S. Morton Braund. (Loeb Classical Library 91). Cambridge, MA. 2004.
- Lactantius. *Divinarum institutionum libri septem. Libri I et II*. Ediderunt E. Heck – A. Wlosok. (Bibliotheca Teubneriana). Lipsiae. 2005.
- *Divinarum institutionum libri septem. Libri V et VI*. Ediderunt E. Heck – A. Wlosok. (Bibliotheca Teubneriana). Lipsiae. 2009.
- Martialis. *Epigrams*. Volume I: *Spectacles*. Books 1–5. Edited and translated by D. R. Shackleton Bailey. (Loeb Classical Library 94). Cambridge, MA. 1993.
- Petrarca, Francesco. *Africa. Laulu sankaruudesta ja ihmisydestä*. Suomennos, johdantotekstit ja selitykset M.-L. Kallela & T. Oksala. Helsinki. 2019.
- *De sui ipsius et multorum ignorantia. Invectives*. Edited and Translated by D. Marsh. (The I Tatti Renaissance Library). Cambridge, MA. 2003.
- *Invectiva contra medicum. Invectives*. Edited and Translated by D. Marsh. (The I Tatti Renaissance Library). Cambridge, MA. 2003.
- *L’Afrique. Affrica*. Tome second. Livres VI–IX. Édition, traduction et notes de P. Laurens. Paris. 2018.

- *Le Familiari*. Volume primo: Introduzione e Libri I–IV. Edizione critica per cura di V. Rossi. Firenze. 1933.
- *Le Familiari*. Volume secondo: Libri V–IX. Edizione critica per cura di V. Rossi. Firenze. 1934.
- *Le Familiari*. Volume terzo: Libri XII–XIX. Edizione critica per cura di V. Rossi. Firenze. 1937.
- *Le Familiari*. Volume quattro: Libri XX–XXIV e Indici. Edizione critica per cura di V. Rossi – U. Bosco. Firenze. 1968.
- *Letters of Old Age (Rerum senilium libri)*. Volume 2: Books X–XVIII. Translated by A. S. Bernardo – S. Levin – R. A. Bernardo. New York, NY. (First Published 1992). 2005.
- *Rerum memorandarum libri*. A cura di M. Petoletti. Firenze. 2014.
- *Selected Letters*. Volumes 1–2. Translated by E. Fantham. (The I Tatti Renaissance Library). Cambridge, MA. 2017.
- *TF = Triumphus Fame. Trionfi*. Introduzione e note di C. Calcaterra. Torino. 1923.
- Pyhä Hieronymus. *Chronicon. Eusebius Werke. Siebenter Band. Die Chronik des Hieronymus*. Herausgegeben und in zweiter Auflage bearbeitet von R. Helm. Berlin. 1956.
- *Lettres*. Tome II. Texte établi et traduit par J. Labourt. Paris. 1951.
- Horatius. *Odes and Epodes*. Edited and translated by N. Rudd. (Loeb Classical Library 33). Cambridge, MA. 2004.
- *Satires. Epistles. The Art of Poetry*. Translated by H. Rushton Fairclough. (Loeb Classical Library 194). Cambridge, MA. 1926.
- Lucanus. *The Civil War (Pharsalia)*. Translated by J. D. Duff. (Loeb Classical Library 220). Cambridge, MA. 1928.
- Ovidius. *Heroides. Amores*. Translated by G. Showerman. Revised by G. P. Goold. (Loeb Classical Library 41). Cambridge, MA. 1914.
- Quintilianus. *The Orator's Education*. Volume I: Books 1–2. Edited and translated by D. A. Russell. (Loeb Classical Library 124). Cambridge, MA. 2002.
- *The Orator's Education*. Volume IV: Books 9–10. Edited and translated by D. A. Russell. (Loeb Classical Library 127). Cambridge, MA. 2002.
- *The Orator's Education*. Volume V: Books 11–12. Edited and translated by D. A. Russell. (Loeb Classical Library 494). Cambridge, MA. 2002.
- Seneca nuorempi. *Ad Helviam matrem de consolatione. Trostschrift an die Mutter Helvia*. Übersetzt und herausgegeben von F. Loretto. Stuttgart. 2001.
- *Epistolae Senecae, Neronis imperatoris magistri, ad Paulum Apostolum et Pauli Apostoli ad Senecam. L. Annaei Senecae opera*. Volumen III. Recognovit et rerum indicem locupletissimum adiecit F. Haase. Lipsiae. 1886.
- *Epistles*. Volume I: Epistles 1–65. Translated by R. M. Gummere. (Loeb Classical Library 75). Cambridge, MA. 1917.
- *Epistles*. Volume II: Epistles 66–92. Translated by R. M. Gummere. (Loeb Classical Library 76). Cambridge, MA. 1920.
- *Epistles*. Volume III: Epistles 93–124. Translated by R. M. Gummere. (Loeb Classical Library 77). Cambridge, MA. 1925.
- *Kirjeet Luciliukselle*. Latinasta suomentanut A. T. Ollikainen. Helsinki. 2011.
- *Moral Essays*. Volume I: *De Providentia. De Constantia. De Ira. De Clementia*. Translated by J. W. Basore. (Loeb Classical Library 214). Cambridge, MA. 1928.
- Seneca vanhempi. *Declamations*. Volume I: *Controversiae*. Books 1–6. Translated by M. Winterbottom. (Loeb Classical Library 463). Cambridge, MA. 1974.

- *Declamations*. Volume II: *Controversiae*, Books 7–10. *Suasoriae. Fragments*. Translated by M. Winterbottom. (Loeb Classical Library 464). Cambridge, MA. 1974.
- Servius. *In Vergilii carmina comentarii. Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii*. Recensuerunt Georgius Thilo et Hermannus Hagen. Leipzig. 1881. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0053>. Viitattu 7.11.2020.
- Statius. *Thebaid, Volume II: Thebaid: Books 8-12. Achilleid*. Edited and translated by D. R. Shackleton Bailey. (Loeb Classical Library 498). Cambridge, MA. 2004.
- Suetonius. *Lives of the Caesars*. Volume I: *Julius. Augustus. Tiberius. Gaius. Caligula*. Translated by J. C. Rolfe. Introduction by K. R. Bradley. (Loeb Classical Library 31). Cambridge, MA. 1914.
- *Lives of the Caesars*. Volume II: *Claudius. Nero. Galba, Otho, and Vitellius. Vespasian. Titus, Domitian. Lives of Illustrious Men: Grammarians and Rhetoricians. Poets (Terence. Virgil. Horace. Tibullus. Persius. Lucan). Lives of Pliny the Elder and Passienus Crispus*. Translated by J. C. Rolfe. (Loeb Classical Library 38). Cambridge, MA. 1914.
- Tacitus. *Annals*. Books 13–16. Translated by J. Jackson. (Loeb Classical Library 322). Cambridge, MA. 1937.
- Vergilius. *Bucolica et Georgica*. Bucolica edidit et apparatu critico instruxit S. Ottaviano. Georgica edidit et apparatu critico instruxit G. B. Conte. (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana). Berlin. 2013.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Ascoli, A. R. 2015. ‘Epistolary Petrarch’. *The Cambridge Companion to Petrarch*. Edited by A. R. Ascoli – U. Falkeid. Cambridge, UK. 120-141
- Celena, C. 2005. *Petrarch, Latin, and Italian Renaissance Latinity*. *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 35:3. Fall 2005. <https://read.dukeupress.edu/jmems/issue/35/3>
Viitattu 12.3.2020. 509–536.
- 2018. ‘Petrarch and the History of Philosophy.’ *Petrarch and Boccaccio: The Unity of Knowledge in the Pre-Modern World*. Edited by I. Candido, De Gruyter, Inc., 2018. 78–90. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=4943386>.
Viitattu 10.3.2020.
- Chaplin, J. 2007. *Livy. Rome’s Mediterranean Empire. Books 41–45 and The Periochae*. Translated by J. Chaplin. Oxford.
- Cosenza, M. E. 1910. *Petrarch’s Letters to Classical Authors*. Translated from the Latin with a Commentary by M. E. Cosenza. Chicago, IL.
- Dotti, U. 1987. *Vita di Petrarca*. Roma–Bari.
- Enenkel, K. A. E. 2002. ‘Die Grundlegung humanistischer Selbstpräsentation im Brief-Corpus: Francesco Petrarca’s Familiarium rerum libri XXIV’. *Self-presentation and Social Identification: The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times*.

- Edited by T. van Houdt – J. Papy – G. Tournoy – C. Matheussen. (Supplementa Humanistica Lovaniensia XVIII). Leuven. 367–384.
- 2014. ‘Petrarca, Francesco’. *Brill’s Encyclopaedia of the Neo-Latin World*. General Editor C. Kallendorf.
https://referenceworks-brillonline-com.libproxy.helsinki.fi/entries/encyclopaedia-of-the-neo-latin-world/petrarca-francesco-B9789004271029_0099?s.num=5.
 Viitattu 30.3.2020
- Facchini, B. 2018. *Lucan and Virgil: From Dante to Petrarch (and Boccaccio)*. *International Journal of the Classical Tradition* 27, 1–22 (2020). Published 10 July 2018.
<https://link.springer.com/article/10.1007/s12138-018-0482-x>. Viitattu 1.10.2020
- Fantham, E. 2017. ‘Introduction’. *Francesco Petrarca. Selected Letters. Volume 1*. Translated by E. Fantham. The I Tatti Renaissance Library. Cambridge, Massachusetts. 2017. xi–xlvi.
- ‘Notes to the Translation’. *Francesco Petrarca. Selected Letters. Volume 2*. Translated by E. Fantham. The I Tatti Renaissance Library. Cambridge, Massachusetts. 2017. 607–713.
- Geymonat, M. 1995. ‘The Transmission of Virgil’s Works in Antiquity and the Middle Ages’. *A Companion to the Study of Virgil*. Edited by N. Horsfall. Leiden. 293–312.
- Hardie, P. 2014. *The Last Trojan Hero. A Cultural History of Virgil’s Aeneid*. London.
- Harrison, S. J. 2005. ‘Ilias Latina’. *OCD*. 747.
- Hermant-Schebat, L. 2010. ‘Pétrarque et Quintilien’. *Quintilien. Ancien et Moderne. Études réunies par P. Galand – F. Hallyn† – C. Lévy – W. Verbaal*. Turnhout, Belgium. 191–205.
- Houghton, L. B. T. 2009. ‘Two Letters to Horace: Petrarch and Andrew Lang’. *Perceptions of Horace. A Roman Poet and His Readers*. Edited by L. B. T. Houghton – M. Wyke. Cambridge, UK. 161–181.
- Kallela, M.-L. 2019. ‘Scipio Africanus’. *Africa. Laulu sankaruudesta ja ihmisydestä*. Suomennos, johdantotekstit ja selitykset M.-L. Kallela & T. Oksala. Helsinki. 31–37.
- Kuhlmann, P. – Scheider, H. 2013. ‘Classical Studies from Petrarch to the 20th century’. *Brill’s New Pauly Supplements I. Volume 6. History of classical Scholarship – A Biographical Dictionary*. English edition by C. M. Schroeder (2014). Original German-language edition: *Geschichte der Altertumswissenschaften. Biographisches Lexikon*. Herausgegeben von P. Kuhlmann und H. Schneider. Stuttgart. 2012–2014.
https://referenceworks-brillonline-com.libproxy.helsinki.fi/entries/brill-s-new-pauly-supplements-i-6/classical-studies-from-petrarch-to-the-20th-century-classicalstudies?s.num=2&s.f.s2_parent=s.f.cluster.New+Pauly+Online&s.q=Petrarch+and+his+Readers+in+the+Renaissance. Viitattu 30.3.2020.
- Kuhn, C. 2010. ‘Letters’. *Handbook of Medieval Studies. Terms – Methods – Trends*. Volume 1. Edited by A. Classen. Berlin/New York. 1881–1897.
- Mann, N. 2000. *From Laurel to Fig: Petrarch and the Structures of the Self*. Read at the British Academy 9 November 1999. *Proceedings of the British Academy*, 105. 17–42
<https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/2475/105p017-Mann.pdf>.
 Viitattu 30.9.2020.
- Mazzotta, G. 2012. ‘Petrarch’s epistolary epic: Letters on Familiar Matters (Rerum familiarum libri)’. *Reception and the Classics: An Interdisciplinary Approach to the Classical Tradition*.

- Edited by W. Brockliss – P. Chaudhuri – A. Haimson Lushkov – K. Wasdin. (Yale Classical Studies 36). New York, NY. 97–107.
- Morgan, L. 2000. ‘The Autopsy of C. Asinius Pollio.’ *The Journal of Roman Studies*. Volume 90. 51–69. <https://www.jstor.org/stable/300200>. Viitattu 20.10.2020.
- Najemy, J. M. 1993. *Between Friends: Discourses of Power and Desire in the Machiavelli–Vettori Letters of 1513–1515*. Princeton, New Jersey.
- Nolhac, P. de. 1907. *Pétrarque et l’Humanisme I*. Bibliothèque Littéraire de la Renaissance. Paris. — *Pétrarque et l’Humanisme II*. Bibliothèque Littéraire de la Renaissance. Torino. 1959.
- OCD = The Oxford Classical Dictionary*. Ed. S. Hornblower – A. Spawforth. (3rd ed.; 1949). Oxford. 1996.
- Papy, J. 2010. ‘Petraarch’s ”Inner Eye” in the Familiarium libri XXIV.’ *Meditatio – Refashioning the Self: Theory and Practice in Late Medieval and Early Modern Intellectual Culture*. Edited by K. A. E. Enenkel – W. S. Melion. (Intersections vol. 17). Leiden – Boston: Brill 2011. 45–68.
- 2015. ‘Letters’. *The Oxford Handbook of Neo-Latin*. Edited by S. Knight – S. Tilg. <http://www.oxfordhandbooks.com.libproxy.helsinki.fi/view/10.1093/oxfordhb/978019948178.001.0001/oxfordhb-9780199948178-e-10>. Viitattu 11.11.2018.
- Pausch, D. 2011. ‘Valerius Maximus’. *Brill’s New Pauly Supplements I - Volume 2: Dictionary of Greek and Latin Authors and Texts*. Edited by T. Jerke – V. Dallman. Original German-language edition: *Der Neue Pauly Geschichte der antiken Texte: Autoren- und Werklexikon*. Herausgegeben von M. Landfester – B. Egger. Stuttgart. 2007–2009. https://referenceworks-brillonline-com.libproxy.helsinki.fi/entries/brill-s-new-pauly-supplements-i-2/*-COM_0228. Viitattu 27.3.2020.
- Reynolds, L. D. 1983. *Texts and Transmission. A Survey of the Latin Classics*. Edited by L. D. Reynolds. New York, NY.
- Rouse, R. H. 1983. ‘Epistulae ad Atticum, ad Brutum, ad Quintum fratrem’. *Texts and Transmission. A Survey of the Latin Classics*. Edited by L. D. Reynolds. New York. 133–135.
- Schiffman, Z. 2011. *The Birth of the Past*. Baltimore, MD.
- Schmidt, P. L. 2000. *Traditio Latinitatis. Studien zur Rezeption und Überlieferung der lateinischen Literatur*. Stuttgart.
- Sidwell, K. 2015. ‘Classical Latin—Medieval Latin—Neo-Latin’. *The Oxford Handbook of Neo-Latin*. Edited by S. Knight & S. Tilg. 17–26. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199948178.001.0001/oxfordhb-9780199948178-e-2#oxfordhb-9780199948178-e-2-bibItem-43>. Viitattu 8.11.2019.
- Ullman, B. L. 1955. *Studies in the Italian Renaissance*. (Edizioni di Storia e Letteratura). Roma.
- Westwell, C. 2016. ‘Valerius Maximus: A Handbook for the Roman Arriviste?’. *Medieval manuscripts blog*. (Published on Sep 30, 2016.) <https://blogs.bl.uk/digitisedmanuscripts/2016/09/valerius-maximus-a-handbook-for-the-roman-arriviste.html>. Viitattu 30.3.2020.

- Wilson-Okamura, D. S. 2010. *Virgil in the Renaissance*. Cambridge University Press. New York, NY.
- Witt, R. G. 2000. *In the Footsteps of the Ancients: The Origins of Humanism from Lovato to Bruni*. Leiden.
- Zak, G. 2015. 'Petrarch and the ancients'. *The Cambridge Companion to Petrarch*. Edited by A. R. Ascoli – U. Falkeid. Cambridge, UK. 141–153.

Lititeet

Liite 1. Petrarcan lempikirjojen lista

Lista I			
Libri mei peculiares, ad reliquos n(on) tra(n)sfu- ga sed explorator tra(n)sire soleo.			
	Moral(ia) Eth(ica) Ar(istotilis)	Ad Lucill(um) Ad Nerone(m) Remedia fort(uitorum) Traged(ie) D(e) tranq(ui)llitate a(nim)i. D(e) (con)sol(at)ione. D(e) bre(vitate) vite	Bo(ethius) I(n) (con)solat(ione)
M. Tullii	VI(us) Rei pu(bli)ce Tusculan(um) Offitia Lelius Catho maior Divinat(i)o Hortensi(us) Na(tura) deor(um) Paradox(or)um	Sen(e)ca	
Recth(orica)	Inve(n)tion(is) Ad h(er)enniu(m) De orato(r)e Invect(ive) Or(ati)o(n)es co(mun)es	Ystor(ica)	Poet(ica)
		Valeri(us) Livius Iustin(us) Flor(us) Salust(ius) Sueton(ius) Festus Eutropi(us)	Virg(ilius) Lucan(us) Stati(us) Hor(atius) p(re)s(er)ti(m) in od(is) Ovid(us) p(re)s(er)ti(m) i(n) maio(r)i Iuvenal(is)
		Ex(empl)a	Gram(matica)
		Saturnalia Agelli(us)	Priscian(us) Papias. Donat(us) Catholic(on)
			Dyal(ectica)
			Tractat(us) (et) n(ichi)l ult(ra)
			Astrol(ogia)
			Spera
			Macrobi(us) s(ed) iste intelligit(ur) accessori(us) trac[ta]- tui suo. Fi(r)m[icus] (et) reliq(ui) com(m)en- tatores.

Lista II	
Iste	Bo(ethius) D(e) (con)sol(at)ione
Tusculan(um)	Ad Lucillu(m) (et) c(etera) p(re)t(er) tra(gedias)
VI. Rei pu(blice)	Valeri(us). Iustin(us). Flor(us). Sal(ustius)
Leli(us)	Priscian(us). D(e) poetis d(i)c(itur) ut s(upra)
Offitior(um)	
Catho maior	
Paradox(or)um	

Lista III	
De civitate Dei	}
Confessionu(m)	
De orando Deo	}
Soliloquior(um)	

Lähde: Ullman, B. L. 1955. *Studies in the Italian Renaissance*. Edizioni di Storia e Letteratura. Roma.